

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ

Μηνιαία Έπιθεώρηση • Ιούλιος - Αύγουστος 2007 • τεύχος 157 • € 5

Ο ΠΟΛΙΤΗΣ
Μηνιαία Έπιθεώρηση
Ιούλιος - Αύγουστος 2007
τεύχος 157 • 5 €

ΣΥΝΔΡΟΜΕΣ

Ελλάδα
Έτήσια (12 τεύχη): 40 €
Έξαμηνιαία (6 τεύχη): 20 €
Φοιτητική (12 τεύχη): 30 €
Όργανισμοί, τράπεζες κλπ.: 60 €

Ευρώπη, Κύπρος
Έτήσια (12 τεύχη): 60 €

Άλλες χώρες
Έτήσια (12 τεύχη): 70 €

Τραπεζικός Λογαριασμός:
Άγγελος Έλεφάντης
Έθνική Τράπεζα της Ελλάδος
ύποχ. 132 αριθ. λογαριασμού
401740-48 (παρακαλούμε να
αναγράφεται τό όνομα του
καταθέτη)
ή
μέ ταχυδρομική έπιταγή
στή διεύθυνση του περιοδικού

Γιά τούς συνδρομητές
του έξωτερικού:
IBAN: GR06 0110 1320 0000 1324
0174 048
SWIFT CODE (BIC): ETHNGRAA

ΕΚΔΟΤΗΣ - ΙΔΙΟΚΤΗΤΗΣ
Άγγελος Έλεφάντης
Ζωναρά 10, Αθήνα 11472
τηλ. 210-6470079 &
fax: 210-6470696
e-mail: poliths@otenet.gr

Κωδικός: 1572

Έκτύπωση: Δεκάλογος Ε.Π.Ε.
Άγαθίου 3, τηλ. 210-6460338
Αθήνα

Π Ε Ρ Ι Ε Χ Ο Μ Ε Ν Α

Ιουλία Σκουνάκη, Για τίς έκλογές, φυσικά 5
Νίκ Πήτερς, Διδασκαλία άγγλικών: τό φιάσκο.....8
Παύλος Δ. Κρέμος, Περί του έπείγοντος του Έθνικού
Κτηματολογίου στην άττική γη.....9

Άγγελος Έλεφάντης, Έπιλεγόμενα στό βιβλίο που
συντάραξε τό ρωμείο για 400 μέρες.....10
Γιάννης Παπαθεοδώρου, Το κίνημα και ό σκοπός:
Δοκιμές, δοκιμασίες και προκλήσεις για τόν ΣΥΡΙΖΑ
μετά τίς έκλογές.....17
Νάσος Βαγενάς, Για τήν «άπαγωγή τής Ταπούλας».....21
Βαγγέλης Τζούκας, Τό μνημείο ως πολλαπλό διακύβευμα
Τόποι μνήμης στην Ήπειρο.....32
Δημήτρης Κόκορης, Η λογοτεχνική κορύφωση του
Νίκου Καζαντζάκη.....36
Άλέξης Πολίτης, Τηγανίζοντας ψάρια στο
Μπαλουκλί. Διερεύνηση ενός θρύλου.....38
Γιώργος Άγγελόπουλος, Η έλληνο-τουρκική
άνταλλαγή πληθυσμών. Πτυχές μιās έθνικης
σύγκρουσης. 45

Νίκος Θεοτοκάς, Σπύρου Ι. Άσδραχά, Βίωση και
καταγραφή του οικονομικού: Η μαρτυρία τής
άπομνημόνευσης 46
Στρατής Μπουρνάζος, Γ.Μ. Σηφάκη, Λόγος για μιá
σύγχρονη δημόσια βιβλιοθήκη. Η περίπτωση τής
Βικελαιάς 49

Έξώφυλλο: Διαμαντής Διαμαντόπουλος, Ό σπουδαστής.

Γιά τίς ἐκλογές, φυσικά

Τά λαϊκά συμφέροντα μίλησαν λοιπόν καί εἶπαν, «πάρε δικομματισμέ 80%, νά 'χεις νά πορεύεσαι». Συγκριτικά μέ τό παρελθόν, ἡ καρέκλα τοῦ δικομματισμοῦ εἶναι ἐλαφρῶς πριονισμένη, ἀλλά δέν ἔγινε σκαμπό. Ἐν πάσῃ περιπτώσει, ὑπῆρξε μιά σχετική πρόοδος, ἄν σκεφτοῦμε ὅτι γιά πολλά χρόνια τά ποσοστά τῶν δύο μεγάλων κομμάτων κινοῦνταν πάνω ἀπό ἢ κοντά στό 85%. Ἡ ΝΔ θά χρειαστεῖ ἐπίσης νά ἐμβολιάσει ἐπειγόντως ὅλους τούς βουλευτές της, γιατί ἔτσι καί κρεβατωθεῖ κανείς τή στιγμή πού ψηφίζεται κάποιος νόμος της, τήν πάτησε.

Ἄραγε, ἐπηρεάσε τό ἀποτέλεσμα, καί σέ ποιό βαθμό, τό γεγονός ὅτι κάηκε τό πελεκοῦδι; Ἀπό τή μιά πλευρά, ἄν λάβουμε ὑπόψη μας τά γκάλοπ, δέν ὑπῆρξε σημαντική ἀλλαγὴ στά ποσοστά τῶν κομμάτων πρὶν καί μετὰ τίς φωτιές ἢ, τουλάχιστον, δέν μεταβλήθηκαν οἱ γενικότερες τάσεις. Ἡ ΝΔ ἦταν καί παρέμεινε πρώτη, τό ΠΑΣΟΚ δεύτερο καί καταϊδρωμένο, ἡ Ἀριστερά σέ σχετική ἄνοδο, τό ΛΑΟΣ μέ τά δύο πόδια στό Κοινοβούλιο. Ὅπως ἦταν ἀναμενόμενο, οἱ πολίτες τῶν νομῶν Ἡλείας, Ἀχαΐας καί Λακωνίας δέν «μαύρισαν» τά δύο κόμματα ἐξουσίας (τά ποσοστά τῶν ὁποίων παρέμειναν ἐμφανῶς ὑψηλά, μολονότι ἐλαφρῶς πεσμένα). Λογικό, ἄν σκεφτεῖς ὅτι ἡ ἀνασφάλεια σέ ὠθεῖ νά κάνεις «ἀσφαλεῖς» ἐπιλογές, νά στρέφεται σέ αὐτόν πού σήμερα, ἄμεσα, ὅπως ὅπως, ἔχει τά μέσα νά σέ βοηθήσει. (Ἦδη πολλοί ἔχουν λάβει τό χρηματικό βοήθημα καί περιμένουν τίς ἀποζημιώσεις). Ἀπό τήν ἄλλη, ὅπως καί νά τό κάνουμε, γενικά οἱ πολίτες αὐτῆς τῆς χώρας, καί κυρίως οἱ νέοι, εἰσέπραξαν ὅλη αὐτή τήν ἱστορία μέ τίς φωτιές καί τούς ἀνθρώπους πού κάηκαν ὡς ἐθνική τραγωδία. Καί τή χρέωσαν στά δύο μεγάλα κόμματα, γιά ὅσα ἔκαναν καί γιά ὅσα δέν ἔκαναν ὅσο διάστημα ἦταν κυβερνήσεις. Κατά συνέπεια, αὐτή ἦταν πράγματι μιά ἀπό τίς αἰτίες πού ἀνέβηκαν τά ποσοστά τῶν μικρῶν, δεξιῶν καί ἀριστερῶν, κομμάτων σχεδόν παντοῦ. Ἀλλά δέν ἦταν ἡ μόνη. Διότι φαίνεται ὅτι σέ αὐτές τίς ἐκλογές εἴχαμε πολλούς «διαμαρτυρόμενους».

1. Τό 21% αὐτῶν πού τώρα ψήφισαν ΣΥΡΙΖΑ εἶχαν ψηφίσει ΠΑΣΟΚ στίς προηγούμενες ἐκλογές. Ἀντίστοιχα τό ποσοστό γιά τό ΚΚΕ, ἀλλά καί τόν ΛΑΟΣ (thama), εἶναι 11%, σύμφωνα πάντα μέ τήν ἔρευνα τῆς PUBLIC ISSUE / VPRC, πού παρήγγειλε ὁ ΣΚΑΙ καί ἡ ἐφημερίδα Καθημερινή (βλ. εἰδική ἔκδοση τῆς Καθημερινῆς, Τρίτη 18 Σεπτεμβρίου 2007).

Γιά παράδειγμα, εἴχαμε πολλούς διαμαρτυρόμενους Πράσινους -καί δέν ἐννοῶ Οἰκολόγους Πράσινους. Λίγο τό κραυγαλέο ξεπούλημα ἀριστερῶν θέσεων ἢ, μᾶλλον, ἡ παντελής ἔλλειψη θέσεων ἀπό τή μεριά τοῦ κόμματός τους, λίγο τό λάιτ ἀρχηγικό προφίλ τοῦ Γιωργάκη, λίγο τό ἔμμενταλ κόμμα-δίκτυο, λίγο ἡ βεβαιότητα ὅτι τό ΠΑΣΟΚ θά χάσει τίς ἐκλογές ὁ κόσμος νά χαλάσει (πού χάλασε...), πολλοί πρῶν πρᾶσινοι ψηφοφόροι στράφηκαν στά μικρά κόμματα.¹ Μαργαριτάρια ἔκρυβε τό βιβλιαράκι μέ τίς προεκλογικές θέσεις τοῦ ΠΑΣΟΚ (πού μοίραζε δωρεάν ἢ «σέ διατεταγμένη ὑπηρεσία» ἐφημερίδα Ἐλευθεροτυπία): οὔτε λέξη γιά τό ἄρθρο 16, οὔτε καί γιά τό δασολόγιο. Ἡ πρόταση τοῦ ΠΑΣΟΚ γιά τήν προστασία τοῦ φυσικοῦ πλοῦτου τῆς χώρας ἦταν ἡ σύσταση «Ἐθνικῶν Πράσινων Λογαριασμῶν» (πράσινα ἄλογα, μετὰ συγχωρήσεως!) Ἡ σοσιαλδημοκρατία τῆς Ἑλλάδας μοιραῖα ἀκολουθεῖ τήν κατιοῦσα πορεία πολλῶν ἄλλων εὐρωπαϊκῶν

κομμάτων. Ἄλλά ὁ βασιλιάς δέν εἶναι ἀπλά γυμνός (ιδεολογικά). Ὁ βασιλιάς ἔχασε τήν ἐξουσία. Καί δέν προβλέπεται νά τήν ξαναπάρει οὔτε σέ δύο οὔτε σέ τέσσερα χρόνια. Καί οἱ ὀπαδοί του ἔμειναν ἔξω ἀπό τά κόλπα δίχως λάβαρο καί ιδεολογία. Καί τώρα νά δῶ τί «λουκούμι» θά τοὺς τάξει, πού δέν τοὺς τάζουν τά ἄλλα μικρά καί μεγάλα κόμματα, γιά νά τοὺς πάρει πίσω. Ἄν ἐπιλέξει τό κέντρο, χάνει ἀπό τά ἀριστερά, καί ἄν ἐπιλέξει ἀριστερά, χάνει τό κέντρο.

Ὅλο καί πιά πολλοί φαίνεται νά κατανοοῦν πάντως ὅτι τό χαρτί τῆς ἀποτελεσματικῆς νεοφιλελεύθερης διακυβέρνησης τό παίζει ἀσφαλῶς καλύτερα ἢ ΝΔ. Αὐτή τή φορά ἡ Δεξιά ἤρθε γιά νά μείνει. Τό ποσοστό αὐτό καθεαυτό (38%) πού πῆρε τό ΠΑΣΟΚ δέν συνιστᾷ «βαρύτατη ἥττα», ὅπως βολεύει τήν ἐσωκομματική ἀντιπολίτευση νά λέει. Βαρύτατη ἥττα συνιστᾷ τό γεγονός ὅτι τό ΠΑΣΟΚ ἔχασε τίς ἐκλογές γιά δεύτερη συνεχόμενη φορά καί ἀποδείχτηκε ὅτι ἡ τετραετία τῆς ΝΔ δέν ἦταν ἓνα διάλειμμα. Μᾶς ἀρέσει, δέν μᾶς ἀρέσει, ὁ νεοφιλελευθερισμός παραμένει γιά τοὺς περισσότερους Ἕλληνες πολίτες (ὅπως καί γιά τοὺς περισσότερους Εὐρωπαίους) ἡ κυρίαρχη καί πιά ἀξιόπιστη πρόταση.

Εἴχαμε ὅμως καί πολλούς διαμαρτυρούμενους δεξιούς, κατά κύριο λόγο Νεοδημοκράτες, ἀλλά, φεῦ, καί πολλούς ἄλλους, δεξιούς στόν τρόπο τοῦ σκέπτεσθαι, πού ψήφισαν τόν Καρατζαφέρη (μέ τό ἀρχαιοελληνικό ἐπίθετο). Ὅτι ὁ συντηρητισμός καί ὁ ἐθνικισμός εἶχαν πάρει τά πάνω τους τό ξέραμε, ὅπως ἐπίσης ξέραμε ὅτι εὐδοκимоῦσαν στή Βόρεια Ἑλλάδα, ἀλλά ὅτι τό ΛΑΟΣ θά ἔπαιρνε 5,3% στήν Α' καί 5% στή Β' Ἀθηνῶν καί 5,8% στό Ὑπόλοιπο Ἀττικῆς, ἢ ὅτι θά εἶχε μεγάλη πέραση σέ νέους ψηφοφόρους μέ ἀνώτατη ἐκπαίδευση, αὐτό δέν εἶναι κάτι πού χωνεύεται εὐκολά. Κάτι ξέρεи καί ἡ Γιαννάκου πού τήν «κατάπιε» τό Κρυφό Σχολεῖο. Καί τό ὁποῖο μοιάζει νά θέλει, καί νά μπορεῖ, νά μᾶς «καταπιεῖ» ὅλους. Γνωστοί ἱστορικοί πού κανένα πρόβλημα δέν εἶχαν παλιότερα νά χρησιμοποιήσουν τόν ὄρο «Μακεδονία» γιά νά προσδιορίσουν τόν γεωγραφικό χῶρο τῆς σημερινῆς ΠΓΔΜ, τώρα δηλώνουν ὑποκριτικά ἱστορική ἄγνοια καί βάζουν «ἐπιστημονικές» πλάτες στήν ἐθνικιστική προπαγάνδα. Ἡ δέ τηλεόραση ἔχει κλείσει ἐρμητικά τίς πόρτες της σέ κάθε σοβαρό, ἐπιστημονικό, προοδευτικό ἀντίλογο. Ὁ κλοιός σφίγγει ἐπικίνδυνα.

Μεγάλος κερδισμένος τῶν ἐκλογῶν ἦταν τό ΚΚΕ. Προσωπικά δέν μοῦ κάνει καθόλου ἐντύπωση. Τά περί καθαρότητας θέσεων ὅμως, τά ἀκούω βερεσέ. Τό ΚΚΕ δέν ἔχει θέσεις, καί ἄν ἔχει, τίς ξέρουν πέντε ἄνθρωποι. Παπαγαλίζει γενικοῦρες καί ιδεολογήματα. Τό ΚΚΕ ἀνεβάζει τά ποσοστά του γιατί ὅσα συγκεκριμένα ὑποστηρίζει ἐπί συγκεκριμένων (συγκυριακῶν καί μή) θεμάτων ἐκφράζουν ἀπόλυτα τή συντηρητική πλειοψηφία τῶν Ἑλλήνων πολιτῶν. Πάντα φταίει κάποιος ἄλλος: γιά τό Κυπριακό καί τό Μακεδονικό φταῖνε οἱ ἰμπεριαλιστικές δυνάμεις καί γιά τίς φωτιές ἔφταιγε τό σχέδιο τῆς πλουτοκρατίας (σ' αὐτή συγκαταλέγονται καί οἱ βοσκοί, οἱ ἔχοντες αὐθαίρετο, οἱ μή ἔχοντες οἰκολογική συνείδηση κ.α. Χονδρικά τό 90% τῆς ἐλληνικῆς κοινωνίας). Ἡ συνωμοσιολο-

γία, ὁ κρυφο-εθνικισμός, ὁ μανιχαϊσμός καί τό συγχωροχάρτι στόν παραστρατημένο, πλὴν ὅμως, ἀγνό λαό, αὐτά μαζεύουν ψήφους ἀπό δεξιά κι ἀριστερά. Ἡ ψῆφος στό ΚΚΕ δέν εἶναι ψῆφος εὐθύνης. Ἡ ψῆφος στό ΚΚΕ εἶναι ψῆφος-ἀλλοθι, δέσμευσης μέ τό τίποτα (καί σέ λίγες περιπτώσεις ἐπιβράβευση τῆς κομμουνιστικῆς ἀρτηριοσκλήρυνσης).

Κερδισμένος καί ὁ ΣΥΡΙΖΑ, ὁ ὁποῖος πέτυχε μάλιστα καί παγκόσμια πρώτη, μιάς καί κατόρθωσε νά διπλασιάσει τό ἐκλογικό ποσοστό τοῦ διατηρώντας ταυτόχρονα τό ποσοστό συσπείρωσης του στό 60%. Τό φαινόμενο ἔχει βέβαια τήν ἐξήγησή του. Ὁ πολυσυλλεκτικός πολιτικός χῶρος τοῦ ΣΥΡΙΖΑ, καί τοῦ ΣΥΝ, εἶναι λογικό νά ἔχει ἀπώλειες πρὸς τὰ ἄκρα του, σχηματικά πρὸς τό ΠΑΣΟΚ καί πρὸς τό ΚΚΕ.² Πρόβλημα εἶναι νά γίνεται αὐτό κατ' ἐξακολούθηση καί μέ τήν ἴδια ἔνταση, ἀνεξάρτητα ἀπό τό ἂν ὁ χῶρος κάνει «ἀριστερή» ἢ «δεξιά» στροφή (ἢ μᾶλλον καί ἐξαιτίας αὐτῶν), καί σέ κάθε ἐκλογική ἀναμέτρηση νά ξεκινᾶμε ἀπό μιά βάση τοῦ 3% καί νά ἐλπίζουμε νά εἶναι πολλοί οἱ «διαμαρτυρόμενοι» στά ἄλλα κόμματα. Τό στοίχημα λοιπόν γιά τή δική μας Ἀριστερά παραμένει: πῶς θά δημιουργήσουμε ἕναν αὐτόνομο πολιτικό χῶρο, σέ κάθε περίπτωση πολυτασικό καί ὄχι «ιδεολογικά καθαρό», πού σταδιακά θά ἀνεβάξει τό ποσοστό του σέ αὐτό πού ὀνομάζουμε «θετική ψῆφο».

Ἐπειδὴ ἐδῶ ξεκινᾶ μιά μεγάλη συζήτηση, θά περιοριστῶ στό ἐξῆς σχόλιο: οἱ συμμαχίες καί τὰ κοινά ψηφοδέλτια εἶναι προφανῶς μέσα στό πολιτικό παιχνίδι (μέ τήν καλή ἔννοια), καί μπορεῖ νά διευρύνουν ποσοτικά ἕναν πολιτικό χῶρο ἐξασφαλίζοντάς του ταυτόχρονα μιά πρόσκαιρη δυναμική. Ἀλλά ἡ αὐτονομία στήν ὁποία ἀναφέρθηκα προϋποθέτει ἕνα ποιοτικό στοιχεῖο. Τήν ὑπαρξη σέ βάθος χρόνου ἐνός διακριτοῦ πολιτικοῦ στίγματος. Μέ ἄλλα λόγια, τό θετικό ἀποτέλεσμα τῆς ἐκλογικῆς συμμαχίας τοῦ ΣΥΡΙΖΑ δέν ἐξανέμιση τήν ἀνάγκη νά συζητήσουμε γιά τόν Συνασπισμό καί τό μέλλον του. Ἀπλά ἔθεσε καί νέα δεδομένα τὰ ὁποῖα ἡ κουβέντα ἐκ τῶν πραγμάτων θά πάρει ὑπόψη. Ὁ σύντροφος Γιάννης Μπαλαμπανίδης γράφει κάτι ἐνδιαφέρον στήν Αὐγή «...ὅτι ἡ μικρή ἀλλά σημαντική [ἐκλογική] νίκη εἶναι μιά δοκιμασία. Δοκιμασία πού συνίσταται, κατά τή γνώμη μου, στό νά ἐντείνει ὁ Συνασπισμός τήν πολιτικοποίηση αὐτοῦ τοῦ κόσμου πού συμπορεύθηκε μαζί του, νά τόν διαπαιδαγωγήσει πολιτικά καί ἠθικά στίς ἱστορικά ἀποκρυσταλλωμένες καί συνάμα τόσο καίριες θέσεις τῆς δικῆς μᾶς Ἀριστερᾶς, νά διαμορφώσει, μαζί μέ αὐτόν, μιά ἰσχυρή πολιτική καί ἰδεολογική ταυτότητα, συνεκτική καί ταυτόχρονα ἱκανή νά διεισδύει περαιτέρω σέ ἄλλες κοινωνικές μάζες, νά τίς ἐκφράζει καί νά τίς ἀντιπροσωπεύει, ὡς συνολικό καί δυνάμει καθολικό, δηλαδή ἡγεμονικό πολιτικό πρόγραμμα».³

Σύμφωνα μέ τήν ἴδια ἔρευνα, ἀπό τό σύνολο τῶν ψηφοῦν τοῦ ΣΥΡΙΖΑ στίς ἐκλογές τοῦ 2004, ἕνα 20% πακινῆθηκε αὐτή τή φορά πρὸς τό ΠΑΣΟΚ καί ἕνα 8% πρὸς τό ΚΚΕ.

Κυριακάτικη Αὐγή, Ὀκτωβρίου 2007.

Ἰουλία Σκουνάκη

Διδασκαλία ἀγγλικῶν: τό φιάσκο

Κύριε διευθυντά

Βάσει ἀδιάσειστων στοιχείων, συλλεχθέντων κατά τήν ἐπί δεκαετίες ἐπαφή μου μέ σπουδαστές, διεπιστώθη ὅτι οὐδέποτε ὑπῆρξαν ἐνδείξεις ὀργανωμένης καί ἀποτελεσματικῆς μεθόδους διδασκαλίας τῆς ἀγγλικῆς γλώσσας.

Πολυδιάστατο τό θέμα. Ἀπείρως ἐλάχιστος ὁ χῶρος νά ἐπεκταθῶ σέ εἰς βάθος ἀνάλυση. Ἀτυχῶς, τό φαινόμενο διαφαίνεται θλιβερό καί χαῶδες. Διαιωνίζεται παρά τήν ἔλλειψη ἐξειδικευμένου διδακτικοῦ προσωπικοῦ στόν τομέα τῆς ἀγγλικῆς γλωσσολογίας καί φιλολογίας. Τά γνωστά πιστοποιητικά Lower, Proficiency, GCE κ.ἄ., δέν ἀποτελοῦν παρά ἓνα «πασάλεμμα», γνώσεων, μέ ἀποτέλεσμα τά... «σπασμένα» ἀγγλικά. Ἐμφανῶς ἡ ἔλλειψη ἐνδιαφέροντος τῶν σπουδαστῶν καί ἡ ἄκρως ἐλάχιστη κατ' ἴδιαν μελέτη εἶναι παράγοντες πού συνιστοῦν τό μεγαλύτερο ἐμπόδιο στήν ἐκμάθηση κυρίως μιᾶς ξένης γλώσσας. Τό ὑπουργεῖο Παιδείας χορηγεῖ σέ κάτοχο Proficiency (ἀπίστευτο), πιστοποιητικό «ἐπάρκειας προσόντων» (δηλαδή ἀνεπάρκειας), μέ ἄδεια ἰδρύσεως φροντιστηρίου! Διό καί ἡ ὑπερπληθῶρα φροντιστηρίων ξένων γλωσσῶν στήν ἐλληνική ἐπικράτεια!

Περιληπτικά ἐπισημαίνω, γιά παράδειγμα, τά κατωτέρω αἴτια τοῦ φαινομένου:

1. Ἀνύπαρκτη ἡ διδασκαλία Phonetics (φωνητικῶν συμβόλων) ὡς καί ἡ ἐντατική ἐξάσκηση τοῦ μαθητοῦ στό διάλογο (conversation), μέ γηγενή ὁμιλητή τῆς χώρας ὅπου ὁμιλεῖται ἡ γλώσσα. Τό 95% τῶν ἐρωτηθέντων ἀποφοίτων ἀδυνατοῦν νά προφέρουν ὀρθῶς λέξεις ὅπως π.χ. Bat, but, beat, beaten, a baton, τῶν ὁποίων ἡ προφορά ἀποδίδεται μόνο μέ τή μέθοδο Phonetics, πού διδάσκεται ἀπό πτυχιούχο καθηγητή γλωσσολόγο, εἰδικευμένο στόν τομέα αὐτόν.

2. Κατάφωρη ἄγνοια τῆς λειτουργίας τῶν ρημάτων καί χρόνων, πού ἀποτελοῦν τόν πυρήνα καί τήν ψυχή τῆς γλώσσας, μέ τήν πλειοψηφία τῶν σπουδαστῶν νά πιστεύει ὅτι ὁ Μέλλων π.χ. διατυποῦται ἀπλά μέ τά μόρια shall-will, ἀγνοώντας τή διατύπωση σέ πέντε διαφορετικούς τρόπους ἢ νά ἀγνοοῦν τή διαφορά μεταξύ ἀόριστου καί παρακειμένου ἢ ἀκόμη πότε θά πρέπει νά χρησιμοποιεῖται ἡ ἐνεργητική καί πότε ἡ παθητική φωνή!

3. Δέν διδάσκεται ἡ συντακτική δομή τῆς ἀγγλικῆς πρότασης (sentence structure), μέ συνέπεια τήν ἀποτελεσματική προφορική καί γραπτή ἐπικοινωνία.

4. Ἄγνοια τῆς ταχείας μεθόδου πλουτισμοῦ τοῦ ἀγγλικοῦ λεξιλογίου.

5. Μιά ξένη γλώσσα μαθαίνεται μόνο μέ ἰδιαίτερο ἀτομικό μάθημα καί ὄχι μέ πολυμελῆ γκρουπ. Αὐτά τά ἐλάχιστα, λόγω χώρου.

Κλείνοντας, θεωρῶ ὅτι ὑπεύθυνο τοῦ φαινομένου εἶναι τό ἐκάστοτε ὑπουργεῖο Παιδείας, πού, ἐντελῶς ἀνεξήγητα καί συστηματικά, ἀδιαφορεῖ πλήρως.

Στήν ὑποβολή, πρό ἐτῶν, ἐνός βιβλίου μου —μπέστ σέλερ— γιά ἔγκριση καί χρησιμοποίηση του ὑπό τῶν κρατικῶν σχολῶν, ἄνευ οὐδενός οἰκονομικοῦ ὠφέλους μου, ἡ ἀρμόδια ὑπηρεσία ἀπλῶς... ἐκώφευσε.

Δρ. Νίκ Πῆτες
Γλωσσολόγος-φιλόλογος
Ἀθήνα
Δημοσιεύτηκε στή στήλη
ἐπιστολῶν τῆς Καθημερινῆς,
3-10-2007

Περὶ τοῦ ἐπείγοντος τοῦ Ἐθνικοῦ Κτηματολογίου στήν ἄττικὴ γῆ

Ἄπο μικρὸ παιδί κάθε Ἀθηναῖος γνωρίζει καλὰ τὴν παραλία τοῦ Σχινιά καὶ ἄτὰ πέριξ. Τὴν πεδιάδα, πρώην ἔλος ὅπου ἔγινε ἡ γνωστὴ μάχη τοῦ Μαραθῶνος, τιμὴ καὶ δόξα γιὰ ὅλους μας ἕως σήμερα, ἀλλὰ καὶ τοὺς ἄλλους ιστορικούς τόπους, τοὺς τύμβους τῶν Ἀθηναίων καὶ Πλαταιέων, τὸ ἱερό τῆς Ἀρτέμιδος στή Ραμνούντα, τοὺς προϊστορικούς οἰκισμούς, κ.λπ.

Ἡ πορεία πρὸς τὸν τόπο αὐτὸ εἶναι ἐπίσης γνωστὴ: Πρῶτος διένυσε τὴν ἀπόσταση κάποιος ἀνώνυμος μαραθωνομάχος («Νενικήκαμεν»), πολὺ ἀργότερα κάποιος Λαμπράκης. Μὲ τὰ πόδια ἐκεῖνοι ἔφεραν μηνύματα Νίκης καὶ Εἰρήνης, μέ τετράτροχα βενζινοκίνητα ἐμεῖς οἱ Νεοέλληνες, κατ' ὄνομα ἀπευθείας ἀπόγονοί τους θεωρήσαμε φυσικὴ μας ὑποχρέωση νὰ διανύουμε, ὡς φόρο τιμῆς, τὴ διαδρομὴ πρὸς τὴν ἀντίθετη κατεύθυνση κομίζοντας στὸν τόπο ὄχι πιά ἀπλῶς μηνύματα ἀλλὰ σπουδαῖα ὑλικά ἀγαθὰ: Τοῦβλα, τιμέντο, τηλεοράσεις καὶ ψυγεῖα, ὥστε νὰ ἀπολαμβάνουμε συχνὰ καὶ μέ ἀνέσεις τὴν ὁμορφιά τοῦ ἄττικοῦ τοπίου καὶ τῆ θαλάσσια αὔρα του.

Καὶ ἐπειδὴ ἐκτὸς ἀπὸ λαὸς παραλιακὸς εἴμαστε καὶ λαὸς φιλόξενος κατασκευάσαμε ἐκεῖ καὶ μέγα ἔργο μίας μόνο χρήσεως (δεκαπέντε μόλις ἡμερῶν) ὥστε νὰ προαγάγουμε τὸν ἀθλητισμὸ (νοῦς ὑγιῆς ἐν σώματι ὑγιῆς) καὶ νὰ δώσουμε ἔναυσμα στοὺς ξένους μας νὰ ἐπισκεφτοῦν κι αὐτοὶ τὸν ἱστορικὸ τόπο. Ἐπιλέχτηκε μάλιστα ἄθλημα καθ' ὅλα ἑλληνικόν: Κωπηλατοδρομία.

Ἀντιπαρέρχομαι τὰ περὶ τοῦ ἐν λόγῳ ἔργου μιᾶς καὶ δέν εἶναι ὁ σκοπὸς αὐτοῦ τοῦ σημειώματος. Ἄλλωστε πολλοὶ ἔγραψαν περὶ τῆς ματαιότητος ἰδιαιτέρως αὐτῆς τῆς ὀλυμπιακῆς ἐγκατάστασης καὶ εἶχαν δίκιο. Τώρα ρημάζει, βουλιάζει στήν κυριολεξία ἐντὸς τοῦ ἔλους. Κρίμα. Μὲ τόσα χρήματα θὰ μπορούσαμε νὰ ἔχουμε ἀνεγείρει τουλάχιστον τρεῖς χιλιάδες πολυκατοικίες! Ἀφιερωμένες ἀνὰ μία καὶ ὀνομαστικῶς σέ κάθε νεκρὸ Ἀθηναῖο στρατιώτη πού πολέμησε τοὺς Πέρσες.

Ὁ σκοπὸς τοῦ σημειώματος ὡστόσο εἶναι ἄλλος. Ἐπειδὴ ὁ δρόμος πού διατρέχει τὰ ὄρια τοῦ φανταστικοῦ* πευκῶνα τοῦ Σχινιά ἔφτανε κάποτε μόνο ὡς τὴν ἀλάνα στό βάθος τῆς παραλίας, τουλάχιστον ὡς πρὶν ἀπὸ εἴκοσι χρόνια, ἐλάχιστα σκέφτηκαν ὅτι βορειοανατολικά τῆς μικρῆς χερσονήσου, ἕως τὴν Ἁγία Μαρίνα καὶ τὸν παραθεριστικὸ οἰκισμό τῶν ἀξιωματικῶν τοῦ Ἑλληνικοῦ Ναυτικοῦ ὑπῆρχε πρὸς κατάκτηση παρθένο ἔδαφος, πρηνὲς καὶ ἀνατολικόν, ἄνευ δάσους, πέτρα καὶ φῶς ἢ χώρα μου, μέ θεὰ τὴν ὁμορφὴ Εὐβοία, τόπος ἰδανικὸς γιὰ τὴν ἀνέγερση νέων μνημείων ὅπου κάθε σύγχρονος Ἴκτινος θὰ μπορούσε νὰ μεγαλοουργήσει ἀετωματάκι, κυκλικὸ παραθυράκι καὶ μεταμοντέρνο σεροζάκι, (πάντα μέ θεὰ τὴ ἄτιμη θάλασσα τὴν πλανεύτρα) ὥστε νὰ ἀτενίζει ὁ κάτοικος τὸ πέρασμα τῶν Ἐρετριέων καὶ Χαλκιδαίων θαλασσοπόρων. Ὅπερ καὶ ἐγένετο. Πρωτοπόροι οἱ

* Ἡ λέξη φανταστικὸς ἔχει ἐδῶ κυριολεκτικὴ σημασία καὶ μὴν παρανοηθεῖ ὅτι χρησιμοποιεῖται ὡς καλολογικὸς προσδιορισμός. Πράγματι, ἐνθυμούμενοι τὸ γνωστὸ πείραμα φυσικῆς τοῦ Σρέντιγκερ καὶ τῆς γάτας του, ὁ πευκῶνας, στή θέση τῆς γάτας, ἅμα τῆ εἰσαγωγῆ ἐξωτερικοῦ παράγοντα (στὴν περίπτωσή μας κερανοῦ ἢ γόπας) μπορεῖ νὰ εἶναι ζωντανὸς (πράσινος καὶ θαλερὸς δηλαδή) ἀλλὰ μπορεῖ νὰ εἶναι καὶ νεκρὸς (ἀποκαῖδι). Ἀπολύτως ἀδιάφορο ὅπως διαπιστώνεται στίς ἐπί τῶν καμένων δασικῶν ἐκτάσεων πολιτικές.

ὅποιοι τόλμησαν νά γίνουν οἱ νέοι οἰκιστές τῆς ἐν λόγῳ περιοχῆς οἱ Δικαστικοί. (Δέν ἔχω τίποτα ἐναντίον τους, θά μπορούσαν νά εἶναι καί οἱ Χημικοὶ Μηχανικοί). Στόν κάμπο ἔκτισαν οἱ κλητῆρες (πεδινοί) στό βουνό οἱ δικαστές καί οἱ εἰσαγγελεῖς (ὄρεινοί). Ὅλα φυσικά μέ τό γράμμα τοῦ νόμου. Ἐντὸς τεσσάρων στρεμμάτων (ἢ ἀκόμη καί ἐνὸς ἢ δύο, ἀνάλογα μέ τήν περίσταση λόγω καθεστῶτος οἰκισμοῦ, ὄψεως ἐπὶ δρόμου καί ἄλλα νομικά περὶ δομησιμότητας, ἄνευ ιδιαίτερης σημασίας ἐδῶ) στιγματίσαν (ἐκ τοῦ pointillisme) τήν ἀνυδρῆ καί βραχύδῃ ἔκταση μέ τά ὡς ἄνω σύγχρονα μνημεῖα, ἔδωσαν ἐπιτέλους χρῶμα, ἀξία καί ὀδική προσβασιμότητα στό ρουμάνι καί ἀντικατέστησαν τά βάτα καί τό θρούμπη μέ γκαζόν.

Καί ὁ ὑπογράφων ἀλήθεια δέν εἶχα προχωρήσει ποτέ πιο πέρα, πρὶν ἀπὸ τό περασμένο σαββατοκύριακο πού ἀνακάλυψα μέ ἔκπληξη (ἀλλὰ καί πόση καθυστέρηση) ὅτι ὁ δρόμος συνεχίζεται ἀνηφορικῶς (δρόμοι πάνω δρόμοι κάτω) καί σέ φέρνει ἐκεῖ, καί μόνον ἐκεῖ, μιά πού δέ βγαίνει πουθενά πρὸς βορᾶν.

Ἐκεῖ λοιπὸν καταλαβαίνει κανεὶς τή σπουδαιότητα τοῦ ὀρίου τῶν τεσσάρων στρεμμάτων πού γενικῶς ἰσχύει γιά τήν ἐκτὸς σχεδίου δόμηση. Πρόκειται γιά μεγάλη πολεοδομικὴ ἀνακάλυψη ἀποκλειστικότητας τῶν Ἑλλήνων. (ἐφαρμοσμένη φυσικά στό πανελλήνιο). Σέ τέτοια ρουμάνια μέ θέα τή θάλασσα κτίζεται ὅλη ἡ νέα Ἑλλάδα, οἱ νέοι Παρθενῶνες. (Πάρος, Αἴγινα, Εὐβοία γιά νά θυμηθοῦμε μερικὰ ὡς παράδειγμα.) Ἡ σπουδαιότητα τῆς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπο κατάρτησης τῆς γῆς ἔγκειται γιά πολλοὺς λόγους: Πρωτίστως ὁ κοινωνικός. Κάθε Ἑλληνας καί δεύτερη, παραθεριστικὴ κατοικία. Ὅχι πρὸς θεοῦ κοντά - κοντά. Γιατί ἐκτὸς ἀπὸ τήν τόνωση τῆς οἰκοδομικῆς δραστηριότητος μᾶς ἐνδιαφέρει καί ἡ μακροπρόθεσμη ἐπένδυση σέ μεγάλο μήκος καί κόστους δίκτυα ὑποδομῆς, δρόμους, ἐξηλεκτρισμούς, ἀποχετευτικὰ κ.λπ. Ἐνα σπῆτι ἀνά τέσσερα στρέμματα σέ μιά μεγάλη ἔκταση πού ἐντέλει διαμένουν περιστασιακὰ τριακόσιες οἰκογένειες ἀπαιτεῖ ὑποδομὲς πολλαπλάσιες ἀπὸ τίς ἀναγκαῖες γιά ἓνα χωριὸ πού διαμένουν τρεῖς χιλιάδες κάτοικοι. Ἐτσι ὅμως ὅλοι βρίσκουν δουλειά. Ἐργολάβοι, μεσίτες καί προμηθευτὲς καθὼς ἐπίσης καί ἀσφαλιστὲς καί τραπεζικοί, πού ἄνθρωποι εἶναι κι αὐτοί. Δεύτερος λόγος ὁ οἰκολογικός. Τέμνοντας τὸν τόπο σέ τεμάχια τῶν τεσσάρων στρεμμάτων τὸν προστατεύουμε ἀπὸ τίς φυσικὲς καταστροφὲς πού θά μπορούσαν νά τὸν πλήξουν. Πυρκαγιὲς πλημμύρες καί τά γνωστά. (Γιά νά μιλήσουμε καί σοβαρὰ, ἄς θυμηθοῦμε πόσοι ἔχουν ἐπιχειρηματολογήσει ὑπὲρ τῆς θεσμοθέτησης τοῦ μέτρου καί γιά τίς δασικὲς ἐκτάσεις προβάλλοντας αὐτὸ τό σκεπτικὸ γιά τήν προστασία τους). Ἀλλὰ ἄς ἐπανεέλθουμε στόν σχεδὸν παραληρηματικὸ μας λόγο, μιά πού ἀπενίζοντας πιά τό τοπίο ἐλάχιστη περιθώρια σοβαρότητας μᾶς ἀπομένουν: Καθένας μας γίνεται λοιπὸν ἀκρίτας τῶν τεσσάρων του στρεμμάτων, μυθικὸς προστάτης τοῦ ὑποκείμενου γήινου ὑπεδάφους καί τοῦ ὑπερκείμενου ἐναερίου χώρου πού τοῦ ἀνήκει: Σημειακῶς σέ κάθε ἀκρίτα - ἰδιοκτήτη ἀνήκει καί ἰδεατὸ μαθηματικὸ σημεῖο στό κέντρο τῆς γῆς καθὼς καί ἄπειρος χῶρος στήν συμπαντικὴ του προβολή,

μέρος τῆς ὁποίας, εἰρήσθω ἐν παρόδῳ, ἀπειλεῖται καί παραβιάζεται ἀπό τούς ἀπογόνους τοῦ γνωστοῦ μας Ξέρξη. Καί πατριωτικὸς λοιπὸν ὁ λόγος, ἂν μάλιστα δανειοδοτήσουμε καί τὴν ἀπόκτηση οἰκογενειακοῦ ἀντιαεροπορικοῦ πυροβόλου. Τελευταῖος ἔρχεται ὁ πολιτικὸς λόγος: Παιδιά, ὅλοι ἀδέρφια εἴμαστε. Τέσσερα ἐσὺ τέσσερα ἐγὼ ἐπαρκοῦν γιὰ ὅλους. Καί νὰ μάθουμε νὰ μὴν τσακωνόμαστε γιὰ τὰ ἰδιοκτησιακὰ ὄρια. Σέ αὐτὸ τό κομβικὸ σημεῖο θὰ βοηθήσει πολὺ τό Κτηματολόγιο, πού ἐκτιμῶ ὅτι ἐπὶ τούτου ἔχει καθυστερήσει πάνω ἀπὸ μία εἰκοσιπενταετία. Θὰ μᾶς πεῖ δηλαδή, ἀφοῦ μοιράσουμε καί οἰκοδομήσουμε ὅλη τὴν ὑπόλοιπη ὕπαιθρο κατὰ βούληση καί δυνατότητα τσέπης, τό τελικὸ τυπωθῆτω ὥστε τό μοντέλο νὰ γίνει καί φραντσάιζ στό ἐξωτερικό. (sic!)

Ὑστερόγραφο:

Ὡς Ἀρχιτέκτων-Πολιοδόμος μπροστὰ στὴν τόση καταστροφὴ δυστυχῶς μόνο μὲ μία λύση μπορῶ πλέον νὰ συστρατευθῶ, ὀλοσχερῶς συμβατὴ μὲ τό νεοελληνικὸ μας ἦθος καί ὕφος περὶ χώρου καί καλοπέρασης ἀλλὰ καί ἄκρως πραγματιστικὴ: Ἐνοποίηση μὲ τὴ μέθοδο ἀναγκαστικῶν συνεταιρισμῶν ὄλων τῶν ἰδιοκτησιῶν τῆς ὑπαιθρου (δομημένων ἢ μὴ) σέ μονάδες τῶν χιλίων τουλάχιστον στρεμμάτων καί ἄμεση πώλησή τους (μὲ πλειστηριασμό) σέ ἐνδιαφερόμενους θεσμικοὺς ἐπενδυτές, κατὰ προτίμηση ξένους (διατηρώντας φυσικὰ οἱ νῦν ἰδιοκτῆτες τό 51% ἐπὶ τῆς ἀξίας γῆς καί ἐπομένως μὴ ἀποποιοῦμενοι τὸν κοινωνικὸ τους ρόλο) ἔτσι ὥστε καί φρέσκα λεφτὰ θὰ ἔρθουν καί τό κράτος (ἀλλὰ ἀπὸ σπόντα καί οἱ μὴ ἔχοντες καί μὴ κατέχοντες) θὰ ὠφεληθεῖ διότι ἀπαλλασσόμενο (τό κράτος) περαιτέρω εὐθύνων πολιοδόμησις θὰ μπορεῖ ἀπόσκοπτα νὰ ἐπενδύσει σέ ἄλλα κοινωνικὰ ἔργα ὅπως σύζευξη θαλασσίων καί ὀδικῶν ὁδῶν, ἐκτροπὴ ποταμῶν καί ζήτημα ἐνέργειας, παιδεία γιὰ ὅλους στό δημόσιο καί ἰδιωτικὸ πανεπιστήμιο, ὑγεία μὲ μικρὴ συνεισφορά τοῦ ἀσφαλιζόμενου καί ἄλλα πού δέν ἄπτονται τῆς ἀρμοδιότητός μου. Ἐτσι θὰ διασφαλιστεῖ καί ἡ ἀειφόρος ἀνάπτυξη, ἀφοῦ θὰ βρίσκεται σέ στιβαρὰ χέρια μακροπρόθεσμου χωροταξικοῦ σχεδιασμοῦ μὲ συμμετοχὴ τραπεζῶν, χορηγῶν κ.λπ. Προτείνω δηλαδή κάτι ὀλίγον πῖο ριζοσπαστικὸ ἀπὸ ὅ,τι ἤδη πράττει ὁ φιλελεύθερος καπιταλισμός, μιά πού ἂν ἀρχίσουμε νὰ ὀμιλοῦμε περὶ τῆς πραγματικῆς ἀξίας τῆς γῆς καί τῆς σχέσης τοῦ ἀνθρώπου μὲ τὴ φύση, σέ μιά κοινωνία πού νὰ σέβεται τὴ φύση καί τὸν ἀνθρώπο θὰ πεῖτε ὅτι οἱ ιδέες μας βρίσκονται στό χῶρο τῆς σοσιαλιστικῆς οὐτοπίας καί πέρα ἀπὸ τό νὰ μᾶς κάνουν ντεμοντέ κινδυνεύουν ἀνά πᾶσα στιγμή νὰ διολισθηθοῦν σέ ἀντιλήψεις ὀλοκληρωτισμοῦ. (Συνέβη ἄλλωστε καί στό παρελθόν).

Παῦλος Δ. Κρέμος

ΕΠΙΛΕΓΟΜΕΝΑ ΣΤΟ ΒΙΒΛΙΟ ΠΟΥ ΣΥΝΤΑΡΑΞΕ ΤΟ ΡΩΜΕΪΚΟ ΓΙΑ 400 ΜΕΡΕΣ

του Άγγελου Ήλεφάντη

« [...] Όλοι αυτοί, λοιπόν, αλλά κι εκείνοι που έκκωφαντικά σιώπησαν, θά πρέπει να γνωρίζουν –και να έχουν την ειλικρίνεια να το ομολογήσουν– ότι βρέθηκαν σε άλλο τόπο και έδωσαν άλλες φανταστικές μάχες. Και ότι στον πραγματικό πόλεμο που διεξήχθη, στην πραγματική τούτη χώρα, συνέβαλλαν με τον τρόπο τους στη νίκη των δυνάμεων για τις όποιες μίλησα και οι όποιες ήδη έχουν εκφράσει, και εύλογως, την ικανοποίησή τους».

Χριστίνα Άγριαντώνη

«Οι διανοητές συνέβαλαν στην νίκη του σκοταδισμού»
Τά Νέα, 29-30 Σεπτεμβρίου 2007

Δέν θεωρώ τον εαυτό μου «διανοητή», αν αυτός ο όρος πιστοποιεί κάποια προσίδια και διακριτή ιδιότητα της προσωπικότητάς μου. Δέν τελείωσα καμιά πανεπιστημιακή ή άλλη «σχολή διανοητών», κι απ' όσο ξέρω τέτοια σχολή, δέν υπάρχει πουθενά στον κόσμο. Φυσικά, διανοούμαι, όπως όλοι οι άνθρωποι. Δέν ήταν ο Γκράμσι που υποστήριζε ότι όλοι οι άνθρωποι είμαστε φιλόσοφοι; Και όπως όλοι μπορούν να γνωρίζουν, για το βιβλίο της Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού, εγώ ο λαλίστατος, εκεί που διάλεξα και υποχρεούμαι να λαλώ, στην *Αύγη* και το περιοδικό *Πολίτης*, για το βιβλίο Ιστορίας της ΣΤ' Δημοτικού, σιώπησα έκκωφαντικά, παρόλο που ή «συζήτηση» περί αυτό, οι στοιχήσεις υπέρ ή κατά, συντάραξαν το ρωμέικο έδω κι ένα χρόνο. Όντως, είσγησα. Και άρα, κατά τή Χριστίνα Άγριαντώνη, «συνέβαλα» στη νίκη του σκοταδισμού, αφού δέν προστέθηκαν και τά δικά μου βόλια για να έξοντωθεί τό θηρίο. Μιά δήλωση μόνο έκανα, μαζί με τον Στρατή Μπουρνάζο, στά «Ένθέματα» της *Αύγης*, ότι ή κρίση για τό βιβλίο της Ιστορίας, όπως και για οποιοδήποτε άλλο διδακτικό βιβλίο, δέν ανήκει στην Έκκλησία και δή στον προκαθήμενό της ούτε στους έθνικιστές υπηρεσίας – που έξέφρασαν την ικανοποίησή τους μεγαλαυχούντες,

γιατί ο άγώνας τους δικαιώθηκε με την άπόσυρση του βιβλίου. Άλλά μιά στιγμή, να δούμε: ποιό ήταν τό θηρίον;

Συγχωρήστε με, αλλά, πριν από κάθε άλλο, θά διηγηθώ δύο ιστορίες που τυχαία έπεσα επάνω τους, σε μιά κυριακάτικη εκδρομή στά όρεινά της Αρκαδίας, άρχές Αυγούστου κι αφού ήδη είχαν άποτεφρωθεί ή Β. Πελοπόννησος κι άλλα μέρη της Ελλάδας.

Σέ ένα μοναστήρι, λοιπόν, ένα θέλος-όδοδείκτης έδειχνε τό δρόμο προς τό «Κρυφό Σχολειό» –και στά άγγλικά παρακαλώ– που είχε λειτουργήσει κάποτε σ' αυτά τά μέρη και οι τουρίστες καλούνταν να τό έπισκεφθούν. Στην άρχή του δρόμου προς τό «Κρυφό Σχολειό» σ' ένα παρεκκλήσι του μοναστηριού όπου πλησίασα να ρίξω μιά ματιά, ένας ιερωμένος έξηγουσε σε ζεύγος τουριστών τά του ιστορικού Σχολείου-άξιοθέατου της Μονής. Οι άνθρωποι τά άκουσαν προσεκτικά κι ευγενικά, χωρίς κανένα σχόλιο. Έφυγαν. Κι άμέσως ο έντεταλμένος στην ξενάγηση ιερωμένος καταπιάστηκε με μένα. Ξεκίνησε την όμιλία του εις την άγγλικήν, παρακινούμενος προφανώς από την τυπικότητα άγγλοσαξωνική θωριά μου. «Έλληνας είμαι», τον διέκοψα, κι αυτός άμέσως τό γύρισε στά ελληνικά. Τόν διέκοψα και πάλι, πολύ ευγενικά, ρωτώντας πότε λειτουργήσε τό Κρυφό Σχολειό της Μονής. «Τό 900 τό-

σο», ἀπάντησε (δέν θυμᾶμαι τὴν ἀκριβή χρονολογία πού μοῦ εἶπε, πάντως σίγουρα τόν 10ο αἰώνα). «Μά τόν 10ο αἰώνα», ἀντέτεινα, «δέν ἔχουμε Τουρκοκρατία, βασιλεύουν οἱ κραταιοί αὐτοκράτορες τοῦ Βυζαντίου, κανείς δέν διώκει τὰ γράμματα τὰ ἑλληνικά, οὔτε τόν χριστιανισμό. Τό ἀντίθετο, μάλιστα». Ὁ ἱερωμένος, ἀκάθεκτος, συνέχισε: «Οἱ πληροφορίες πού ἔχω, αὐτό λένε». Τόν εὐχαρίστησα καί ἀπομακρύνθηκα, ἐνώ ὁ φίλος πού ἤμασταν μαζί θαύμαζε τό τοπίο καί τό παρεκκλήσι.

Ἱστορία δεύτερη: Λίγο ἀργότερα μέ τόν φίλο μου, σ' ἓνα ἐστιατόριο, γευόμαστε ἓνα πραγματικά ὑπέροχο καταικάκι μέ πατάτες στό φούρνο. Κάποιος παρατυχών κύριος μᾶς ἐπιασε κουβέντα, κέρασε μάλιστα κι ἓνα τοίπουρο. Ὁ κύριος ἦταν δάσκαλος, καταγόταν ἀπ' αὐτά τὰ χωριά καί ἐπὶ εἰκοσι χρόνια, ὅπως μᾶς εἶπε, ὑπηρετοῦσε σέ σχολεῖο τῆς Θεσσαλονίκης. Ἀντιπαρέροχαι πολλά καί διάφορα ἀπ' τό λογύδριο, πού, μονολογώντας σχεδόν, μᾶς ἐδγαλε ἐπὶ μιά ὥρα. Τό κύριο ὅμως πού ἔλεγε ἦταν ὅτι τό ἐπάρατον βιβλίον τῆς Ρεπούση ὀδηγεῖ μέ μαθηματική ἀκρίβεια στόν ἀφελληνισμό τῆς νέας γενιᾶς, ὥστε τὰ διευθυντήρια τῆς Εὐρώπης νά μᾶς κάνουν ὅ,τι θέλουν, συνεχίζοντας τόν ὀλέθριο καί ἀνθελληνικό τους ρόλο ὅπως στό '21, στή Μικρασιατική Καταστροφή καί τόν καιρό τῆς Ἀντίστασης. Τό βιβλίον τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ εἶναι σκέτη προδοσία καί πρωτομάστορες τῆς προδοσίας, οἱ συντάκτες του καί τό Ὑπουργεῖο. Δέν τό κουβεντιάσαμε μαζί του τό ζήτημα. Καθώς εἶχαμε ἀποφάσει, τόν χαιρετήσαμε, διά χειραψίας μάλιστα, καί φύγαμε.

Ἄλλά ἂν σᾶς διηγοῦμαι αὐτές τίς βιαστικές ταξιδιωτικές συναντήσεις δέν εἶναι ἐπειδή ἀποτελοῦν τουριστικά παράδοξα μέ κάποιους ἰθαγενεῖς πού συναντήσαμε. Τίς ἴδιες ἀπόψεις εἶχαν τουλάχιστον δύομισι ἑκατομμύρια Ἕλληνες καί Ἕλληνίδες πού στό «δημοψήφισμα» τοῦ κ. Χριστόδουλου ἐψήφισαν ὑπέρ τῆς ἀναγραφῆς τῆς ὀρθοδόξου ιδιότητός τους στίς καινούργιες ταυτότητες γιατί ἦταν καθοριστικό στοιχεῖο τῆς ἑλληνικότητας (καί τῆς χριστιανικότητάς τους) καί ἢ μή ἀναγραφή τοῦ θρησκευάτος θά σήμαινε τόν ἀφελληνισμό τους. Διότι οἱ πραγματικά σκοταδιστικές (καί ἐθνικιστικές – ξεχνᾶμε τὰ ὀγκωδέστατα συλλαβήματα γιά τό «Σκοπιανό»;) ἀπόψεις περί νεοελληνικῆς ἱστορίας εἶναι εὐρύτατα διαδεδομένες, εἶναι κυρίαρχες. Ἄρχουν ὄχι μόνο στό διδασκόμενα βιβλία ἀλλά καί στό κράτος, τή νομοθεσία, τὰ ΜΜΕ, καί στίς συνειδήσεις μεγάλης μερίδας τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Στήν προκειμένη περίπτωση συμπυκνώθηκαν κυρίως στό ἐξῆς σημεῖα πού, ἂν καί φαινομενικά δευτερεύουσας σημασίας, ἀπό ἱστορική ἀποψη λειτούργησαν σάν κόκκινο πανί γιά τό τους θιασῶτες τοῦ ἐθνικισμοῦ, καί ἰδίως τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ζηλωτισμοῦ. Α) Τό «λάβαρο» τῆς Ἐπαναστάσεως πού ὑποτίθεται ὅτι σήκωσε ὁ Παλαιῶν Πατρῶν Γερμανός στήν Ἁγία Λαύρα, τήν ἡμέρα τοῦ Εὐαγγελισμοῦ, στίς 25 Μαρτίου 1821. Β) Στό «Κρυφό Σχολεῖο» διά τοῦ ὁποίου ἡ Ἐκκλησία στή μακρό-

χρονη περίοδο τῆς Ὀθωμανικῆς Κατάκτησης διέσωσε τό ἑλληνικό φρόνημα τῶν κατακτημένων καί τή θρησκεία τους. Γ) Στόν ἐθνεγερτικό ρόλο τῆς Ἐκκλησίας, γιά τήν ἀφύπνιση τοῦ ἑλληνισμοῦ καί τήν ἐκρηξη τῆς Ἐπανάστασης. Δ) τέλος, ἐκεῖνος ὁ «συνωστισμός» τῶν Ἑλλήνων τῆς Μικρᾶς Ἀσίας στό παράλια τῆς Ἰωνίας, μετά τήν ἦττα τοῦ ἑλληνικοῦ στρατοῦ, ἔδινε συγχωροχάρτι στήν ἀγριότητα τοῦ Τούρκου καί ἐξευγένιζε, οὕτως εἶπειν, αὐτό τόν βάρβαρο Ἀνατολίτη, αὐτόν πού δέν γνώριζε παρά μόνο τή γλώσσα τοῦ γαταγαβίου καί πού οἱ Ἕλληνες τόσο ὀδυνηρά εἶχαν γνωρίσει ἐπὶ αἰῶνες, στό ἴδιο τους τό κορμί.

Τό κρινόμενο βιβλίον Ἱστορίας τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ, πράγματι, δέν ἐπανελάβε, ὅπως ἦταν ἢ πάγια παράδοση τῶν σχολικῶν βιβλίων καί τῆς διδασκαλίας καί ἀποτελοῦσαν μερικά ἀπ' τὰ ἰδρυτικά μοτίβα τῆς ἐθνικιστικῆς νεοελληνικῆς ἰδεολογίας πού βασίζονται σέ ἀντίστοιχους μύθους τοῦς ὁποῖους ἔχουν ἀνασκευάσει πλήρως οἱ πλέον ἐγκριτοί Ἕλληνες ἱστορικοί. Νά σημειώσουμε ὅμως ὅτι καί τὰ τρία πρῶτα στοιχεῖα – τό ζήτημα τῆς ἔκφρασης «συνωστισμός» εἶναι διαφορετικό – ἔχουν νά κάνουν μέ τόν ρόλο τῆς Ἐκκλησίας. Καθώς δέν ἀναφέρονται στό βιβλίον, μοιάζει αὐτό νά μή συνηγορεῖ ὑπέρ τοῦ καθοριστικοῦ ρόλου, τῆς Ἐκκλησίας, καί ἐπομένως μοιάζει νά μήν συνηγορεῖ ὑπέρ τοῦ ἑλληνορθόδοξου χαρακτήρα τοῦ ἑλληνισμοῦ. Καί εἶναι πρὸς τιμὴν του. Ἐγώ τουλάχιστον δέν ἔχω λόγο νά μήν ἀναγνωρίσω αὐτή τήν ἀρετή τοῦ βιβλίου καί τῶν συντακτῶν του. Ὅμως, καί παρόλο πού «σιώπησα ἐκκωφαντικά» περί τοῦ βιβλίου, γι' αὐτά καί ἄλλα παρόμοια θέματα, ἀκολουθώντας τοῦς μεγάλους δασκάλους μας, συχνά ἐμίλησα, στό πρόσφατο παρελθόν οὐδέποτε κρυπτόμενος πίσω ἀπ' τό δάκτυλό μου. Στίγναι μανέντ κι ἄλλα πολλά, ὡς «διανοητής», ὡς ἀρθρογράφος, ὡς ἀριστερός, καί ἐιδικότερα ὡς οὐδετερόθρησκος πολίτης, μαχόμενος ὑπέρ τοῦ οὐδετερόθρησκου σχολεῖου, ὑπέρ τοῦ οὐδετερόθρησκου κοσμικοῦ κράτους.

Μόλις ὅμως ἐκυκλοφόρησε τό ἐν λόγω βιβλίον τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ πρῶτος καί καλύτερος ξιφούλκησε κατ' αὐτοῦ ὁ προκαθήμενος τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας, κατηγορώντας το ὅτι βάλλει κατά τῆς ἰδιοπροσωπίας τοῦ ἑλληνικοῦ ἔθνους ὡς ἑλληνορθόδοξου, ὅτι ἀπομειώνει ἢ καί ἐξαφανίζει τόν ρόλο τῆς Ἐκκλησίας, συμβάλλοντας ἔτσι στόν ἀφελληνισμό τοῦ ἑλληνικοῦ λαοῦ. Καί πρὸς ἀπόδειξη τῆς ἐθνικῆς μειοδοσίας τοῦ βιβλίου χρησιμοποίησε τὰ «τρία στοιχεῖα» πού προανέφερα, ὑπεραμυνόμενος ἐνός μυθευτικοῦ χαρακτήρα τῆς νεοελληνικῆς ἱστορίας. Ἐββαλε γραμμὴ δηλαδή. Μιά γραμμὴ πού πλειστάκις εἶχε θροντοφωνάξει ἀπό ἄμβωνος στό παρελθόν καί τήν ὁποία τό ἑλληνορθόδοξο ποίμνιο ὀφείλε νά ὑπηρετήσῃ. Καί τό ποίμνιο του –εἴπαμε, τό ὑπαρκτότατο ποίμνιο– τήν ὑπηρετήσῃ. Διότι συμβαίνει αὐτό μέ τὰ ποίμνια. Ἐτσι, ἠγέρθη φωνὴ μεγάλη καί κατακραυγὴ πού τὰ ΜΜΕ ἐμεγέθυναν στό ἔπακρον, καθ' ὅσον τό θέμα πιασάρικο, μαζί καί

οί υπερπατριώτες υπηρεσίας στους όποιους προστέθηκαν και πολλοί «άντιμπεριαλιστές», καθ' όσον τό βιβλίο υπηρετούσε τή φωνή και τά συμφέροντά τών μονοπωλίων τής Δύσης και τής επάρατης Ε.Ε. Έτσι ήρθε κι έδωσε τό πράγμα. Και επειδή ή περίοδος ήταν προεκλογική, τό βιβλίο άνεμείχθη στην πολιτική. Έκείνα τά δυόμισι εκατομμύρια τών συμπολιτών μας, τά όποια έψήφισαν υπέρ τής αναγραφής του θρησκευματος στις νέες ταυτότητες έλάμβαναν τόν λόγο παντοτρόπως, κατακεραυνώνοντας επί έθνική μειοδοσία τούς άυτουργούς τής έθνικής ιεροσυλίας, μεταξύ τών όποιων και τό Έπουργείο και ή ύπουργός κα Γιαννάκου, διακεκριμένο στέλεχος τής Ν.Δ. και πολιτική υπεύθυνος τής όλης διαδικασίας. Τό ΠΑΣΟΚ ούσιαστικά εκώφευσε άν και επί τών ημερών του είχε άνταθεθεί στή συγκεκριμένη συντακτική ομάδα ή σύνταξη του βιβλίου, μέ βάση συγκεκριμένες προδιαγραφές του Παιδαγωγικού Ίνστιτούτου, ενώ ή ΝΔ ένεπλάκη σέ μία διαδικασία ιδιαίτερα στενάχωρη γι' αυτήν, μία και εξαιτίας του βιβλίου τής έφυγε κόσμος κατά Καρατζαφέρη μεριά. Τέλος, ή κα Γιαννάκου, προς τιμήν της, δέν θέλησε νά «άπεμπλακεί» από τή νόμιμη διαδικασία και επέμεινε ως τό τέλος τό βιβλίο, διορθωμένο, νά διανεμηθεί στα σχολεία. Και γι' αυτό τό νεοδημοκρατικό εκκλησίασμα τήν έτιμώρησε δεόντως μέ κοινοβουλευτική ύπερορία. Μόνο ό ΣΥΝ, λίγοι δημοσιογράφοι και όρισμένοι ιστορικοί ύποστήριξαν και τή διαδικασία σύνταξης του βιβλίου και τό περιεχόμενό του, άντιδρώντας σέ όλον αυτό τόν έθνικιστικό-θρησκευτικό ζηλωτισμό πού είχε ξεσπάσει και στόν όποιο έριξε τή «σπόντα» του και ό πρωθυπουργός κ. Καραμανλής, λίγες μόνο ήμέρες πρό τών εκλογών. Τά άλλεπάλληλα άγγαλιάσματα του μέ τόν κ. Χριστόδουλο δέν ήταν για τό θεαθήναι.

Ήταν σαφές εϋθύς εξαρχής. Μέ τέτοιους άγελαίους όρους για τήν έπιστημονική και τήν παιδαγωγική έγκυρότητα του βιβλίου ούσιαστική συζήτηση δέν ήταν δυνατόν νά γίνει. Τό πεδίο τής «δημόσιας ιστορίας» ήταν κατειλημένο από τούς όπαδούς και τούς κήνσορες μιας άρρωστημένης αντίληψης για τό έθνος και τήν Έκκλησία και από τή σάγκα τών ΜΜΕ. Έκει μονά χάνουμε, ζυγά κερδίζουν.

Γι' αυτό και εγώ εσίγησα. Άλλά και για ένα άλλο ούσιωδέστατο λόγο, για τόν όποιο, τώρα πιά πού τό θέμα «έληξε», μπορώ νά «μυλήσω». Όταν, λοιπόν, ξεσπασε τό ζήτημα ή Μαρία Ρεπούση μου έστειλε τά τρία σχολικά βιβλία πού ήδη είχαν διανεμηθεί, για νά τής πω τή γνώμη μου. Δηλαδή, τό κυρίως βιβλίο Ιστορίας τής ΣΤ' Δημοτικού, τό βιβλίο άσκήσεων του μαθητή και τό βιβλίο του δασκάλου. Τά διάβασα προσεκτικά και τά τρία, σάν καλός μαθητής και δάσκαλος του Δημοτικού, είδα βέβαια τά 3 - 4 σημεία περί τών όποιων ό μεγάλος σαματάς αλλά και όρισμένα άλλα. Θά αναφερθώ σ' αυτά πολύ συνοπτικά.

Κατ' αρχάς, δέν θεωρώ ότι ένα διδακτικό βιβλίο Ιστορίας πρέπει νά είναι ή ναυαρχίδα τής ιστορικής

έρευνας (όπως σωστά παρατήρησε στα Νέα ό Βασίλης Παναγιωτόπουλος). Στα βιβλία αυτά δέν μπορεί νά άντιμετωπισθεί π.χ. τό ζήτημα τής τριαχιλιετούς συνέχειας του έλληνικού έθνους (Παπαρηγόπουλος, Ζαμπέλιος και όλη ή έκτοτε έθνικιστική ιστοριογραφία, βάση τής νεοελληνικής επίσημης, τής κρατικής ιδεολογίας). Ή άν ή άργόσυρτη άνάδυση του έλληνικού έθνους αρχίζει από τόν 10ο-11ο αιώνα και συντελείται όριστικά στην και από τήν Έπανάσταση του '21 (Σβορώνος), ή άν (και) τό έλληνικό έθνος είναι δημιουργία έλληνικών έθνικιστικών έλίτ τών αρχών του 19ου αιώνα, όπως διδάσκει μία όρισμένη άγγλοσαξωνική κοινωνιολογία και τήν όποια συμμερίζονται πλείστοι όσοι σύγχρονοι έλληνες ιστορικοί και κοινωνιολόγοι. Μία σχολική ιστορία πρέπει νά περιέχει, τουλάχιστον, τούς βασικούς κόμβους γεγονότων και κοινωνικών καταστάσεων μιας όρισμένης περιόδου πού από μέσα τους πέρασε τό δικό μας τό έθνος αλλά και —πάντα σέ γενικές γραμμές— τά άλλα έθνη τής οικουμένης. Νά είναι επιπλέον μία ιστορία τής εξέλιξης τών πολιτισμών, μία «γραμματική τών πολιτισμών» πού έλεγε ό Μπρωντέλ, νά μαθαίνουν δηλαδή τά παιδιά τήν περιπέτεια τής ζωής τών ανθρώπων τών προηγούμενων γενεών ως έγνωσμένη ιστορία και όχι ως άθυρμα μυθεμάτων, νά μαθαίνουν τά μεγάλα δημιουργήματα αλλά και τά πάθη τών ανθρώπων πού έζησαν πριν από μας. Έπιπλέον, ένα βιβλίο σχολικής ιστορίας δέν μπορεί νά είναι ένα σύγγραμμα όκτακοσίων σελίδων (Μ. Ρεπούση) «πού τά λέει όλα», αλλά καθώς οι μαθητές τό τρώνε κατακέφαλα εντέλει δέν μαθαίνουν τίποτε. Μία σύντομη, στοιχειακή, αλλά άφηγηματικά δυνατή εκλαϊκευση πρέπει νά είναι τό σχολικό εγχειρίδιο. Άρα τό μέγα πρόβλημα είναι τί κρατάς, τί αφήνεις απ' έξω και κυρίως πρέπει ό τρόπος τής αφήγησης νά άνοίγει τήν όρεξη στους δρόμους τής φαντασίας προς τήν άπεραντότητα τής ιστορίας. Άρα είναι εξαιρετικά δύσκολο τό έργο του ιστορικού. Συνήθως ή αφήγηση είναι ξερή, μελοδραματική, μεγαλόστομη, σχολαστική, και δέν καταφέρει νά δημιουργήσει τό συμπαγές ενός οργανωμένου και συνεκτικού συνόλου, νά προκαλέσει τή μέθεξη σέ μία ευρύτερη σύλληψη τών άπειρων πτυχών τών κοινωνικών, τών αισθητικών, και τών πολιτικών έμβιώσεων περί τών όποιων πρέπει νά μιλά ή ιστορία. Άν τά παραπάνω είναι απαραίτητα για κάθε έργο ιστορίας, στην περίπτωση του μαθητικού εγχειριδίου είναι συνθήκη εκ τών ών ούκ άνευ. Πώς άλλιώς θ' άνοίξει ή περιέργεια τών παιδιών στόν άγνωστο κόσμο, πώς θά παθιαστούν κι αυτά μέ τά πάθη τών ανθρώπων και τά δημιουργήματά τους, πώς θά κατανοήσουν τά όσα μαθαίνουν;

Δέν τά κατάφερε καλά απ' αυτή τήν άποψη τό βιβλίο τής ΣΤ' Δημοτικού. Είναι τό ίδιο ξερό και συμβατικής αφήγησης όπως και τόσα άλλα πού προηγήθηκαν από συστάσεως έλληνικού κράτους. Ή αφήγηματική του βιβλίου κατέληγε στο ίδιο παιδαγωγικό έλλειμμα πού έμφανώς ήθελε νά ξεπεράσει. Ή προσθή-

κη μερικῶν φωτογραφιῶν παραπάνω, μερικῶν πηγῶν καί πινάκων (ἀφελέστατων τίς περισσότερες φορές) δέν δημιουργοῦν ἓνα διάκοσμο πού, πέρα ἀπό τήν ἀπαραίτητη γνωσιακή του σημασία, θά ἦταν σέ θέση νά συναρπάσει. Καί πρέπει νά συναρπάσει. Καλά, δέν ἔχει ἐκεῖνη τήν ὑπερπατριωτική μεγαλαυχία, ἐκεῖνα τὰ χαῖρε ὦ Ἀθανάσιε Διάκε κλπ. Ἀλλά ὑπάρχουν καί πολλοί ἄλλοι τρόποι, χαμηλῶν τόνων τρόποι, νά μή βαρεθεῖ κανεῖς ὥστε «ὅταν ἔχουμε σχολεῖο βαριέμαι».

Αὐτή ἡ γεύση τοῦ ἀφηγηματικά ἀνυδρου πού μοῦ ἔδωσε ἡ ἀνάγνωση τοῦ βιβλίου δέν μοῦ παρείχε –μυλάω πάντα γιά τίς δικές μου ἀναγνωστικές ἀνάγκες– τή δυνατότητα νά συνηγορήσω ὑπέρ τοῦ ἤδη θαλλόμενου ἐγχειριδίου. Ὑστερα ἦρθαν κι ἄλλα. Δηλαδή πολλά λάθη πραγματολογικοῦ χαρακτήρα, καθόλου οὐδέτερα, π.χ. ὅτι στόν Β΄ Παγκόσμιο πόλεμο, σύμφωνα μέ ἓνα ἀγγλο ιστορικό, σκοτώθηκαν 85.000 Ἕλληνες στρατιωτικοί, τή στιγμή πού ξέρομε ὅτι στόν ἑλληνοϊταλικό πόλεμο, στόν ἑλληνογερμανικό, τήν ἀνοίξη τοῦ '41, στή μάχη τῆς Κρήτης καί στή Μέση Ἀνατολή τό σύνολο τῶν ἀπωλειῶν δέν ξεπέρασε τούς 15.000 νεκρούς (ἀξιωματικούς καί στρατιῶτες). Ἦ ὅτι αἰτία τῆς Γαλλικῆς Ἐπανάστασης ἦταν ὁ «πόλεμος τῶν σιτηρῶν» τῶν ἀμέσως πρίν τήν Ἐπανάσταση ἐτῶν. Ἦ ἡ ἀποσιώπηση ὅτι τή δεκαετία 1940 - 50 στόν τόπο μας ξετυλίχθηκαν σκληρότατες καί πολυαίμακτες ἐμφύλιες συγκρούσεις. Ἦ ὅτι ἡ κυβέρνηση τό 1946 «δέν κατάφερε ν' ἀποτρέψει τόν Ἐμφύλιο Πόλεμο», τή στιγμή πού ξέρομε ὅτι ἡ κυβέρνηση καί οἱ Ἄγγλοι ἔκαναν τά πάντα γιά νά ξεσπάσει ὁ Ἐμφύλιος, ὥστε νά συντριφεῖ τό ἐαμικό κίνημα, καί σ' αὐτούς ἀνήκει κυρίως ἡ εὐθύνη. Ἦ ὅτι τὰ 400 χρόνια τῆς Ὀθωμανικῆς Κατάκτησης, κατά τό βιβλίο, ἦταν χρόνια κυριαρχίας, κι ὄχι κατάκτησης καί σκλαβιάς μέ ὅλα τὰ ἐπακόλουθα πού διατηρήθηκαν ὡς τό τέλος manu militari. Ἦ ὅτι ἡ Καλλιρόη Παρρέν, σπουδαία πράγματι φεμνίστρια, ἦταν μιά μεγάλη λογοτέχνης τοῦ 19ου αἰ. ὅπως τή θέλει τό βιβλίο σάν τόν Κάλβο, τόν Σολωμό, τόν Παλαμά. Ἦ ὅτι ἀποσιωπᾶται ὁ ἑλληνογερμανικός πόλεμος τῆς ἀνοίξης τοῦ 1941, πού ἦταν καί ἡ οὐσιαστική ἐμπλοκή τῆς Ἑλλάδας στόν Β΄ παγκόσμιο πόλεμο, πού ρήμαξε τήν Ἑλλάδα ὅπως κι ὅλη τήν Εὐρώπη. Ἦ ὅτι δέν ὑπῆρξαν Γενίτσαροι καί γενιτσαρισμός. Ἦ ὅτι γιά τόν Μεσοπόλεμο δέν ἀναφέρεται ὅτι ὑπῆρξε μιά διαδοχή πραξικοπημάτων, προνοουσιαμένων καί δικτατοριῶν, μέ μερικά μόνο διαλείμματα δημοκρατίας. Ἦ ἐκεῖνος ὁ συνωστισμός: Πράγματι, ὑπάρχει μιά ὑπόδειξη τῆς Ε.Ε. νά μήν ἐξάπτονται τά παλαιά μίσση μεταξύ τῶν λαῶν, ὅλα ἐκεῖνα πού τούς χώρισαν στό παρελθόν, νά βοηθιέται ἡ καταλλαγή καί ἡ εἰρήνευση τῶν πνευμάτων. Νά μή γράφουν π.χ. τά γερμανικά ἐγχειρίδια ὅτι ὁ Καρλομάγνος ξεθεμελίωσε ἐφτά πόλεις, παλοῦκωσε χιλιάδες ἀντιπάλους κι ἄλλα πολλά ὧν οὐκ ἔστι ἀριθμός. Ἔστω. Πράγματι, δέν ὑπάρχει κανεῖς λόγος νά λέμε ὅτι ὁ Τοῦρκος εἶναι ἓνας ἐκ φύσεως βάρβαρος καί ἀπολίτιστος ἀνατολίτης

ἢ ὅτι οἱ Φράγκοι εἶναι ἀκόλαστα τέκνα τῆς μαλαφράτζας καί ἐκθλησμένοι ἠδονοθήρες κλπ., κλπ. Ὅμως οἱ σχέσεις μεταξύ τῶν λαῶν ἦταν συγκρουσιακές. Ἀν ἀπαλείψουμε τή συγκρουσιακότητα τῆς πραγματικῆς ἱστορίας, ἀν ἐξωραΐσουμε τίς σχέσεις καλύπτοντάς τες μέ τόν αἰσχυντηλό πέπλο μιάς πλαστῆς ἀδελφοσύνης καί ἀγαστῆς συμβίωσης πού μόνον πότε πότε τή χαλᾶνε κάποιοι σαρακηνοί μαχαιροβγάλτες, κάποιοι παρανοϊκοί ἐξ, τότε δέν κάνουμε ἱστορία, ἀλλά Χάρυ Πότερ σέ νέες περιπέτειες. Ἦ ἀπλῶς λέμε ψέμματα. Ἦ ὅτι: ἐνῶ πράγματι τό βιβλίο δέν μνημονεύει τό «Λάβαρο», «τό κρυφό σχολεῖο» καί δέν ἐξαίρεται ὁ ἐθνεγερτικός ρόλος τῆς Ἐκκλησίας, ὡστόσο στό πεδίο τῆς πραγματικῆς ἱστορίας κι ὄχι στοῦς ἐκ τῶν ὑπέτερων μύθους πού κατασκεύασε ἡ Ἐκκλησία, τό Πατριαρχεῖο –διότι περὶ αὐτοῦ πρόκειται– πρίν τήν Ἐπανάσταση ἀπέτρεπε πᾶσα ἀνατρεπτική κατά τοῦ Σουλτάνου πράξη καί στάση - ἴδε *Πατρική Διδασκαλία* καί συνεβούλευε ἀπειλητικά τήν ὑποταγή, «*τύφλωσον κύριε τόν λαόν σου*» (Φιλ. Ἡλιού) διότι πᾶσα ἀπειθεῖα ἦταν ἁμαρτία καί ἐναντίωση στό «θέλημα τοῦ θεοῦ». Ἀλλά καί ὅταν ξέσπασε ἡ Ἐπανάσταση ἀφόρισε τόν Ἀλέξανδρο Ὑψηλάντη καί, ὕστερα, ὅλους γενικά τούς ἐπαναστάτες. Κι αὐτός, ἀκριβῶς, εἶναι ὁ λόγος πού ἡ Ἐκκλησία, ἐκ τῶν ὑπέτερων, κατασκεύασε τούς δικαιωτικούς ὑπέρ ἐαυτῆς μύθους. Γιά τό Πατριαρχεῖο μιλάω κι ὄχι γιά τόν κλῆρο, ἀνώτερο καί κατώτερο, τῆς ἐπαναστατημένης Ἑλλάδας πού, ἀδιαφορώντας γιά τίς ὑπερθεν ἐντολές, ἔπραξε ὅτι κι ὅλοι οἱ ἄλλοι ἐπαναστατημένοι Ἕλληνες πού μετείχαν στήν Ἐπανάσταση. Καί γενικότερα: τήν ἰδρυτική σύλληψη τοῦ ἑλληνικοῦ ἐθνικισμοῦ, τουτέστι τήν τρισχιλιετή καί ἀδιατάρακτο συνέχεια τοῦ ἑλληνισμοῦ, Ἀρχαία Ἑλλάδα, Βυζάντιο, Νεώτερος Ἑλληνισμός (τῶν Ζαμπέλιου καί Παπαρηγόπουλου) τό βιβλίο τήν ἀφήνει στή θέση του.

Εἶπαμε, ἓνα διδακτικό βιβλίο δέν μπορεῖ νά εἶναι ναυαρχίδα τῆς ἱστορικῆς ἐρευνας. Δέν μπορεῖ ὅμως νά μήν εἶναι καί κοινωνική ἱστορία, νά δείχνει κάπως πῶς ἔζησαν οἱ ἄνθρωποι, ἰδιαίτερα τῆς χώρας μας, τῶν χωριῶν μας καί τῶν πόλεων μας. Δέν θά πρεπε νά ἀναφερθεῖ ὅτι κάποτε ἄρχισε καί στήν Ἑλλάδα ἡ καλλιέργεια τοῦ καλαμποκιοῦ, τῆς πατάτας, τῆς ντομάτας, ἡ γραμμική σπορά, ὅτι ἡ Διασπορά ἦταν συνέπεια τῆς αὔξησης ἑνός πληθυσμοῦ πού δέν μπορούσε νά ζήσει στήν Ἑλλάδα, ὅτι ἀνάμεσα 1960 καί 1974 ἐνάμισι ἑκατομμύριο Ἕλληνες, βεβαίως καί Ἑλληνίδες, μετανάστευσαν στή Γερμανία, τή Σουηδία, καί τοῦ Βελγίου τίς στοές καί τό μεταναστευτικό συνάλλαγμα, μαζί μέ τό ναυτιλιακό δυναμίτισαν τήν ἑλληνική οικονομία; Αὐτές εἶναι λίγες ἀλλά ἐνδεικτικές παρατηρήσεις ἀπό τίς πολύ περισσότερες πού μπορεῖ κανεῖς νά κάνει.

Λάθη, ἀποσιωπήσεις, παραλείψεις, μιά ἀνυδρη ἀφήγηση, μιά γραφή δηλαδή ἐντελῶς οὐδέτερη, ἀσαφείς ἐρμηνεῖες καί ἀφελεῖς πηγές (δέν θά τό ἔλεγα βέβαια γιά τόν «ὄρχο τῶν Μεσολογγιτῶν», πού περιέχεται

στό βιβλίο, καί είναι νά σοῦ σηκώνεται ἡ τρίχα) δέν συγκροτοῦν βέβαια μιά ιδέα ἑνός μαχόμενου ἔθνους ἀπό τό 1453 μέχρι σήμερα, ἑνός λαοῦ μέ ἀντιστασιακή ἱστορία (Σβορῶνος), δέν παρέχουν τήν ιδέα μιᾶς βαθιάς ἔνωσης ἑκατομμυρίων ἀνθρώπων τοῦ παρελθόντος πού συνδέθηκαν, παρά τίς συγκρούσεις τους, ἄν θέλετε καί χάρη σ' αὐτές, σέ ἕνα συνανήκειν, σέ μιάν ἀλληλεγγύη, σέ ἕνα «ἐμεῖς», σέ ἕνα ὁμοιογενές ἔθνος. Μιά τέτοια ἱστορία πρέπει νά διδάσκονται οἱ παῖδες πού ἔχουν αὐτιά καί νοῦ νά τήν ἀκούσουν καί νά τήν κατανοήσουν. Τό σχολεῖο, τά διδακτικά βιβλία, οἱ δάσκαλοι, οἱ ἐπιστήμονες, οἱ μεγαλύτεροι ἔχουμε ὑποχρέωση νά τοῦς τή διδάξουμε. Διότι διδακτόν ἡ ἀρετή.

Ἡ τόσο διαφημισμένη ἀπό ὀρισμένους Ἱστορία τῆς ΣΤ' Δημοτικοῦ ὡς ἀνοιγμα κατὰ τοῦ σκοταδισμοῦ καί ὡς νέα παιδαγωγική μαθητοκεντρική τή θέλει ἡ συντα-

κτική ὁμάδα, ἐνάντια στή διδασκαλοκεντρική), τό καταδικασμένο ἀπό Ἐκκλησία, ἐθνικιστές ὑπηρεσίας καί ἀπό τό κράτος τό ἴδιο πού ἐντέλει τό ἀπέσυρε, δέν ἦταν ἕνα βιβλίο ἱστορικῆς ἀρετῆς, μιά στρωτή ἀλλά συνεκτική βάση γιά τήν ἐγκύκλιο ἱστορική μόρφωση.

Τό ραβαῖσι τῶν 400 ἡμερῶν ὅπου μονά χάνεις, ζυγά κερδίζουν, γιά τό ἄν τελικά ἡ ΝΔ θά χάσει ἢ δέν θά χάσει μερικές χιλιάδες ψήφους δέν ἦταν μάχη γιά τίς ἀρετές μιᾶς ἱστορίας πού ὀφείλουν καί δικαιούνται νά διδάσκονται οἱ μαθητές. «Διανοητής»-ξεδιανοητής, εἰ-γησα: τήν ὥρα, βέβαια, τῆς σύγκρουσης, μέσα στήν προεκλογική συγκυρία δέν βγήκα νά χτυπήσω τό βιβλίο, πράγμα τό ὅποιο θά εἰσέπραταν ἄλλοι. Στόν τόπο πού βρέθηκα, στήν πραγματική τούτη χώρα, τό βιβλίο δέν ἦταν ἐκεῖνο πού θά ἤθελα νά διδάσκονται οἱ μαθητές. Τό «λάβαρο» ἦταν λίγο, ἐλαχιστότατο γιά νά συστρατευῶ, ἕνα πουκάμισο ἀδειανό χωρίς καμιάν Ἑλένη.

ΤΟ ΚΙΝΗΜΑ ΚΑΙ Ο ΣΚΟΠΟΣ:

Δοκιμές, δοκιμασίες και προκλήσεις για τόν ΣΥΡΙΖΑ μετά τις εκλογές

του Γιάννη Παπαθεοδώρου

1. Παλιά και νέα ερωτήματα

«Είναι δυνατό να διατηρηθεί ζωντανή και ικανή μία κίνηση χωρίς την προοπτική των άμεσων και έμμεσων σκοπών;», ρώταγε επίμονα ο Γκράμσι στο *Παρελθόν και Παρόν*.¹ Μιάς και φέτος τιμάμε την επέτειο των εβδομήντα χρόνων από το θάνατό του, είναι καλό να τόν θυμόμαστε, όχι για λόγους μουσειακούς και επετειακούς, αλλά για λόγους πολιτικής ουσίας, ιδίως μετά τα πρόσφατα αποτελέσματα των εκλογών, τα οποία, εκτός από ικανοποίηση για τα καλά ποσοστά του ΣΥΡΙΖΑ γεννᾶνε και νέα ερωτήματα, αντίστοιχα και ανάλογα με τη δική του παλαιά ερωτηματοθεσία. Μέ την αφορμή αυτή, λοιπόν, τό άρθρο ἐτοῦτο δέν φιλοδοξεῖ νά περιγράψει τό «μῆνυμα τῶν ἐκλογῶν» ἀλλά νά ἐκθέσει ἕναν προβληματισμό πού ἔχει ὡς ἀφετηρία τήν κοινή «δοκιμή» ὄλων ὅσοι συντάχθηκαν μέ τήν καθ' ἡμᾶς ἀριστερά (ἀνανεωτική καί ριζοσπαστική) στή μάχη τῶν ἐκλογῶν, διεκδικώντας τό αὐτονόητο: τήν ἐνίσχυση τῆς παρουσίας τοῦ ΣΥΡΙΖΑ στό Κοινοβούλιο, τήν πολιτική ὁρατότητα τῆς νέας κοινωνικῆς ἀριστερᾶς, τή δραστικότητα τοῦ ἀντιπολιτευτικοῦ της λόγου, ἀλλά καί τήν κεφαλαιοποίηση τῆς κομματικῆς ἐμπειρίας πού προέκυψε ἀπό τήν πρόσφατη ἐκλογική συμμαχία. Ἡ συζήτηση αὐτή μπορεῖ καί πρέπει νά γίνει ἐντός τῆς δικῆς μας ἀριστερᾶς, ἐντός τῆς δικῆς μας συλλογικότητας καί συντροφικότητας, ὄχι γιά λόγους ἐθιμοταξίας καί ἐπικοινωνιακοῦ μάρκετινγκ, ἀλλά γιατί ἡ ἴδια «ἡ περίστασις τό ἀπαιτεῖ».

Γιατί γιά ἐμᾶς, τό ποσοστό τοῦ 5,04% δέν μπορεῖ νά εἶναι μόνο ἡ τυπική ἀπεικόνιση ἑνός ἀποτελέσματος, δέν μπορεῖ νά εἶναι μόνο ἕνα καλό ἄθροισμα ψήφων, δέν μπορεῖ νά εἶναι μόνο μία πρόσκαιρη, ἔστω, ἀνακούφιση γιά τήν υπέρβαση τοῦ γνωρίμου ψυχολογικοῦ ὀρίου τοῦ 3%, δέν μπορεῖ νά εἶναι μόνο ἕνας ὀρθολογικός ἐλιγμός γιά τή μετεκλογική διεύρυνση τοῦ κόμματος πρὸς τοὺς οἰκολόγους καί τό «χῶρο ΠΑΣΟΚ» μπορεῖ καί πρέπει νά εἶναι, κυρίως, ἡ ἀπαρχή μᾶς νέας ἰδεολογικῆς συζήτησης, ἡ ὁποία νά ξεφεύγει ἀπό τίς παλιότερες ἰδεοληψίες πού ἐπέμεναν νά ταυτίζουσαν τήν «κίνηση» μέ τό «σκοπό», ἀπολυτοποιώντας, παράλληλα, τὰ «μέσα»: τήν «ἀριστερή στροφή» γιά τήν «ἀριστερή στροφή», τὰ «κινήματα» γιά τὰ «κινήματα», τή «νεολαία» γιά τή «νεολαία», τίς «συνι-

στώσεις» γιά τίς «συνιστώσες», τίς «τάσεις» γιά τίς «τάσεις». Ἀκόμη περισσότερο: ἂν ὅλα αὐτά καί πολλά ἄλλα –θετικά καί ἀρνητικά, ἀνάλογα μέ τήν ὀπτική γωνία πού τὰ βλέπει κανεῖς– συνέβαλαν στή διαμόρφωση τῆς ἐπιτυχημένης, ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος, «κίνησης» τοῦ ΣΥΡΙΖΑ, θά πρέπει τώρα νά ξεφύγουμε ἀπό τήν παγίδα τῆς αὐτάρκειας, ἀπό τή μαγική εἰκόνα τῆς γεωμετρικῆς προόδου («τώρα 5%, μεθαύριο 8%, ἀντιμεθαύριο 12%, καί μετά ... πού θά πάει; θά πέσουν καί τὰ χειμερινά ἀνάκτορα!») ἀπό τήν πιθανή «ὑπεροψία καί τή μέθη», δηλαδή, πού ὑποβάλλει ὁ ἀντικατοπτρισμός τῆς «κίνησης» στό εἶδωλο τοῦ νικηφόρου ἑαυτοῦ της. Ξαναδίνω τό λόγο στόν Γκράμσι: «Ὁ ἰσχυρισμός τοῦ Μπερνστάιν σύμφωνα μέ τόν ὁποῖο ἡ κίνηση εἶναι τό πᾶν καί ὁ σκοπός τίποτα, κάτω ἀπό τήν πρόσοψη μιᾶς “ὀρθόδοξης ἐρμηνείας τῆς διαλεκτικῆς”, ἔγραφε τότε ὁ Ἰταλός κομμουνιστής διανοούμενος, «εἶναι μία μηχανιστική ἀντίληψη τῆς ζωῆς καί τῆς ἱστορικῆς κίνησης» εἶναι, ἐντέλει, μία νατουραλιστική ἔννοια τῆς ἐξέλιξης, ἕνας ἰδεαλιστικός ρεβιζιονισμός, μία ἀντίστροφη θεωρητικοποίηση τῆς παθητικότητας.² Ἡ μηχανιστική αὐτή ἀντίληψη τῆς κίνησης δέν ἀποκλείει, βέβαια, τοὺς σκοπούς, τὸν πού οἱ σκοποὶ αὐτοὶ ἀπορρέουν ἀπό μία στατική ἀνάληψη τῆς πραγματικότητας, ἀπό μία ἀμυντική αὐτό-ἀναφορικότητα, ἀπό μία ἀντανεκλαστική λειτουργία καί πορεία στό

1. Ἀντόνιο Γκράμσι, *Παρελθόν καί Παρόν*, μτφρ. Θανάσης Ἀθανασίου, Στοχαστής, Ἀθήνα, 1974, σ. 126.

2. Ἀντόνιο Γκράμσι, *Παρελθόν καί Παρόν...*, ὁ.π., σ. 126-127. Ἀπαραίτητη διευκρίνιση: ὁ Γκράμσι τοποθετεῖται στό πρόβλημα πού ἔθεσε ὁ Μπερνστάιν γιά τήν προτεραιότητα τοῦ κινήματος ἐναντι τοῦ σκοποῦ, ἡ ὁποία ἀποτελεῖ, στήν οὐσία, καί τή μήτρα τοῦ ἀριστεροῦ ρεβιζιονισμοῦ. Στήν κριτική τοῦ Γκράμσι, ὁ Μπερνστάιν ἐλέγχεται ὄχι μόνο γιατί ξέχασε «τίς θέσεις γιά τόν Φόυερμαχ», ἀλλά γιατί ἀντλήσε τὰ ἐπιχειρήματά του ἀπό τό ὀλοστόσιο τοῦ ἰδεαλιστικοῦ ρεβιζιονισμοῦ, θεωρώντας τίς ἀνθρώπινες δυνάμεις ὡς «παθητικές καί ὄχι συνειδητές, ὡς ἕνα στοιχεῖο ὄχι διαφορετικό ἀπό τὰ ὑλικά πράγματα», στό ὁποῖο ἡ «χυδαία ἀντίληψη τῆς ἐξέλιξης, μέ τή νατουραλιστική ἔννοια, ὑποκαθιστᾶ τήν ἀντίληψη τῆς ἐξέλιξης καί τῆς ἀνάπτυξης». (ὁ.π., σ. 126.) Ἡ διαμάχη αὐτή ἐκτοτε ἔχει ἐμφανιστεῖ στήν ἀριστερά μέ ποικίλες

πλαίσιο του βραχέως χρόνου και των βραχυδίων συσχετισμών. Μιά αντίληψη που εκκινεί από το δόγμα της «κίνησης για την κίνηση» μπορεί να δικαιολογήσει, τελικά, τους σκοπούς: «για την αντίσταση και τη συντήρηση», αλλά δεν μπορεί να δικαιολογήσει τους σκοπούς «για την πρόοδο και την ανανεωτική πρωτοβουλία».³

Δέν θέλω να θεωρητικολογήσω, ούτε να έπικαλεστώ την άχαρη αυθεντία των τσιτάτων. Νομίζω, όμως, πώς το σημερινό πρόβλημα αλλά και η δυναμική του ΣΥΡΙΖΑ τοποθετείται απολύτως εντός του ερωτήματος που έθεσε, από παλιά, ο Γκράμοι: κάπου εκεί, ανάμεσα στην «κίνηση» και το «σκοπό», ο ΣΥΡΙΖΑ οφείλει να χαράξει την πορεία του και να αποφασίσει αν, μέσα από τις δοκιμές και τις δοκιμασίες του, θα βρει τις άνοιχτες για να μεταφράσει ένα ποσοτικό δεδομένο σε μία ποιοτική επίλογη «άμεσων και έμμεσων στόχων», σε μία ιδεολογική και πολιτική, δηλαδή, προοπτική, που θα κατορθώσει μακροπρόθεσμα να απαντήσει πειστικά στην κοινωνική πρόκληση της ήγemonίας. Μιά ιδεολογική συζήτηση γύρω από τον καθορισμό της κίνησης και των σκοπών δεν είναι πολυτέλεια αλλά επείγουσα ανάγκη. Γιατί, καθώς και πάλι μας θυμίζει ο Γκράμοι, «χωρίς την προοπτική των συγκεκριμένων σκοπών, δεν μπορεί να υπάρξει καθόλου κίνηση». Άς πάρουμε όμως τα πράγματα από την αρχή, (μολονότι, όπως τό ήθελε ο Γκοντάρ, τα πράγματα έχουν αρχή, μέση και τέλος, χωρίς όμως να τηρείται απαραίτητα αυτή η σειρά), για να προσπαθήσουμε να ξεκαθαρίσουμε τους σκοπούς και τους στόχους που θα κατοχυρώσουν και θα επιβεβαιώσουν τη δοκιμή της κίνησης, τό νόημα της δοκιμασίας.

2. Ο ελάχιστος κοινός παρονομαστής

Άς ξεκινήσουμε με τό βασικό ερώτημα: τί ήταν εκείνο που έσμιξε κομμουνιστές, σοσιαλιστές, σοσιαλδημοκράτες, τροτσκιστές, «ρευματικούς», «άνανεωτικούς», «κινηματικούς», «νεολαίους» και «ταραξίες» σε μία ενιαία κομματική –επιμένω στη λέξη κομματική– έκφραση, που διεκδίκησε τη δυναμική επάνοδο της άριστερης αντιπολίτευσης στο πολιτικό προσκήνιο; Μιλήσαμε και προεκλογικά για τη σύνθεση αυτής της νέας κοινωνικής άριστερας⁴ που προσχώρησε οικειοθελώς στην «αστάθμητη συνάντηση» με τον ΣΥΡΙΖΑ,⁵ χωρίς να ρωτήσει αν πρόκειται για «στρατηγική επίλογη» ή για μία αυτονόητη συμμαχία της άριστερας «μέ τον εαυτό της». Άς είμαστε ειλικρινείς. Η συνάντηση του ΣΥΡΙΖΑ με τους άριστερους πολίτες που πλαισίωσαν την κοινωνική του παρουσία ως δύναμη αντιπολίτευσης δεν έγινε επειδή ο Συνασπισμός επέλεξε, κατά τις επιταγές της πλειοψηφικής έσωκομματικής τάσης, να πραγματοποιήσει την «άριστερή στροφή», ούτε επειδή οι σύντροφοι της, εδώ και καιρό, κατακερματισμένης άριστερας αναδείχθηκαν σε «στρατηγική επίλογη» των συμμαχιών ενός κομματικού χώρου, αλλά επειδή ο πολιτικός λόγος και η πρακτική του ΣΥ-

ΡΙΖΑ βρήκε υποδοχές και δεκτικότητες που αντιστοιχούσαν, επιτέλους, σε ύπαρκτα κοινωνικά προβλήματα και όχι σε ασκήσεις επί χάρτου. Πάει καιρός, που εύτυχώς ή δυστυχώς –ετυχώς, κατά τη γνώμη μου– ή κοινωνικά, ή τουλάχιστον εκείνο τό κομμάτι της που μας ενδιαφέρει, έχει πάψει να ασχολείται με τον «πόλεμο των τάσεων» και τη «μάχη των συνιστωσών» στο έσωτερικό των κομμάτων, αναζητώντας μία προωθητική δύναμη που θα επαναφέρει την άριστερά στο προσκήνιο και στο επίκεντρο των εξελίξεων. Η πολιτική συγκυρία έβαλε, λοιπόν, τον ΣΥΡΙΖΑ στο χάρτη. Κι άκριδώς αυτή η αστάθμητη δυναμική της συγκυρίας υποχρέωσε την άριστερά να αναλάβει νέους ρόλους: από τη διαμαρτυρία ως τη μεταρρύθμιση.

Μιά προσεκτική «ανάγνωση» των γεγονότων που σημάδεψαν την αντιπαράθεση του ΣΥΡΙΖΑ με την κυβερνητική πολιτική δείχνει ξεκάθαρα πώς η νέα πολιτική ορατότητα που κέρδισε η δική μας άριστερά, δεν αποκτήθηκε επειδή άλλως «συμμαχησαμε με τον εαυτό μας» αλλά επειδή κεφαλαιοποιήθηκαν θέσεις και πρακτικές, που εδώ και χρόνια είχαν εγγραφεί στο διανοητικό και ιδεολογικό όπλοστάσιο της ανανεωτικής άριστερας: οι θέσεις για τό δημόσιο πανεπιστήμιο, οι θέσεις για τό χαρακτήρα του δημόσιου συμφέροντος, οι θέσεις για την ασφάλεια και τά δικαιώματα, οι θέσεις για τό κοινωνικό κράτος, οι θέσεις για τό πρόβλημα της περιβαλλοντικής ανάπτυξης έρχονταν από μακριά, έχοντας γνωρίσει έπεξεργασίες που τώρα επικαιροποιήθηκαν. Δέν τό λέω αυτό για να θυμίσω κάποιους «τίτλους ευγένειας» της ανανέωσης, ούτε για να ύπονοιω πώς υπάρχουν έτοιμες συνταγές από τά παλιά: τό λέω για να τονίσω πώς οι θέσεις της δικής μας άριστερας μπόρεσαν και μπορούν, πράγματι, και πρέπει να γίνουν πλειοψηφικές και ήγεμονικές, έφόσον συναντηθούν με τά προβλήματα της «μεγάλης πολιτικής», έφόσον δοκιμαστούν μέσα από τις ύπαρκτες και

παραλλαγές, χωρίς, ωστόσο, η κριτική του Γκράμοι να έχει χάσει τη φρεσκάδα της, αφού όλες εκείνες οι δυνάμεις που εμφανίζονται αποφασισμένες να προσαρμοστούν με τό λιγότερο κακό, τους «μικρούς σταθμούς» και τό «συμπυκνωμένο ψυχολογικό αποτέλεσμα» ενισχύουν τη μοιρολατρία και, μακροπρόθεσμα, την προσαρμογή της άριστερας σε ένα κίνημα «ιστορικά όπισθοδρομικό». Με άλλα λόγια, η άριστερά που πολιτεύεται με τό «μικρότερο κακό», με τό «λιγότερο χειρότερο» ή με τη «σοφιστική θεωρητικοποίηση της παθητικότητας», ή άριστερά, δηλαδή, που αποποιείται την ενεργητική της δύναμη για να συμβιβαστεί με τη «μοιραία ιστορική εξέλιξη» της κίνησης της είναι μία άριστερά που άρνείται την ίδια την πολιτική της πρωτοβουλία.

3. Αντόνιο Γκράμοι, *Παρελθόν και Παρόν...*, ό.π., σ. 127.

4. Γιάννης Παπαθεοδώρου, «Η κατάσταση των πραγμάτων», «Ένθέματα», *Αύγή*, 09/06/07/.

5. Βλ. σχετικά τό άρθρο του Γιώργου Φουρτούνη «Τά Σύνμας συνάντησης», «Ένθέματα», *Αύγή*, 16/06/07/.

όχι τίς φανταστικές κοινωνικές δυνάμεις, έφόσον συντονιστούν με τούς ύπαρκτους πολιτικούς φορείς τής μεταρρύθμισης, έφόσον ριζοσπαστικοποιηθούν με τούς ύπαρκτους πολιτικούς φορείς τής ανατροπής, έφόσον, δηλαδή, «όξειδωθούν στή νοτιά τών ανθρώπων». Θά επανέλθω, όμως, σέ αυτό. Πρός τό παρόν, άς κάνουμε ένα βήμα παραπέρα, εξετάζοντας τά μετεκλογικά δεδομένα, και αναζητώντας τή συγκολλητική ουσία πού μπορεί νά ένώσει τήν πολυφωνική κοινωνική άριστερά σέ μιá κοινή ιδεολογικοπολιτική προοπτική.

Τήν επόμενη μέρα τών εκλογών ο ΣΥΡΙΖΑ βρήκε τόν έαυτό του νά μετράει δεκατέσσερις βουλευτές στό Κοινοβούλιο και ένα πολύ ένδιαφέρον ανθρώπινο δυναμικό ψηφοφόρων, μιá νέα λαϊκή διαθεσιμότητα. Δέν θά σταθώ στή σύνθεση του κοινοβουλίου, μολονότι έχει και αυτή τή σημασία της: ο καλοπροαίρετος αναγνώστης διαθέτει, άλλωστε, όλα τά στοιχεία για νά ζυγίσει τίς παρουσίες και τίς άπουσίες. Μέ ένδιαφέρει, κυρίως, τό «πολιτικό προσωπικό» τής εκλογικής μάχης, ή μάλλον, ή έκούσια συγκατάθεση ενός έτερόκλητου κοινωνικού σώματος στήν εκλογική συμμαχία του ΣΥΡΙΖΑ, καθώς και ο έλάχιστος κοινός παρονομαστής πού επέτρεψε τήν ανάδυση τής δικής μας συλλογικότητας, τής δικής μας συνάφειας και άλληλοαναγνώρισης: τής έκφρασης, δηλαδή, ενός «εμείς» πού εξέφρασε κάποια ορισμένη κοινωνική επιθυμία. Σέ αυτή τήν κατεύθυνση, τό πραγματικό πρόβλημα πού αντιμετώπιζει σήμερα όλος αυτός ο κόσμος, δέν είναι, πρωτίστως, ούτε οργανωτικό («οί νέες δομές του ΣΥΡΙΖΑ»), ούτε ποσοσιαίο («τί αναλογεί σέ κάθε τάση και συνιστώσα»): είναι κυρίως πρόβλημα ιδεολογικό, πρόβλημα πολιτικής ώρίμανσης και υπευθυνοποίησης, πρόβλημα, δηλαδή, ιδεολογικής αναγνώρισης, με τήν αλτουσεριανή έννοια. Για νά θέσω τό έρώτημα με απλά λόγια: κάτω από ποιο ιδεολογικό πρόταγμα μπορεί νά αναγνωρίσει όλος αυτός ο κόσμος τόν έαυτό του, τή συμβιωτική του προϋπόθεση και συνάφεια, τήν πολιτική του συσπείρωση και όμογενοποίηση,⁶ προκειμένου νά παραμείνει και νά στρατευτεί στήν «κίνηση» άλλα και στους «σκοπούς» του ΣΥΡΙΖΑ;

Γιά κάποιους από έμάς –στόν Πολίτη, τουλάχιστον, άλλα όχι μόνο– ο έλάχιστος κοινός παρονομαστής, στό επίπεδο τής ιδεολογίας, δέν μπορεί νά είναι άλλος από τόν δημοκρατικό σοσιαλισμό, με τό διπλό «ειδικό βάρος» πού φέρει ο όρος αυτός, τόσο σέ ό,τι άφορά τό επίθετο όσο και τό ουσιαστικό. Ο δημοκρατικός σοσιαλισμός, με όλες τίς άφετηρίες του και τίς έκβολές του, είναι τό στοιχείο εκείνο πού εξασφαλίζει τή διακριτικότητα και τήν αυτονομία μας, τό παρελθόν και τό παρόν μας. Ο δημοκρατικός σοσιαλισμός επιβάλλει τούς «άμεσους και τούς έμμεσους σκοπούς μας», τόσο στό επίπεδο τής κοινοβουλευτικής πρακτικής όσο και στό επίπεδο τής εκλογικής συμμαχίας. Ο δημοκρατικός σοσιαλισμός μπορεί νά θέσει τό πλαίσιο τών διαφοροποιήσεων άλλα και τών προσεγγίσεων, τών πολιτικών άποκλίσεων και τών προγραμματικών συγκλί-

σεων με τούς άσπονδους φίλους και τούς βουλμικούς γείτονες. Άς ξεκαθαρίσουμε, λοιπόν, τούς άξονες με τούς όποιους αυτός ο έλάχιστος κοινός παρονομαστής μπορεί νά γίνει πολλαπλασιαστική δύναμη και στοιχείο προοδευτικής ώθησης για τόν ΣΥΡΙΖΑ, και άς οργανώσουμε τή δράση μας γύρω από τούς τομείς πού άπορρέουν άμεσα από αυτή τήν κοινή –υποθέτω– ιδεολογική μας ταυτότητα. Αναφέρω συνοπτικά μόνο μερικούς από αυτούς: τό ίδιο τό κοινοβουλευτικό έργο, τήν πίεση για μιá «προγραμματική» αντιπολίτευση, τήν προώθηση μεταρρυθμιστικών μέτρων και νομοσχεδίων πού εξασφαλίζουν τήν ουσιαστική και όχι μόνο τήν τυπική δημοκρατία,⁷ τήν ανάδειξη του κοινωνικού πλούτου, του δημόσιου συμφέροντος και τής οικολογικής συνείδησης, τήν προσήλωση στόν εύρωπαϊσμό, τή δυναμική ρήξη με τόν εθνικισμό, τό ρατσισμό και τή συρρίκνωση τών κοινωνικών δικαιωμάτων, τόν ιδεολογικό έλεγχο και τήν κριτική άπέναντι στή διαφαινόμενη, «μπλέ σχεδόν μαύρη», συμμαχία ΝΔ-ΛΑΟΣ.

Γνωρίζω πώς δέν λέω καινούργια πράγματα. Τά αυτονόητα θυμίζω, πού όμως τώρα πρέπει νά δοκιμαστούν μέσα από τή δημοκρατική δράση και λειτουργία του κόσμου μας έντός και έκτός Κοινοβουλίου: μόνο έτσι, υπερβαίνοντας τίς διάφορες «τοπικότητες» μας και πολιτικοποιώντας ριζικά και δημοκρατικά τήν παρουσία μας μπορούμε νά ανταποκριθούμε ουσιαστικά στό κύριο πολιτικό αίτημα μιás εύρείας κοινωνικής αντιπολίτευσης, πού δέν μπορεί νά εξαντλείται στή διαμαρτυρία άλλα νά θέτει στό έπίκεντρο του λόγου της τά κοινωνικά προβλήματα τής «μεγάλης πολιτικής» άλλα και τό πρόβλημα τής εξουσίας. Με άλλα λόγια: πρέπει «νά πάρουμε τή δημοκρατία στό σοβαρά», νά άποδεχτούμε τή σπουδαιότητα τής έγκλησης μέσω τής όποιας πραγματοποιήθηκε ή άμοιβαία αναγνώριση μεταξύ τών υποκειμένων-ψηφοφόρων και του Υποκειμένου-Κόμματος, νά στοχαστούμε τήν ίδια μας τήν εικόνα όχι μόνο σαν ένα ναρκισσιστικό κατοπτρικό είδωλο άλλα σά μιá σχέση έντολης και έγγυησης⁸ νά πάψουμε νά είμαστε ο καχεκτικός και επιπόλαιος Στεντερέλλο⁹ του πολιτικού μας συστήματος για νά γίνουμε ο κεντρικός πρωταγωνιστής τών πολιτικών έξελίξεων.

6. Είναι προφανές πώς ή όμογενοποίηση δέν είναι ταυτόσημη με τήν όμοιογένεια.

7. Βλ. σχετικά τό άρθρο του Άγγελου Έλεφάντη στόν προηγούμενο Πολίτη, τχ. 156, «Γιά τόν ρόλο τής Άριστεράς», σ. 10-14.

8. Θυμίζω πώς στήν αλτουσεριανή προβληματική, τό Υποκείμενο δέν στοχάζεται μόνο τήν ίδια του τήν εικόνα (παρούσα ή μελλοντική), άλλα οφείλει νά έγγυάται και τή διαρκή παρουσία της, καθώς εγκυάλει γύρω του τά άλλα υποκείμενα νά τό αναγνωρίσουν όπωσδήποτε ως Έκείνο. Βλ. Λουί Άλτουσέρ, *Θέσεις, Θεμέλιο*, 1999, σ.115.

9. Παρένθεση «γγραμσιανή», και πάλι. Ο Στεντερέλλο είναι μορφή του θεάτρου τής Φλωρεντίας, συνώνυμη με τόν

3. Η πρόκληση της ηγεμονίας

Ξέρω ότι στο χώρο μας, κάθε φορά που τίθεται το ζήτημα αυτό, άμέσως ξεπηδάει από το ντουλάπι το φάντασμα της «κεντροαριστεράς», μαζί με όλα τα συμπαραμαρτούντα: τή «δεξιά απόκλιση», τον «φιλοπασοκισμό», τή «συνεργασιολογία», τή «μεταγραφολογία», τον «κυβερνητισμό» κ.λπ. Όλα αυτά είναι γνωστά και τετριμμένα. Θεωρώ, ωστόσο, πώς για πρώτη φορά, μέσα στην παρούσα συγκυρία διαφαίνεται ή σοβαρή πιθανότητα μιάς γενικευμένης πολιτικής κρίσης, πού σαράνι τα παλιά δεδομένα του πολιτικού μας συστήματος και θέτει, ένδεχομένως, νέα προβλήματα. Και φυσικά δέν έννοω τήν τυλική έκφορα αυτής τής κρίσης, πού εκδηλώνεται μέ τήν πρωτοφανή μντιακή ένταση ανάμεσα στόν «άρχοντα τόν δαχτυλιδιών» και τόν «μελλοντικό ήγέτη» του ΠΑΣΟΚ. Άναφέρομαι σέ μιά βαθύτερη κοινωνική διεργασία, πού, άργά ή γρήγορα, θά θέσει μέ πιεστικό τρόπο τά στρατηγικά διλήμματα τής πολιτικής διακυβέρνησης, καθώς και τό πρόβλημα τής νέας διάκρισης ανάμεσα στην Άριστερά και τή Δεξιά. Είναι προφανές πώς άπέναντι σέ αυτή τήν ένδεχομενική, ή πρόθεση και ή πολιτική βούληση μέ τήν όποία άντιμετωπίζουμε τό πρόβλημα και τούς πιθανούς συνομιλητές μας, θά καθορίσει και τίσ μελλοντικές συμμαχίες μας ή τά νέα μας «Τείχη».

Υπάρχουν δύο τρόποι νά σκεφτούμε γύρω άπό αυτό τό πρόβλημα. Ό ένας εκκινεί άπό τήν παραδοσιακή πολιτική διαφοροποίηση του «άντιδεξιού χώρου» και ό άλλος εκκινεί άπό τή νέα κοινωνική συμμαχία πού μπορεί νά προκύψει άπό ευρύτερες συγκλίσεις ενός άριστερου ήγεμονικού πόλου, του όποιου τά χαρακτηριστικά, τίσ συνομαδώσεις, τίσ αστάθμητες συναντήσεις, τίσ δεσμεύσεις και τίσ αξιώσεις άκόμη άγνοούμε, ή ίσως και άναζητούμε. Άς μήν ξεγελιόμαστε όμως: ή ήγεμονία αυτή δέν θά προκύψει έπειδή τό θέλησε ό εκλογικός νόμος, ή άγανάκτηση για τίσ πυρκαγιές, τό δίλημμα «Καραμανλής ή Χάος», ή προτίμηση στόν Παπανδρέου ή στόν Βενιζέλο, ή «άριστερη στροφή», ή «άδεια καρέκλα πού πάντα περιμένει τό ΚΚΕ», ή πρόβλεψη για τή «μεγάλη άριστερά» κ.λπ. Καμία εκβιαστική δράση, καμία αυθαίρετη ή δήθεν «διαλεκτική» διαμεσολάβηση πού ποντάρει στή μοιρολατρική εξέλιξη τής πολιτικής και στην παθητική συγκατάθεση τών υποκειμένων τής δέν μπορεί νά δημιουργήσει προϋποθέσεις ήγεμονίας. Άντίθετα, ή κίνηση και ό σκοπός κρίνονται πάντοτε άπό τήν ιστορική συνείδηση τής συγκυρίας, τήν ιδεολογική και θεωρητική έπεξεργασία τής, και κυρίως άπό τήν πολιτική διεύθυνση και όργάνωση τών κομμάτων εκείνων πού άναγνωρίζουν τόν έαυτό τους έντός του διακυβεύματος τής ήγεμονίας, έντός τής πολιτικής τών μαζών αλλά και έντός τής διακυβερνησιακής νοοτροπίας, έντός του προβλήματος τής άμφισβήτησης αλλά και έντός του προβλήματος τής έξουσίας.

Σέ αυτό άκριβώς τό πρόβλημα βρίσκεται σήμερα ό ΣΥΡΙΖΑ. Και αυτό τό πρόβλημα, εύτυχώς ή δυστυχώς

δέν μπορεί νά του τό λύσει τό «ιδιόκτητο» ή «δανεικό» 5,04% γιατί καμία ποσοτική συσσώρευση δεδομένων και ποσοστών δέ βοηθά στην έμβάθυνση του πραγματικού προβλήματος, πού προκύπτει άπό έξισου πραγματικές συνθήκες. Και τό πραγματικό πρόβλημα δέν μπορεί νά έξισώνεται μέ μιά πολιτική μηχανική συμπαθειών, εισοδημών, εισπράξεων, και δεικτών αποτελεσματικότητας. Τό πραγματικό πρόβλημα ξεκινάει άπό τόν ιδεολογικό έλεγχο τής κίνησης και του σκοπού. Άρκοῦμαι, προσωρινά, στό νά υπενθυμίσω τή διαπίστωση του Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου, πού περιγράφει εύστοχα τό πολιτικό εκκρεμές: «Τό ένδιαφέρον όλου του κόσμου για τίσ διεργασίες κορυφής πού βρίσκονται σήμερα σέ εξέλιξη στό ΠΑΣΟΚ άντανακλά άκριβώς τή συναίσθηση ότι ή διαιώνιση τής κρίσης του οδηγεί αναπόδραστα στό ξέσπασμα γενικευμένης πολιτικής κρίσης. Στο ένδεχόμενο αυτό σημαντικό ρόλο θά παίξουν και οι έξελίξεις στόν ΣΥΡΙΖΑ, και συγκεκριμένα άν θά συνεχίσει στό μέλλον νά άντλαμβάνεται τόν έαυτό του ως μέτωπο κινηματικής αντίδρασης ή ως πολιτικό κόμμα πού θέτει στόν έαυτό του και τό ζήτημα τής έξουσίας και τών συνεργασιών. Σέ κάθε περίπτωση οι (παράλληλες και ίσως άλληλεπιδρώσες) έξελίξεις στό δίπολο ΠΑΣΟΚ και ΣΥΡΙΖΑ θά κρίνουν άν και μέ ποό τρόπο ή σοβούσα κρίση θά ξεπεραστεί ή θά ξεσπάσει».¹⁰

Όλα αυτά δέν μένει παρά νά τά δοῦμε χωρίς βιασύνες, εύκαιριακές επιθέσεις φιλίας, εκδηλώσεις σεχταρισμού, άπομονωτισμού ή γενναϊόδωρων προσφορών. Άς έχουμε όμως έντωμαξύ στό νου μας πώς άν κάτι μās έμαθε ό δημοκρατικός δρόμος προς τόν σοσιαλισμό είναι πώς έμεις οι άριστεροί, όσο σοβαρά έχουμε πάρει τήν ύπόθεση του σοσιαλισμού άλλο τόσο πρέπει νά πάρουμε σοβαρά και τή δημοκρατία. Κι αυτό σημαίνει πώς οφείλουμε νά άποδεχτούμε τήν πρόκληση τής ήγεμονίας, νά συνδιαμορφώσουμε τούς όρους τής, νά παρέμβουμε στίς έξελίξεις, νά αλλάξουμε, δηλαδή, τό πολιτικό τοπίο. Αυτό, άλλωστε, δέν ήταν και τό σύνθημά μας;

«καχεκτικό, άχαρο και άνόητο» ήρωα πού «θέλει νά μάθουν όλοι ότι είναι πολύ πανούργος και ότι αυτόν κανένας δέν τόν έξαπατά, ούτε και ό έαυτός του άκόμα». Στην κριτική του Γκράμσι, ή πολιτική λειτουργία του Στεντερέλλο είναι μιά παρωδία του μακιαβελισμού: ένας ήρωας πού δέ νοιάζεται για τή ουσία τής πολιτικής πρωτοβουλίας, πού δέ νοιάζεται για τή «οπουδιότητα τής πρότασης, για νά τήν άποδεχθεί, και νά εργαστεί για νά τή μεταδώσει, νά τήν υπερασπιστεί, νά τήν υποστηρίξει», αλλά άναλώνεται στό νά πείσει τούς άλλους για τήν πανουργία του, καταλήγοντας νά γίνει «ίερεία του άγίου πυρός». Βλ. Άντόνιο Γκράμσι, *Παρελθόν και Παρόν...*, ό.π., σ. 123-124.

10. Βλ. τήν άνάλυση του Δαμιανού Παπαδημητρόπουλου για τίσ εκλογές στην *Κυριακάτικη Έλευθεροτυπία* 23/09/07.

ΓΙΑ ΤΗΝ «ΑΠΑΓΩΓΗ ΤΗΣ ΤΑΣΟΥΛΑΣ»

του Νάσου Βαγενά

Μέ το κείμενό του «Λογοτεχνία και χυδαίος βιογραφισμός. Απάντηση στον Νάσο Βαγενά», που δημοσιεύτηκε στον *Πολίτη* (τεύχος 153, Μάρτιος 2007), ο Κώστας Κουτσουρέλης υπερασπίζεται τον χαρακτηρισμό του μυθιστορηματικού χρονικού *Αμίλητα, βαθιά νερά* της Ρέας Γαλανάκη ως βιβλίου «χυδαίου βιογραφισμού». Τόν χαρακτηρισμό αυτό, που διατύπωνε με το κείμενό του «Λογοτεχνία και χυδαίος βιογραφισμός», το οποίο δημοσιεύτηκε στο *Πλανόδιον* (τεύχος 41, Δεκέμβριος 2006), επέκρινε ως άσυστατο με το κείμενό μου «Λογοτεχνία και βιογραφισμός. «Η απαγωγή της Τασούλας» (*Πολίτης*, τεύχος 152, Φεβρουάριος 2007). Ο Κουτσουρέλης γράφει ότι με την απάντησή του στο κείμενό μου επιθυμεί «νά συνεχίσ[ει] αυτόν τον διάλογο», όμως διαβάζοντάς την δεν έχω την αίσθηση ότι το κείμενό της είναι κείμενο διαλόγου μεταξύ δύο συγγραφέων πάνω στο θέμα των σχέσεων της λογοτεχνίας με την ήθικη, όπως φάνηκε ότι θα μπορούσε ή συζήτηση να εξελιχθεί. Νιώθω περισσότερο ότι διαβάζω όχι το κείμενο ενός ανθρώπου που προσπαθεί να εξακριβώσει τα γεγονότα και την αλήθεια μιας ιστορίας, αλλά την αγόρευση του συνηγού ενός διαδίκου σε μία αίθουσα δικαστηρίου. Παραθέτω ένα χωρίο από την απάντηση του Κουτσουρέλη χαρακτηριστικό του συνηγορικού χαρακτήρα της:

«Μέ τά γραφόμενά της ή κ. Πετρακογιώργη πείθει ότι στάθμισε νηφάλια και υπεύθυνα όλα τά ένδεχόμενα. Ότι δέν απέκλεισε τό ένδεχόμενο νά προσφύγει στή Δικαιοσύνη άν ή προσβολή της προσωπικότητάς της κλιμακωθεί, τεκμαίρεται από τήν έμμεση πλήν σαφή προειδοποίησή της προς τήν συγγραφέα νά μήν παραχωρήσει τό πόνήμά της σε περαιτέρω έκμετάλλευση, λ.χ. κινηματογραφική ή τηλεοπτική. Καί μέ αυτήν τήν αίρεση, περιορίστηκε στή γνωστή δημόσια καταγγελία της».

Τήν απάντηση του Κουτσουρέλη στο κείμενό μου χαρακτηρίζει μία άσυμφωνία που καταλήγει σε αντίφαση. Από τή μία ό Κουτσουρέλης στή σύγκρουση

των δικαιωμάτων της λογοτεχνίας με τά δικαιώματα της ήθικης τάσσεται, και σωστά, υπέρ των δεύτερων, και μάλιστα με ένταση – με πάθος, θά έλεγα – που δηλώνεται όχι μόνο από τή συχνή άναφορά της λέξης ήθικη στήν έπιχειρηματολογία του, αλλά και από τόν αριθμό των επικριτικών κειμένων που έχει γράψει για τό βιβλίο της Γαλανάκη (έκτός από τά δύο κείμενά του που άνέφερα, υπάρχει και ένα τρίτο, τό άρχικό, που δημοσιεύτηκε, με τόν τίτλο «Η υπόθεση Γαλανάκη», στήν *Αύγή* 2 Απριλίου 2006). Καί από τήν άλλη, ή έντασή του αυτή παρουσιάζεται μονομερής, γιατί με τήν όλόψυχη και άνεπιφύλακτη υπεράσπισή του των ήθικων δικαιωμάτων της κ. Τασούλας Πετρακογιώργη ό Κουτσουρέλης φαίνεται νά άδιαφορεί πλήρως για τά ήθικά δικαιώματα του έτέρου “διαδίκου” της υπόθεσης, του Κώστα Κεφαλογιάννη, που παραδιάζονται με τήν έκδοχή της ιστορίας της απαγωγής τήν όποία προωθεί ως άληθινή ή κ. Πετρακογιώργη και με τήν όποία δέν συμφωνεί τό βιβλίο της Γαλανάκη. Είναι αυτή ή μονομέρεια που με κάνει νά μήν μπορώ νά θεωρήσω τήν απάντηση του Κουτσουρέλη στο κείμενό μου συμμετοχή σε μιάν άπροκατάληπτη συζήτηση, συζήτηση όχι πλέον πάνω στο θέμα των σχέσεων της λογοτεχνίας με τήν ήθικη γενικά, ως προς τό όποιο οι άπόψεις μας συμφωνήσαμε ότι συμφωνούν, αλλά επί του θέματος της ήθικης ποιότητας του βιβλίου της Γαλανάκη, ως προς τό όποιο διαφωνοϋμε. Θεωρώ τήν απάντηση αυτή προκατειλημμένη, γιατί ό Κουτσουρέλης, τώρα πλέον, και διαφορετικά άπ' ό,τι στά δύο πρώτα κείμενά του, δέν τοποθετείται επί της ουσίας της υποθέσεως (όπως θά έπρεπε νά τοποθετηθεί ένας που ένδιαφέρεται νά εξακριβώσει τήν ήθικη ποιότητα του βιβλίου της Γαλανάκη), δηλαδή δέν εκφέρει γνώμη για τό άν τά γραφόμενα στο βιβλίο για τήν ιστορία της απαγωγής άνταποκρίνονται ή όχι στήν αλήθεια. Δέν εκφέρει γνώμη, γιατί φαίνεται νά κρίνει ότι στή συγκεκριμένη περίπτωση ουσία είναι ό τύπος, τό γράμμα του νόμου, τό όποιο πιστεύει ότι παραβίασε ή Γαλανάκη.

Ἄλλά ἄς ξαναδοῦμε συνοπτικά τούς λόγους τῶν αἰτιάσεών του ἐναντίον τῆς Γαλανάκη. Ὁ Κουτσοурέλης πιστεύει ὅτι ἡ Γαλανάκη παραβίασε τὴν ἐπιθυμία τῆς κ. Πετρακογιώργη νὰ θεωρεῖται ἡ δική της ἐκδοχή ὡς ἡ πραγματικὴ ἱστορία τῆς ἀπαγωγῆς τῆς ἀπὸ τὸν Κεφαλογιάννη. Σύμφωνα μὲ τὴν ἐκδοχὴ αὐτὴ ἡ Τασούλα Πετρακογιώργη καὶ ὁ Κώστας Κεφαλογιάννης δὲν συνδέονταν συναισθηματικά πρὸς τῆς ἀπαγωγῆς ἢ ἀπαγωγή (20 Αὐγούστου 1950) ἦταν ἀκούσια· ἡ Τασούλα ποτέ δὲν ἀγάπησε τὸν Κεφαλογιάννη, καὶ ἂν ἔμεινε μαζί του καὶ τὸν παντρεύτηκε, ἦταν γιατί ἀποφάσισε νὰ θυσιαστῆι γιὰ νὰ μὴν αἰματοκυλιστῆι ἡ Κρήτη ἐξαιτίας τῆς ἐκρηκτικῆς κατάστασης στὴν ὁποία εἶχαν ὀδηγηθεῖ τὰ γεγονότα· ἡ ἐπιστροφή της στὴν πατρικὴ οἰκία (1 Ἰανουαρίου 1952) ἦταν τὸ τέλος ἑνὸς μαρτυρίου, στό ὁποῖο ἀκουσίως εἶχε ὑποβληθεῖ. Ἡ ἐπιθυμία τῆς κ. Πετρακογιώργη παραβιάστηκε μὲ τὴ δημοσίευση τοῦ Ἀμίλητα, βαθιά νερά (2006), μὲ τὸ ὁποῖο διαψεύδεται ἡ ἐκδοχὴ τῆς: Χρησιμοποιώντας, ἀνάμεσα σὲ ἄλλα στοιχεῖα τῆς ἔρευνας, τὸ περιεχόμενο τῶν ἀνέκδοτων αὐτοβιογραφικῶν Ἐνθυμήσεων τοῦ Κεφαλογιάννη καὶ τῶν ἐπιστολῶν τῆς Τασούλας πρὸς αὐτόν (πού βρῖσκονται στό ἀρχεῖο Κεφαλογιάννη), ἡ Γαλανάκη ἰσχυρίζεται ὅτι οἱ δύο νέοι εἶχαν συναισθηματικὸ δεσμό πρὸς τῆς ἀπαγωγῆς, ὅτι ἡ ἀπαγωγή ἦταν ἐκούσια, ἀλλὰ σκηνοθετημένη ἔτσι ὥστε νὰ φανεῖ ἀκούσια, καὶ ὅτι ἡ Τασούλα ἔμεινε μὲ τὸν Κεφαλογιάννη καὶ τὸν παντρεύτηκε, γιατί ἦταν ἐρωτευμένη μαζί του.

Ἐκεῖνο πού προκάλεσε τὴ σφοδρὴ ἀντίδραση τῆς κ. Πετρακογιώργη ἐναντίον τοῦ μυθιστορηματικοῦ χρονικοῦ τῆς Γαλανάκη ἦταν, ὅπως γράφει ἡ ἴδια, τὸ ὅτι μὲ τὸ βιβλίο αὐτὸ ἐπιτελεῖται, «γιὰ ἐξαιρητικά διαφανεῖς λόγους» τῆς Γαλανάκη (γιὰ «νὰ ἐξασφαλίσει τὴ «συγγραφικὴ τῆς ἐπιτυχία»), ἡ «δημόσια διαπόμπευση» της καὶ ὁ «εὐτελισμὸς καὶ ἡ κακοποίηση τῆς προσωπικῆς [τῆς] ζωῆς» (ἐπιστολὴ της στὴν Ἐλευθεροτυπία, 27 Μαρτίου 2006). Γιὰ τούς ἴδιους λόγους, στά δύο πρῶτα κείμενά του, κατηγοροῦσε τὴ Γαλανάκη καὶ ὁ Κουτσοурέλης. Μὲ τὸ βιβλίο της, ἔγραφε στό πρῶτο του κείμενο, ἔχουμε «τὴ μετατροπὴ τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς σὲ θέαμα, τὴ διαπόμπευση κάθε εὐαίσθητου προσωπικοῦ δεδομένου γιὰ τούς σκοποὺς δῆθεν τῆς ἔρευνας καὶ τῆς τέχνης, τὴν καταδίκη τοῦ κοινοῦ στόν ρόλο τοῦ μόνιμου ἡδονοβλεψία ἢ ὀδονοβλεψία. [...] Ἄν τὸ ἐπίδικο βιβλίο γράφτηκε ὄντως μὲ ἀξιώσεις ἀντικειμενικότητας, τότε ὁ καθένας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κρίνει, καὶ νὰ ἐπικρίνει, τὶς ἐπιδόσεις τῆς συγγραφῆς στόν τομέα αὐτόν».

Ἡ ἀνάγνωση τοῦ παραπάνω χωρίου δείχνει ὅτι, ὅταν ὁ Κουτσοурέλης ἐπιχειρεῖ γιὰ πρώτη φορά τὴν κριτικὴ τοῦ βιβλίου τῆς Γαλανάκη, ἀγνοεῖ βασικά πράγματα τῆς ὅλης ὑπόθεσης καὶ στηρίζεται ἐπὶ τὴν ἐπικρίσιν του μόνον στὴν ἀνάγνωση τῆς ἐπιστολῆς τῆς κ. Πετρακογιώργη. Πρῶτον: εἶναι φανερό ὅτι δὲν ἔχει διαβάσει τὸ βιβλίο· διότι ἂν τὸ εἶχε διαβάσει θὰ διαπί-

στωνε ὅτι πουθενά σὲ αὐτὸ δὲν ὑπάρχουν ἡδονοβλεπτικὲς ἀναφορές (οὔτε ἡ κ. Πετρακογιώργη τὸ κατηγορεῖ γιὰ κάτι τέτοιο), ὅπως καὶ δὲν ὑπάρχουν καὶ περιγραφές ὀδονοβλεπτικῆς (περιγραφή ὀδύνης ὑπάρχει μόνον στὴν ἐπιστολὴ τῆς κ. Πετρακογιώργη)· ἀπεναντίας ἡ Γαλανάκη, στό πλαίσιο τῆς προσπάθειάς της γιὰ ἐξακρίβωση τῶν πραγματικῶν γεγονότων τῆς ὅλης ἱστορίας (τὸ ὑπογραμμίζω αὐτό), χειρίζεται τὸ θέμα μὲ κατανόηση καὶ μὲ λεπτότητα πού προκαλεῖ τὴ συμπάθεια τοῦ ἀναγνώστη γιὰ τὴν ἡρωίδα τοῦ βιβλίου της. Δεύτερον: ὁ Κουτσοурέλης υἱοθετεῖ πλήρως τὴ βεβαιότητα τῆς κ. Πετρακογιώργη ὅτι ἡ Γαλανάκη ἔγραψε τὸ βιβλίο της μὲ τὸν τρόπο πού τὸ ἔγραψε γιὰ λόγους ἐντυπωσιοθηρικούς. Μὲ τὶς φράσεις του «Ἄν τὸ ἐπίδικο βιβλίο γράφτηκε ὄντως μὲ ἀξιώσεις ἀντικειμενικότητας, τότε καθένας ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ κρίνει...» καὶ «γιὰ τούς σκοποὺς δῆθεν τῆς ἔρευνας καὶ τῆς τέχνης» ἀμφισβητεῖ τὰ συμπεράσματα τῆς ἔρευνας τῆς Γαλανάκη, μπαίνει δηλαδὴ στὴν οὐσία τῆς ὑπόθεσης, προδίδει μάλιστα καὶ σὲ δίκη τῶν προθέσεων τῆς Γαλανάκη ἀφοῦ ὑποδηλώνει ὅτι παραποίησε τὴν ἱστορία γιὰ «νὰ ἐξασφαλίσει», ὅπως γράφει ἡ κ. Πετρακογιώργη, «τὴ συγγραφικὴ τῆς ἐπιτυχία». Καὶ τρίτον: ἡ κατηγορία τοῦ Κουτσοурέλη ὅτι ἡ Γαλανάκη μετέτρεψε τὴν ἀνθρώπινη ζωὴ σὲ θέαμα δείχνει ὅτι ὁ Κουτσοурέλης πίστευε πὺς ἡ κ. Πετρακογιώργη ἦταν ἐναντίον τῆς μετατροπῆς τῆς ἀνθρώπινης ζωῆς σὲ θέαμα καὶ ἤθελε νὰ μείνει μακριὰ ἀπὸ κάθε εἶδους δημοσιότητα· δείχνει ὅτι ὁ Κουτσοурέλης δὲν γνώριζε ὅτι τὴ μετατροπὴ τῆς ζωῆς της σὲ θέαμα τὴν προωθοῦσε ἢ ἴδια ἡ κ. Πετρακογιώργη, ἀφενὸς μὲ τὴν τηλεοπτικὴ τῆς ἐμφάνιση (1980) τὴν ἀναφερόμενη στὴν ὑπόθεση τῆς ἀπαγωγῆς, ἀφετέρου μὲ τὴ μὴ διαμαρτυρία της στὴ θεαματοποίηση αὐτῆς τῆς ὑπόθεσης μὲ τὸ μυθιστόρημα τοῦ Γιώργη Μεσογειακοῦ Ἡ ἀπαγωγή τῆς Τασούλας (1990), καὶ ἀπὸ τρίτου μὲ τὴν βοήθειά της στὴ συγγραφὴ τοῦ βιβλίου τοῦ Τάσου Κ. Κοντογιαννίδη Ἡ ἀπαγωγή τῆς Τασούλας, τὸ ὁποῖο κυκλοφόρησε τὸ 2005.

Τὴν ἴδια γραμμὴ ἐπικρίσεως τοῦ Ἀμίλητα, βαθιά νερά κρατᾷ ὁ Κουτσοурέλης καὶ στό δεύτερο κείμενό του, ἐκεῖνο τοῦ Πλανόδιου. Καὶ ἐκεῖ μιλάει γιὰ τὸ βιβλίο τῆς Γαλανάκη χωρὶς νὰ τὸ ἔχει διαβάσει, ἀναπτύσσοντας γι' αὐτὸ τὶς ἀπόψεις τοῦ πρώτου κειμένου του (ὅτι δὲν τὸ ἔχει διαβάσει γίνεται μὲ τὸ δεύτερο κείμενό του ἀκόμη πιὸ φανερό, ἀκριβῶς γιατί μὲ αὐτὸ ἀναπτύσσει τὶς ἀπόψεις τοῦ πρώτου του κειμένου). Καὶ μόνον ὅταν διαβάσει τὸ κείμενό μου, μὲ τὸ ὁποῖο ἀμφισβητῶ αὐτὲς τὶς ἀπόψεις του, φαίνεται ὅτι ἀποφασίζει νὰ διαβάσει τὸ ἐπίμαχο βιβλίο. Αἰσθάνομαι ὅτι στὴν ἀνάγνωση τοῦ Ἀμίλητα, βαθιά νερά ὀφείλεται ἡ ἀλλαγὴ γραμμῆς ὡς πρὸς τὸ ὅλο θέμα, πού εἶναι φανερὴ στὴν ἀπάντηση τοῦ Κουτσοурέλη. Διότι, ἐνῶ στά δύο πρῶτα κείμενά του ἡ ταύτισή του μὲ τὶς κατηγορίες τῆς κ. Πετρακογιώργη εἶναι πλήρης, ἐπεκαλεῖτο, ὅπως εἶπα, γι' αὐτὲς ὄχι μόνον τούς ἴδιους λόγους (ἡ

Γαλανάκη δέν ἔπρεπε νά δημοσιοποιήσει προσωπικά στοιχεία τῆς Τασούλας ἀναφερόμενα στήν ἱστορία τῆς ἀπαγωγῆς τῆς), ἀλλά καί τήν ἴδια αἰτιολόγηση αὐτῶν τῶν λόγων (δέν ἔπρεπε, ἀφενός διότι τά στοιχεῖα αὐτά ἦταν προσωπικά, καί ἀφετέρου γιατί μέ τά στοιχεῖα αὐτά παραποιῶνται τά γεγονότα τῆς ἱστορίας τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Τασούλας), μέ τήν ἀπάντησή του στό κείμενό μου ὁ Κουτσουρέλης διαφοροποιεῖται ὡς πρός τό δεύτερο σκέλος τῆς αἰτιολόγησης, ἀφοῦ ἀποφεύγει νά ἀπαντήσει στό ἐρώτημα ἂν μέ τά στοιχεῖα πού προσκομίζει τό βιβλίο τῆς Γαλανάκη παραποιῶνται ἢ ὄχι τά γεγονότα αὐτῆς τῆς ἱστορίας. Γι' αὐτό, ἐνῶ τά δύο πρῶτα κείμενά του εἶναι κείμενα κατηγορίας ἐναντίον τῆς Γαλανάκη, τό τρίτο κείμενό του εἶναι περισσότερο κείμενο ὑπεράσπισης τῆς κ. Πετρακογιώργη.

Ἔτσι, τώρα πλέον, ἐπειδή τά στοιχεῖα πού φέρνει στό φῶς τό βιβλίο τῆς Γαλανάκη εἶναι μὴ διαφευσίμα, καί ἀποδεικνύουν ὅτι τά βασικά σημεῖα τῆς κατά κ. Πετρακογιώργη ἱστορίας τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Τασούλας εἶναι ἀναληθῆ, ὁ Κουτσουρέλης ἀπό τό ἠθικό ἀτόπημα τῆς Γαλανάκη ἀφαιρεῖ ἐκεῖνο τό μέρος πού τό ἀποτελοῦσε ἡ παραποίηση τοῦ ὑλικοῦ τῆς ἱστορίας καί περιορίζει τό ἀτόπημα στόν τρόπο μέ τόν ὁποῖο ὁ Γαλανάκη χρησιμοποίησε αὐτό τό ὑλικό. Τόν Κουτσουρέλη δέν τόν ἐνδιαφέρει τώρα καί ἡ ἀλήθεια τῆς ἱστορίας, τόν ἐνδιαφέρει μόνο ἡ ἀπαράδεκτη, κατά τήν ἀποψή του, ἐνέργεια τῆς ἀποκάλυψης ἀπό τή Γαλανάκη προσωπικῶν στοιχείων τῆς κ. Πετρακογιώργη. Ὁ Κουτσουρέλης θεωρεῖ τήν ἐνέργεια αὐτή ἀνήθικη, πράξη χυδαίου βιογραφισμοῦ, παρότι ἡ ἐνέργεια αὐτή ἀποκαλύπτει μιάν ἀνήθικη πράξη, ὅτι ἡ κ. Πετρακογιώργη ψεύδεται. Γράφει στήν ἀπάντησή του:

«Ὅπως δέν ἀπασχολεῖ τό ἐρώτημα ἂν τό βιβλίο τῆς κ. Γαλανάκη εἶναι καλό, μέτριο ἢ κακό, ἔτσι δέν ἀπασχολεῖ κατ' ἀρχήν καί τό ἂν ἀναπαράγει "πιστά" ἢ μὴ τήν πραγματικότητα. Καί ὁ κίτρινος τύπος, οἱ κάθε λογῆς paparazzi καί τά παράθυρα τῆς trash tv, κομμάτια τῆς πραγματικότητας φέρνουν ἐνίοτε στό φῶς. Αὐτό ὅμως δέν ἀναιρεῖ σέ τίποτα τήν χυδαίότητα τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἐκθέτουν καί διαχειρίζονται τό «ὕλικό» τους - τήν ζωή δηλαδή καί τήν ἀξιοπρέπεια τῶν ἀνθρώπων πού ἔχουν τήν ἀτυχία νά κινοῦν τό ἐνδιαφέρον τους. Μέ αὐτήν τήν ἔννοια, τό μόνο ἐρώτημα εἶναι ἐν προκειμένῳ ἂν ἡ Γαλανάκη εἶχε τό δικαίωμα νά γράψει τό "μυθιστορηματικό χρονικό" τῆς μέ τόν τρόπο πού τό ἔγραψε. Περιλαμβάνοντας δηλαδή σέ αὐτό τά ὅσα περιέλαβε, χωρίς προηγουμένως νά ἔχει ἐξασφαλίσει τήν ρητή συναίνεση ἢ τήν σιωπηρῆ ἔστω ἀνοχή τῆς ἀκούσιας, ὅπως τήν ἀποκάλεσα, πρωταγωνιστοῦ τῆς, καί χωρίς νά λάβει σοβαρά ὑπ' ὄψιν τῆς τίς εὐαισθησίες καί τίς ἐπιθυμίες τῆς. Ἡ ἐκτίμηση ἂν τά Ἀμίλητα, βαθιά νερά εἶναι ἢ δέν εἶναι ἔργο χυδαίου βιογραφισμοῦ ἐξαρτᾶται ἀποκλειστικά ἀπό τήν ἀπάντηση πού θά δώσουμε στό παραπάνω ἐρώτημα».

Ἡ τροποποίηση τῆς γραμμῆς του κάνει τώρα τόν Κουτσουρέλη νά διατυπώνει τό «ἀποκλειστικό» του ἐρώτημα ὄχι μέ τόν ἴδιο τρόπο μέ τόν ὁποῖο τό διατύπωνε στά δύο πρῶτα κείμενά του. Ἐκεῖ ἔγραφε τά ἑξῆς:

α: «Οἱ κανόνες αὐτοί ἐπιτάσσουν νά μὴν πληγώνουμε καί νά μὴν προσβάλλουμε τούς ἄλλους, ἂν δέν συντρέχει σπουδαῖος λόγος»· β: «Κανείς δέν ἔχει τό δικαίωμα νά θίγει τήν τιμῆ καί τήν ἀξιοπρέπεια ἐνός ἄλλου, παρουσιάζοντας καί ἐρμηνεύοντας τίς ἰδιωτικές του πράξεις κατά τρόπο μειωτικό χωρίς σπουδαῖο λόγο. Οἱ λογοτεχνικές ἢ εἰσοδηματικές φιλοδοξίες ἐνός συγγραφέα σέ καμία περίπτωση δέν συνιστοῦν τέτοιο λόγο, καί δέν μποροῦν ἀπό μόνες τους νά δικαιολογήσουν τήν ἐλώδυνη ἐκθεση τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς ἐνός ἀνθρώπου. Μιά τέτοια ἐκθεση μπορεῖ νά ἐπιτραπῆ μόνο κατά τό μέτρο πού καθιστᾶ κατανοητή τή δημόσια πολιτεία τοῦ συγκεκριμένου ἀνθρώπου, μέ τή γενικότερη ἔννοια τοῦ ὅρου "δημόσια" (οἱ ὑπογραμμίσεις τοῦ Κουτσουρέλη).

Συμφωνώντας μέ τήν ὀρθότητα τῶν παραπάνω θέσεων τοῦ Κουτσουρέλη προσπάθησα μέ τό κείμενό μου νά δείξω ὅτι ἡ Γαλανάκη εἶχε σπουδαῖο λόγο νά παρουσιάσει ἰδιωτικά στοιχεία τῆς κ. Πετρακογιώργη, ὄχι μόνο γιατί μέ τή μὴ παρουσίαση τῶν στοιχείων αὐτῶν συνεχίζοταν ἡ προσβολή τῆς τιμῆς ἐνός ἀνθρώπου, ἀλλά καί γιατί ἡ Τασούλα, μέσα στό πλαίσιο τῆς ὅλης ἱστορίας τῆς ἀπαγωγῆς τῆς, εἶχε δημόσια πολιτεία, μέ τή γενικότερη ἔννοια τοῦ ὅρου "δημόσια".

Ὁ Κουτσουρέλης στήν ἀπάντησή του δέν ἀμφισβητεῖ ὅτι ἡ ἱστορία τῆς ἀπαγωγῆς ἐξελίχθηκε σέ ἱστορικό γεγονός καί ὅτι στό πλαίσιο αὐτοῦ τοῦ γεγονότος ἡ πολιτεία τῆς Τασούλας ὑπῆρξε δημόσια. Ἀπλῶς κρίνει, ἔχοντας πλέον διαβάσει τό Ἀμίλητα, βαθιά νερά, ὅτι ἡ Γαλανάκη δέν εἶχε σπουδαῖο λόγο νά ἀποκαλύψει ἰδιωτικά στοιχεία τῆς Τασούλας. Γι' αὐτό ἐπαναδιατυπώνοντας τό ἐρώτημα φαίνεται τώρα νά τό περιορίζει στό ἰδιωτικό πεδίο. Βέβαια αἰσθάνεται ὅτι κάτι θά ἔπρεπε νά πεῖ καί γιά τή δημόσια διάσταση τῆς ἱστορίας τῆς ἀπαγωγῆς. Ἔτσι ἀνάμεσα σέ δικαστικές ἀποφάσεις ἀναφερόμενες στό θεμιτό ἢ μὴ θεμιτό τῆς ἀποκάλυψης προσωπικῶν στοιχείων ἀναφέρει καί δύο ἀνάλογες, κατά τήν κρίση του, μέ τήν περίπτωση τῆς ἱστορίας τῆς Τασούλας, περιπτώσεις διασταύρωσης τῶν προσωπικῶν στοιχείων μέ τή δημόσια διάσταση τῆς ὑπόθεσής τους, γιά νά πεῖ ὅτι καί στίς δύο αὐτές περιπτώσεις οἱ δικαστές ἔκριναν ὑπέρ τοῦ ἀπαραβίαστου τῶν προσωπικῶν στοιχείων, ἀφήνοντας ἔτσι νά ἐννοηθεῖ ὅτι ἀνάλογη θά ἦταν ἡ ἀπόφαση τῶν δικαστῶν, ἂν ἡ «Υπόθεση Γαλανάκη» πήγαινε στό δικαστήριο.

Ἀλλά οἱ δικαστές σέ αὐτές τίς δύο περιπτώσεις ἔκριναν ὑπέρ τοῦ ἀπαραβίαστου «γιά τήν προκειμένη περίπτωση» (ἡ ὑπογράμμιση δική μου), ὅπως διαβά-

ζουμε στό σκεπτικό τῆς ἀπόφασης τῆς μᾶς ἀπό αὐτές, ἀπόσπασμα τοῦ ὁποίου παραθέτει ὁ Κουτσουρέλης. Τό «ἀποκλειστικό», λοιπόν, ἐρώτημα πού διατυπώνει ὁ Κουτσουρέλης μέ τήν ἀπάντησή του θά πρέπει νά ἀναδιατυπωθεῖ ἐκ νέου – καί νά ἀπαντηθεῖ εὐθέως – σύμφωνα μέ τίς ὀρθότερες θέσεις τῶν προηγούμενων κειμένων του, ὡς ἐξῆς: «Ἡ παραβίαση τῶν προσωπικῶν στοιχείων τῆς κ. Πετρακογιώργη ἀπό τή Γαλανάκη καθιστᾶ στήν προκειμένη περίπτωση – δηλαδή στήν περίπτωση τῆς ἱστορίας τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Τασούλας – κατανοητή τή δημόσια πολιτεία τῆς Τασούλας;»

Πρός διευκόλυνση ὅσων ἤθελαν νά ἀπαντήσουν ἐπί τῆς οὐσίας στό ἐρώτημα αὐτό παραπέμπω στήν ἐπιχειρηματολογία τοῦ κειμένου μου τοῦ *Πολίτη*, τήν ὁποία συνοψίζω ἐδῶ ὡς ἐξῆς:

1) Ἡ ἱστορία τῆς ἀπαγωγῆς τῆς Τασούλας ὑπερέβη τό ἰδιωτικό πεδίο καί ἀπέβη ἱστορικό γεγονός.

2) Ἐνα ἀπό τά τεκμήρια πού ἐπιβεβαιώνουν καί τυπικά αὐτή τήν ὑπέρβαση εἶναι καί ἡ δημόσια ἐμφάνιση τῆς 7ης Ἰανουαρίου 1952 τῆς Τασούλας, ἡ ὁποία, ἐνώπιον κληθέντων πρὸς τοῦτο δημοσιογράφων, δήλωνε «μιά γιά πάντα» προφορικῶς καί ἐγγράφως (δι' ἀναγνωσθείσης καί διανεμηθείσης στίς ἐφημερίδες ἐπιστολῆς) ὅτι μέ τόν ἀπαγωγέα τῆς δέν εἶχε ποτέ καμία σχέση πρὸ τῆς ἀπαγωγῆς, ὅτι ἀπήχθη ἀπό αὐτόν ἀκουσίως, ὅτι οὐδέποτε τόν ἀγάπησε, καί ὅτι δέχθηκε νά παραμείνει μαζί του θυσιαζόμενη γιά νά προλάβει τήν αἰματοχυσία πού τῆς παρουσίαζαν πάντα μπροστά τῆς «ἄστερα ἀπό τήν ἔκτασιν πού εἶχε πάρει ἡ ὑπόθεσις».

3) Ἡ δημόσια αὐτή, καί ἐπαναληφθεῖσα τό 1980 (στήν τηλεοπτική ἐκπομπή) καί τό 2000 (μέ «συνέντευξή» τῆς σέ ἐφημερίδα), δήλωση τῆς Τασούλας, πού ἀποδεικνύεται ἀναληθής ἀπό τίς ἐπιστολές τῆς πού εἶχε στείλει πρὸς τόν φυλακισμένο σύζυγό τῆς Κεφαλογιάννη (ὁ ὁποῖος ἐξέτιε ποινὴ φυλάκισης δύο ἐτῶν γιά παράνομη, κατά τή διάρκεια τῆς ἀπαγωγῆς, ὄπλοφορία) ἀποτελεῖ δημόσια προσβολή τῆς τιμῆς καί τῆς υπόληψης τοῦ Κεφαλογιάννη, γιατί τόν παρουσιάζει ὡς ἄνθρωπο ἀνήθικο, ἀγροῖκο, πού διέπραξε μιά βίαιη, παράνομη καί καταδικαστέα ἀπό τήν κοινωνία πράξη.

4) Ἡ δήλωση αὐτή τῆς Τασούλας, ὡς δημόσια καί ψευδής (καί – στό πλαίσιο τοῦ ἱστορικοῦ γεγονότος τοῦ ὁποίου ἀποτελεῖ μέρος – ὡς ἄμεσα συναρτώμενη μέ τό, ἀποδεικνύον τό ἀντίθετο, περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν τῆς), αἶρει – σύμφωνα μέ τή λογική καί τήν ἠθική – τό ἀπαραβίαστο τῆς ἰδιωτικότητας τῶν ἐπιστολῶν καί καθιστᾶ ἀνακοινώσιμο κάθε στοιχεῖο τους πού θά μπορούσε νά τή διαψεύσει. Τό καθιστᾶ ἀνακοινώσιμο ἀπό τόν ἔχοντα ἄμεσο ἔννομο συμφέρον, δηλαδή ἀπό τόν γιό – ὡς νόμιμο κληρονόμο – τοῦ ἀδίκως σπλιθέντος Κεφαλογιάννη, ἢ ἀπό κάθε ἄλλον (μελετητή, δημοσιογράφο, συγγραφέα), στόν ὁποῖο ὁ νόμιμος κληρονόμος, πού ἔχει ἐκ τοῦ νόμου τό δικαίωμα νά ὑπερασπιστεῖ τήν τιμὴ τοῦ κληροδότη (πολλῶ

μᾶλλον ὅταν αὐτός εἶναι ὁ πατέρας του), δίνει τήν ἄδεια νά χρησιμοποιήσῃ αὐτό τό δεδομένο. Τό καθιστᾶ ἀνακοινώσιμο ὄχι μόνο γιατί ἀποβλέπει στήν ἀποκατάσταση τῆς τιμῆς ἐνός ἀδικηθέντος ἀνθρώπου, ἀλλά καί πρὸς ἱκανοποίηση τοῦ δημόσιου συμφέροντος: ἡ ἀνάγκη ὑπεράσπισης τοῦ δικαιώματος τῆς κοινωνίας νά γνωρίζει τά πραγματικά περιστατικά ἐνός ἱστορικοῦ γεγονότος εἶναι ὑπέρτερη ἀπὸ τήν ἀνάγκη διαφύλαξης ἐνός προσωπικοῦ στοιχείου, ἢ γνώση τοῦ ὁποίου θά ἀποκάλυπτε ἕνα δημόσιο ψεῦδος.

Αὐτός εἶναι, κατά τή γνώμη μου, ὁ λόγος πού ἡ κ. Πετρακογιώργη δέν κατέφυγε στή δικαιοσύνη μετά τή δημοσίευση τοῦ βιβλίου τῆς Γαλανάκη, ὅπως κατέφυγαν ὅλα τά θύματα τοῦ χυδαίου βιογραφισμοῦ τῶν ὑποθέσεων τίς ὁποῖες ἀναφέρει ὡς ἀνάλογες ὁ Κουτσουρέλης. Ἡ ἄποψη πού διατυπώνει ὁ Κουτσουρέλης στήν ἀπάντησή του, ὅτι δέν κατέφυγε γιατί ἡ δίκη θά ἦταν χρονοβόρα καί ἐπειδή λόγω ἡλικίας θά ἐταλαιπωρεῖτο σωματικά καί ψυχικά, εἶναι ἀμήχανη καί ἐλάχιστα πειστική, ὅταν μάλιστα λάβουμε ὑπόψη τήν οξύτητα καί τήν πυκνότητα τῶν δημοσίων ἐπιθέσεων τῆς κ. Πετρακογιώργη καί τῶν περὶ αὐτήν ἐναντίον τῆς Γαλανάκη ὅπως ἀμήχανα εἶναι καί ἄλλα τέσσερα κεντρικά σημεῖα τῆς ἀπάντησής του, τά ὁποῖα θά σχολιάσω.

Το πρῶτο ἀπό αὐτά τά σημεῖα εἶναι ἡ πεποίθηση τοῦ Κουτσουρέλη ὅτι ὁ γιός τοῦ Κεφαλογιάννη, στήν ἰδιοκτησία τοῦ ὁποίου περιῆλθε τό ἀρχεῖο τοῦ πατέρα του, ὅπου βρίσκονται οἱ ἐπιστολές τῆς Τασούλας, δέν εἶχε τό δικαίωμα νά ἐπιτρέψει στή Γαλανάκη νά χρησιμοποιήσῃ τό περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν. «Ὡς κινητό πράγμα», γράφει ὁ Κουτσουρέλης, «οἱ ἐπιστολές ἀνήκουν μέν στόν παραλήπτη τους (ἢ στοὺς κληρονόμους διαδόχους του), καί συνεπῶς μπορεῖ νά τίς μεταβιβάσει ἢ νά τίς διαθέσει κατά τό δοκοῦν. Τό περιεχόμενό τους, ὅμως, ἀνήκει ἀποκλειστικά στόν συντάκτη τους, ὁ ὁποῖος διατηρεῖ καί τά πνευματικά δικαιώματα». Γιά νά τεκμηριώσῃ τήν πεποίθησή του αὐτή ὁ Κουτσουρέλης παραθέτει «τὴ γνώμη τῆς Διονοσίας Καλλινίκου, καθηγήτριας τῆς Νομικῆς Σχολῆς τοῦ Πανεπιστημίου Ἀθηνῶν καί πρῶν διευθύντριας τοῦ Ὄργανισμοῦ Πνευματικῆς Ἰδιοκτησίας», ἡ ὁποία ἔχει ὡς ἐξῆς:

«Ἡ βιβλιοθήκη ἢ τό ἀρχεῖο πού εἶναι κάτοχοι χειρογράφων ἔχουν μόνο τήν κυριότητα πάνω στόν ὑλικό φορέα, ἐκτός ἂν τοὺς ἔχει μεταβιβασθεῖ τό σχετικό δικαίωμα ἀπὸ τόν δικαιούχο... Δικαιούχος τοῦ δικαιώματος αὐτοῦ εἶναι ὁ συντάκτης τους, ἀλλά θά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι τό δικαίωμα πνευματικῆς ἰδιοκτησίας μπορεῖ νά περιορισθεῖ ἀπὸ τό δικαίωμα προσωπικότητας τοῦ ἀποδέκτη. Κατὰ συνέπεια οἱ βιβλιοθήκες ἢ τά ἀρχεῖα πού εἶναι κάτοχοι ἐπιστολῶν δέν μποροῦν νά προβοῦν σέ δημοσίευση ἢ σέ πράξεις ἐκμετάλλευσης, ἐκτός ἂν ὑπάρχει γραπτὴ συμφωνία μέ τόν δικαιούχο».

Ὁ Κουτσουρέλης δὲν ἔχει ἀντιληφθεῖ ὅτι τὸ χωρίο αὐτό, τὸ ὁποῖο παραθέτει ὡς ἀποδείξη κατοχυρώσεως τοῦ δικαίωματος τῆς κ. Πετρακογιώργη, κατοχυρώνει περισσότερο τὸ δικαίωμα τοῦ Κεφαλογιάννη, τὸ δικαίωμα τοῦ γιου του, ὡς κληρονόμου του, καὶ τὸ, παραχωρημένο ἀπὸ τὸν γιό, δικαίωμα τῆς Γαλανάκη. Διότι νὰ μὲν τὸ χωρίο λέει ὅτι δικαιούχος τῆς πνευματικῆς ιδιοκτησίας (δηλαδή τοῦ περιεχομένου) τῶν ἐπιστολῶν εἶναι ὁ συντάκτης τους, ἀλλὰ συγχρόνως σημειώνει ὅτι τὸ δικαίωμα αὐτὸ μπορεῖ νὰ περιοριστεῖ ἀπὸ τὸ δικαίωμα προσωπικότητας τοῦ ἀποδέκτη του. Ὅτι στὴ συγκεκριμένη περίπτωση τὸ δικαίωμα προσωπικότητας τοῦ ἀποδέκτη πλήττεται μὲ τὴν ἐκδοχὴ τῆς κ. Πετρακογιώργη, ἐκδοχὴ πού διαφεύδεται ἀπὸ τὸ συναρτώμενο ἄμεσα μὲ αὐτὴν περιεχόμενο τῶν ἐπιστολῶν τῆς πρὸς τὸν Κεφαλογιάννη, καὶ ὅτι ἡ ἀποκάλυψη τοῦ περιεχομένου τῶν ἐπιστολῶν ἀποκαθιστᾷ τὴν τιμὴ τοῦ ἀποδέκτη τους καὶ ἐπανορθώνει μιὰν ἀδικία, εἶναι, πιστεύω, κάτι πού κανεῖς δὲν θὰ μπορούσε νὰ ἀμφισβητήσῃ. Θέλω νὰ πῶ ὅτι ἡ ἄρση τῆς διαφύλαξης τοῦ προσωπικοῦ δεδομένου τῶν ἐπιστολῶν θὰ ἐπιτρεπόταν, ἀκόμη καὶ ἂν ἡ ἱστορία τῆς «Απαγωγῆς τῆς Τασούλας» εἶχε παραμείνει περιορισμένη στό ἰδιωτικό πεδίο καὶ δὲν εἶχε ἀποβῆ δημόσιο καὶ ἱστορικό γεγονός.

Τὸ δεύτερο ἀμήχανο σημεῖο τῆς ὑπεράσπισης τῆς κ. Πετρακογιώργη ἀπὸ τὸν Κουτσουρέλη εἶναι οἱ συλλογισμοὶ του ὡς πρὸς τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἄμυνας ὑπὲρ τρίτου. Θὰ ἦταν περιττὸ νὰ ἀναφέρω τὸ σημεῖο αὐτὸ ἐπειτα ἀπὸ ὅσα εἶπα γιὰ τὸ πρῶτο σημεῖο τῆς ἀμηχανίας τοῦ Κουτσουρέλη, ἂν τὸ μέγεθος τῆς ἀμηχανίας του στό δεύτερο σημεῖο δὲν τὸν ὠθοῦσε νὰ ἐπικρίνει, ἐκτὸς ἀπὸ τὴ Γαλανάκη, καί, ἐμμέσως, τὸν ἴδιο τὸν γιό τοῦ Κεφαλογιάννη γιὰ ἀσέβεια πρὸς τὸ πρόσωπο τοῦ πατέρα του. Γράφει ὁ Κουτσουρέλης:

«Σύμφωνα μὲ τὸ ἐπιχείρημα τῆς ἄμυνας ὑπὲρ τρίτου, τὰ προσωπικά δεδομένα τῆς Τασούλας Πετρακογιώργη δημοσιεύτηκαν γιὰ νὰ ἀποκατασταθῆ, ἔστω καὶ μετὰ θάνατον, ἡ τιμὴ τοῦ Κ. Κεφαλογιάννη ἀπὸ τὸ στίγμα τοῦ ἀκούσιου ἀπαγωγέα πού ἐφ' ὄρου ζωῆς ἔφερε. Ἡ περίπτωση τῆς ἄμυνας ὑπὲρ τρίτου προβλέπεται πράγματι στὴν ἐλληνικὴ ἐννομη τάξη, ἂν καὶ στό ποινικό δίκαιο, σέ συμφραζόμενα δηλαδή ἐντελῶς διαφορετικά ἀπὸ αὐτὰ πού συζητοῦμε ἐδῶ. Ἀκόμη καὶ στό ποινικό δίκαιο ὅμως, ἄμυνα ὑπὲρ τρίτου δὲν νοεῖται ὅταν α) ὁ κίνδυνος δὲν εἶναι ἄμεσος καὶ ἄλλως πὼς ἀνατρέψιμος, β) ὁ παθὼν εἶναι σέ θέση ἀπὸ μόνος του νὰ ἀμυνθῆ καὶ γ) ὁ ἴδιος δὲν ἐπιθυμεῖ νὰ τὸν ὑπερασπίσουν. Στὴν περίπτωσή μας ὁ Κώστας Κεφαλογιάννης ἐπὶ δεκαετίες ὁλόκληρες εἶχε τὴν εὐχέρεια νὰ δημοσιεύσῃ τὶς ἐπιστολές αὐτές καὶ παρ' ὅλ' αὐτὰ δὲν τὸ ἔκανε. Εἴτε ἐπειδὴ ἀδιαφόρησε, εἴτε ἐπειδὴ ἔκρινε ὅτι δὲν εἶχαν τίποτε νὰ τοῦ προσφέρουν, εἴτε ἐπειδὴ θέλησε νὰ προλάβῃ τυχόν ἀντιδράσεις, προτίμησε τὴ σιωπὴ».

Καὶ συνεχίζει ὁ Κουτσουρέλης:

«Τώρα, ὅποιοι καὶ ἂν ἦταν οἱ λόγοι πού ὡδήγησαν τὸν Κεφαλογιάννη σέ αὐτὴν τὴν ἀπόφαση, τὸ βέβαιο εἶναι ὅτι ἐκ τῶν ὑστέρων ἐκθέτουν βαρύτερα τὴν κ. Γαλανάκη καὶ τῆς ἀφαιροῦν κάθε δικαίωμα νὰ παρουσιάξῃ τὸν ἑαυτὸ τῆς ὡς προστάτιδα τῆς μνήμης του. Ἄν μάλιστα ὑποθέσουμε ὅτι ὁ Κεφαλογιάννης ἔπραξε ὅπως ἔπραξε γιὰ νὰ προλάβῃ τυχόν ἀντιδράσεις, ἢ καὶ ἀπὸ πνεῦμα «ἵπποτισμοῦ», ὅπως νομίζει ὁ Βαγενᾶς, ἡ αὐθαιρεσία τῆς Γαλανάκη νὰ τίς δημοσιεύσῃ γίνεται διπλή, ἀφοῦ συνιστᾷ ἀσέβεια ὄχι μόνον πρὸς τὸ πρόσωπο τῆς κ. Πετρακογιώργη ἀλλὰ καὶ πρὸς τὸ πρόσωπο ἐκείνου. Κι αὐτό, γιατί οἱ συνθήκες πού ὑπαγόρευσαν τὴ σιωπὴ τοῦ Κεφαλογιάννη, ἰσχύουν στό ἀκέραιο καὶ σήμερα».

Ὅποιοι καὶ ἂν ἦταν οἱ λόγοι πού ὡδήγησαν τὸν Κεφαλογιάννη στὴν ἀπόφασή του νὰ μὴ λύσει τὴ σιωπὴ τοῦ ὅσο ζοῦσε, τοὺς λόγους αὐτούς εἶναι πιθανότερο νὰ τοὺς γνωρίζει καλύτερα ὁ γιός τοῦ Κεφαλογιάννη παρά ὁ Κουτσουρέλης: ὅπως εἶναι πιθανότερο νὰ τοὺς γνωρίζει καλύτερα καὶ ἡ κ. Πετρακογιώργη, ἢ ὅποια, ὡς Τασούλα, ἀναφερόταν κατὰ κόρον στό πνεῦμα ἵπποτισμοῦ τοῦ Κεφαλογιάννη. Ἡ δημοσίευση ἀπὸ τὴ Γαλανάκη δύο ἀπὸ τίς εἴκοσι ἐπιστολές τῆς τοῦ ἀρχείου Κεφαλογιάννη δὲν ἀποτελεῖ αὐθαιρεσία, γιατί τὸ δικαίωμα αὐτὸ τῆς τὸ παραχώρησε ὁ γιός τοῦ Κεφαλογιάννη. Οὔτε ἡ παραχώρηση αὐτὴ ἀποτελεῖ ἀσέβεια τοῦ γιου πρὸς τὸν πατέρα, ὅπως παραδόξως ὑπονοεῖ ὁ Κουτσουρέλης. Ἀπεναντίας ἀποτελεῖ ἐκπλήρωση ὑποχρέωσης υἱοῦ πού βλέπει τὴν τιμὴ τοῦ πατέρα του (καὶ τῆς οἰκογένειάς του) νὰ ἐξακολουθεῖ νὰ σπιλῶνεται καὶ μετὰ θάνατον. Διότι ἂν ὁ Κεφαλογιάννης εἶχε σκοπὸ νὰ μὴ ἐπανέλθῃ στό θέμα, γιὰ ποῖο λόγο εἶχε γράψῃ τίς Ἐνθυμήσεις του καὶ γιὰ ποῖο λόγο τίς κρατοῦσε μαζί με τίς ἐπιστολές τῆς Τασούλας στό ἀρχεῖο του; Δέν θὰ εἶχε καταστρέψῃ αὐτὰ τὰ στοιχεῖα γιὰ νὰ μὴν τὰ ἀποκαλύψῃ κάποιος μετὰ τὸν θάνατό του; Δέν θὰ εἶχε δώσει ἐντολὴ στόν γιό του νὰ τὰ καταστρέψῃ; Ἡ, ἂν ἤθελε νὰ διατηρήσῃ τὸ ἵπποτικό πνεῦμα του ὡς τὸ φυσικό τέλος τῶν δύο ἡρώων τῆς ἱστορίας, δέν θὰ εἶχε ὀρίσει στὴ διαθήκη του τὰ στοιχεῖα αὐτὰ τοῦ ἀρχείου του νὰ μὴν ἀποκαλυφθοῦν ὡς τὴν ἀποχώρησή τῆς κ. Πετρακογιώργη ἀπὸ τὴ ζωὴ;

Ἴσως ἐπειδὴ ὁ Κουτσουρέλης πιστεύει ὅτι γνωρίζει τοὺς λόγους τῆς σιωπῆς τοῦ Κεφαλογιάννη καλύτερα ἀπ' ὅ,τι ὁ γιός του, δέν πέρασε ἀπὸ τὸ μυαλό του ὅτι «οἱ συνθήκες πού ὑπαγόρευσαν [αὐτὴ] τὴ σιωπὴ» ἐνδέχεται νὰ μὴν «ἰσχύουν στό ἀκέραιο καὶ σήμερα» ἀκριβέστερα, ὅτι ἐνδέχεται νὰ μὴν ἰσχύουν καθόλου σήμερα. Καὶ αὐτὸ μᾶς φέρνει στό τρίτο σημεῖο τῆς ἀμηχανίας τοῦ Κουτσουρέλη, τὸ ὁποῖο εἶναι ἡ διάσταση πού ὑπάρχει ἀνάμεσα στὴ βεβαιότητά του ὅτι γνωρίζει στό ἀκέραιο τίς ἐν λόγῳ συνθήκες καὶ στὴν

ἄγνοια τοῦ περιεχομένου τοῦ βιβλίου τοῦ Κοντογιαννίδη, τό ὅποιο ἀποτελεῖ σημαντικότερο στοιχεῖο αὐτῶν τῶν συνθηκῶν. Γράφει ὁ Κουτσουρέλης γιά τό βιβλίον τοῦ Κοντογιαννίδη:

«Υπογραμμίζω τό “χωρίς τήν συναίνεσή της”, γιά νά δηλώσω τό αὐτονόητο. Ὅτι δηλαδή ἡ κ. Πετρακογιώργη, ἐφόσον καί ὅποτε τό θελήσει, ἔχει τό δικαίωμα νά παραχωρήσει σέ ἀνθρώπους τῆς ἐπιλογῆς τῆς πληροφορίας καί προσωπικά τῆς ἔγγραφα προκειμένου αὐτοί νά γράψουν ἕνα βιβλίον μέ θέμα τή ζωή της. Ἡ περίπτωση τοῦ βιβλίου τοῦ Τ. Κοντογιαννίδη, πού μνημονεύει ὁ Βαγενᾶς, δέν εἶναι τέτοια. Ἄν ἡ οἰκογένεια Πετρακογιώργη δέν ἀντέδρασε σ’ αὐτό ἐπισημῶς, εἶναι διότι προφανῶς, καί πολύ εὐλόγα, ἔλαβε ὑπ’ ὄψιν τῆς τήν περιορισμένη σχετικά κυκλοφορία καί προβολή του. Ἄς προστεθεῖ δέ ὅτι ὁ Κοντογιαννίδης οὔτε γιά ἐκούσια ἀπαγωγή κάνει λόγο, οὔτε προσωπικά δεδομένα τῆς Τασούλας δημοσιεύει, οὔτε δεδαιώς ἀποκαλεῖ τό ἔργο του “μυθιστορηματικό χρονικό”».

Στό χωρίο αὐτό ὑπάρχουν τρία πραγματικά λάθη. Τό πρῶτο εἶναι ὅτι ὁ Κουτσουρέλης πιστεύει ὅτι «ἡ περίπτωση τοῦ βιβλίου τοῦ Τ. Κοντογιαννίδη δέν εἶναι τέτοια» ὅτι δηλαδή ἡ κ. Πετρακογιώργη δέν παραχώρησε στόν Κοντογιαννίδη πληροφορίες καί προσωπικά τῆς στοιχεῖα γιά νά τά χρησιμοποιήσει στό βιβλίον του. Σέ αὐτό τόν διαψεύδει ὁ ἴδιος ὁ Κοντογιαννίδης, ὁ ὁποῖος στή «Σημείωση» πού βρίσκεται στό τέλος τοῦ βιβλίου του γράφει τά ἑξῆς: «Εὐχαριστῶ θερμῶς τήν ἡρώίδα τοῦ βιβλίου μου Τασούλα Ἀδαμίδου-Πετρακογιώργη καί τόν ἱππότη της, Σοφοκλή Ἀδαμίδη [τον δεύτερο σύζυγο τῆς κ. Πετρακογιώργη], γιά τίς φωτογραφίες πού μοῦ προσέφεραν καί τίς πληροφορίες πού μοῦ ἔδωσαν». (Τό λάθος αὐτό δείχνει ὅτι ὁ Κουτσουρέλης δέν διάβασε προσεκτικά τό κείμενό μου, γιατί σ’ ἐκεῖνο ἀναφέρω τά τῆς βοήθειας τῆς κ. Πετρακογιώργη στή συγγραφή τοῦ βιβλίου τοῦ Κοντογιαννίδη, παραθέτοντας μάλιστα καί τή σχετική «Σημείωση» τοῦ Κοντογιαννίδη μέ τίς πρὸς αὐτήν εὐχαριστίες του). Τό δεύτερο λάθος τοῦ Κουτσουρέλη, συναρτώμενο μέ τό πρῶτο, εἶναι ἡ βεβαιότητά του ὅτι ὁ Κοντογιαννίδης δέν δημοσίευσε προσωπικά δεδομένα τῆς Τασούλας. Ἄν εἶχε διαβάσει τό βιβλίον τοῦ Κοντογιαννίδη, ὁ Κουτσουρέλης θά διαπίστωνε ὅτι ὄχι μόνο ὑπάρχει σέ αὐτό αὐτολεξεί δήλωση τῆς Τασούλας γιά τούς λόγους τοῦ χωρισμοῦ της μέ τόν Κεφαλογιάννη (σ. 172), ἀλλά καί ὅτι ἀνάμεσα στίς φωτογραφίες πού τό βιβλίον περιέχει ὑπάρχουν καί ὀρισμένες ἀδημοσίευτες προηγουμένως, φωτογραφίες προσωπικές (σ. 38, 40, 173), τίς ὁποῖες, ὅπως δείχνουν οἱ λεξάντες τους, πού ἀναφέρουν μέ ἀκρίβεια τόν χρόνο καί τόν τόπο ὅπου τραβήχτηκαν, δέν θά μπορούσε νά εἶχε δώσει στόν συγγραφέα τοῦ βιβλίου παρά μόνο ἡ κ. Πετρακογιώργη. (Παρ’ ὅτι καί αὐτό τό ἀναφέρω στό κείμενό μου, δέν τό πρόσεξε ὁ Κουτσουρέλης).

Ἡ παράλειψη τοῦ Κουτσουρέλη νά διαβάσει τό βιβλίον τοῦ Κοντογιαννίδη τόν ὀδηγεῖ στό τρίτο λάθος τοῦ χωρίου του στήν πεποίθησή του ὅτι τό βιβλίον αὐτό δέν εἶναι, ὅπως τό βιβλίον τῆς Γαλανάκη, «μυθιστορηματικό χρονικό». Τό ὅτι ὁ Κοντογιαννίδης δέν χαρακτηρίζει τό βιβλίον μέ τόν συγκεκριμένο ὄρο καί τό περιγράφει, στόν «Πρόλογό» του, ὡς βιβλίον γραμμένο «μέ τή μορφή δημοσιογραφικῆς ἔρευνας καί ὄχι ὡς μυθιστόρημα» δέν σημαίνει ὅτι τό βιβλίον δέν περιέχει στοιχεῖα μυθιστορηματικά. Ὁ ὑπότιτλος πού συνοδεύει τόν τίτλο του (Ἡ ἀπαγωγή τῆς Τασούλας) εἶναι ἐνδεικτικός: Τό ἐκρηκτικό ρομάντζο τοῦ Κώστα Κεφαλογιάννη μέ τήν Τασούλα Πετρακογιώργη, πού ἔφερε τήν Κρήτη στά πρόθυρα τοῦ ἐμφυλίου πολέμου. Ντοκουμέντο-ἔρευνα. Τήν πρόθεση τοῦ Κοντογιαννίδη νά μείνει πιστός στίς προδιαγραφές τοῦ βιβλίου δημοσιογραφικῆς ἔρευνας ὑπονομεύουν οἱ φανταστικές περιγραφές καί τό μυθιστορηματικό ὕφος τοῦ βιβλίου τά ὁποῖα δίνουν στό ἐξιστορούμενο χρονικό μιά μυθιστορηματική διάσταση πού τό καθιστᾷ χρονικό μυθιστορηματικό. Γιά τήν ἀκρίβεια, τό βιβλίον τοῦ Κοντογιαννίδη ἀνήκει στή λαϊκή μορφή τοῦ μυθιστορηματικοῦ χρονικοῦ καί, ὡς τέτοιο, θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ λαϊκό μυθιστόρημα – λαϊκό μυθιστόρημα ἐκεῖνου τοῦ εἶδους πού στηρίζεται σέ πραγματικά γεγονότα. Δέν διαφέρει σέ τίποτε – παρά μόνο στό ὅτι περιέχει φωτογραφίες – ἀπό τό ὁμότιτλο βιβλίον τοῦ Γιώργη Μεσογειακοῦ, ὁ ὁποῖος στόν «Πρόλογο» τοῦ βιβλίου του γράφει ὅτι «κάν[ει] μυθιστόρημα». Παραθέτω μιά σελίδα ἀπό τό βιβλίον τοῦ Κοντογιαννίδη γιά νά φανεῖ ὁ χαρακτήρας τῆς γραφῆς του:

«Ἀδελφέ μου Μανόλη», εἶπε χαμογελώντας ὁ Κώστας, «ἂν θέλει ἡ Τασούλα, μπορεῖ νά ἔρθει μαζί σας. Ἄδικος, ὅμως, κόπος. Μόλις προχθές ἦρθε ἄλλη ἐπιτροπή καί εἶπα τῆς κοπελιάς νά τήν ἀκολουθήσει. Ἡ Τασούλα δέν θέλει νά φύγει. Θέλει νά μείνει κοντά μου».

Ἄντάμα ὄλοι μαζί προχώρησαν καμιά ἑκατοστή μέτρα στή σπηλιά, ὅπου κρυβόταν ὁ Κώστας μέ τήν Τασούλα. Ἐκεῖνη, μόλις τούς εἶδε ἄρχισε νά κλαίει. Τήν πλησίασε πρῶτος ὁ Παπαδογιάννης καί μετά οἱ ἄλλοι. Τήν κοιτοῦσαν ἀχόρταγα καί διερευνητικά. Καταπονημένη, μαυρισμένα μάτια ἀπό τό κλάμα, ὠχρή, ἀδύνατη, μέ βρόμικο τό κλαδωτό φουστάνι πού φοροῦσε ἀπό τό βράδυ τῆς ἀπαγωγῆς.

Πόσο νά ταλαιπωρήθηκε ἄραγε αὐτό τό πλάσμα ἐκεῖ στά κατῶδραχα καί στίς ἀπότομες βουνοπλαγιές; Ποιές εἶναι οἱ βουλές της καί οἱ ἐπιθυμίες της;

«Θά θέλαμε, Τασούλα, νά μᾶς πεις χωρίς καμιά πίεση, ἀλλά μέ τήν ἀδίαστη θέλησή σου. Ποιοί εἶναι οἱ λόγοι πού ἀκολούθησες τόν Κώστα; Εἶναι συναισθηματικοί;»

«Ὅχι», ἀποκρίθηκε ἐκεῖνη ξερά.

«Ἄφοῦ δέν ἔχετε αἴσθημα, ἄρα δέν τόν ἀγαπᾶς. Θέλεις νά γυρίσεις πίσω στό σπιτικό σου, στόν πατέρα σου, πού σε περιμένει;»

Ἡ Τασούλα χαμήλωσε τό βλέμμα καί δέν ἀπάντησε.

«Ἐχεις ἀκούσει, Τασούλα», συνέχισε ὁ Παπαδογιάννης,

«τί ἀναστάτωση ἔφερε στό Ἡράκλειο ἡ ἀπαγωγή σου; Κοιντεῦει νά γίνει ἐμφύλιος πόλεμος! Ξεσηκώθηκεν ὁ κόσμος ὅλος καί δέν ξέρομε ὡς πού μπορεῖ νά φτάσει αὐτός ὁ ἀναβρασμός... Μπορεῖ νά γίνουν σκοτωμοί!»

Ἡ Τασούλα ἄρχισε νά κλαίει μέ λυγμούς καί σκουπίζει τά δάκρυά της μ' ἓνα ἄσπρο, μουσκεμένο μαντιλάκι. Οἱ ἄλλοι τήν κοιτάζουν μέ συμπόνια, χωρίς νά μποροῦν νά βγάλουν συμπέρασμα γιά τό τί θέλει.

Ὁ Παπαδογιάννης, πιό ψυχραίμος, τήν πλησιάζει, τήν πιάνει ἀπό τό μπράτσο καί κοιτάζοντάς την στά μάτια, τῆς λέει παρακλητικά:

«Τασούλα! Λυπήσου, κορίτσι μου, τό αἷμα πού θά χυθεῖ! Ὁ κόσμος χωρίστηκε σέ δύο στρατόπεδα καί ἀπό ὦρα σέ ὦρα ἴσως ἀρχίσει ὁ πόλεμος! Ἄδικο αἷμα θά χυθεῖ, κοπέλα μου, θά κινδυνέψουν ὅλοι, ὁ πατέρας σου, ἐσύ, καί ὅλοι ὄσους ἀγαπᾶς... Ἐλα, νά δώσεις τέλος, νά ἡσυχάσουν τά πράγματα...»

«Ὅχι, δέν μπορῶ νά ἔρθω. Θά μείνω ἐδῶ... Ἄς γίνει ὅ,τι εἶναι νά γίνει...»

Παραθέτω καί τήν περιγραφή τοῦ ἴδιου ἐπεισοδίου ἀπό τό μυθιστόρημα τοῦ Μεσογειακοῦ:

Κίνησαν καί τ' ἄλλα μέλη τῆς Ἐπιτροπῆς ὀδηγημένα ἀπό τοὺς ἐμπιστοὺς τοῦ ἀπαγωγέα. Μέ ἐξαντλητική πορεία τεσσάρων ὥρῶν, καταφθάνουν στό κρησφύγετο τοῦ ζεύγους, ἀπό ἀτραπό εἶχεν ὠστόσο ἀλλάξει σπηλιά, γιά ἀσφάλεια, ὁ Κεφαλογιάννης.

Ἡ συνάντηση τῆς Ἐπιτροπῆς μέ τόν ἀπαγωγέα ἦταν δραματική, ὁ ἀδελφός του ὁ βουλευτής τοῦ ἔλεγε μέ δάκρυα στά μάτια:

- Ἄν θέλεις νά γλιτώσεις τό κεφάλι σου, νά μᾶς παραδώσεις τήν Τασούλα, νά τήν πᾶμε στήν οἰκογένειά της!

- Ἐγώ τήν ἄφησα ἐλεύθερη ν' ἀκολουθήσει τήν Ἐπιτροπή πού ἦρθε πρὶν δύο μέρες καί εἶπε, θέλει νά μείνει μαζί μου!

Ἀποκρίθη ὁ ἀπαγωγέας.

Ἡ Ἐπιτροπή προχώρησε στή σπηλιά, συναντάει τήν Τασούλα. Ἄρχισε πάλι κείνη τά κλάματα. Λυγμοί καί στενάγχη τήν κυρίεψαν.

- Θά θέλαμε Τασούλα νά μᾶς εἰπεῖτε, μήπως σᾶς ὠθήσαν συναισθηματικοί λόγοι, ν' ἀκολουθήσετε τόν Κώστα;

Τῆ ρώτησε ἓνας τῆς Ἐπιτροπῆς.

- «Ὅχι» ἀποκρίθη.

- Ἀφοῦ δέν ἔχετε αἴσθημα μαζί του, ἐλάτε νά σᾶς ὀδηγήσουμε στό πατρικό σας, νά ἡσυχάσει ὁ κόσμος! Ἐπίμενεν ἄλλος.

Τά κλάματα δέν τήν ἄφησαν νά μιλήσει. Σάν συνήφερε λίγο, ἀπό ὦρα, στρέφεται ὁ Παπαδογιάννης ὁ βουλευτής, κοιτάζοντάς την στά μάτια:

- Λυπηθεῖτε τό αἷμα πού θά χυθεῖ! Θά κιντυνέψει κι ὁ πατέρας σας, ἂν δέν δοθεῖ ἓνα τέλος στήν ὑπόθεσή σας!

- «Θά μείνω ἐδῶ κι ὅ,τι θέλει ἄς γίνει». Ἦταν ἡ ἀπάντηση τῆς Τασούλας.

Παρέθεσα τά δύο ἀποσπάσματα ὄχι μόνο γιά νά δείξω ὅτι τό χρονικό τοῦ Κοντογιαννίδη εἶναι μυθιστορηματικῆς γραφῆς, ἀλλά καί γιατί οἱ στιχομυθίες πού περιέχουν (οἱ ὁποῖες, ὅπως διαπιστώνει κανεῖς ἀπό τίς ἐπίσημες ἀναφορές καί ἀπό τίς μαρτυρίες αὐτηκόων μαρτύρων, ἀνταποκρίνονται στά ὅσα πραγματικά διαμείφθηκαν κατά τή συνάντηση) καθιστοῦν φανερό ὅτι κίνδυνος αἱματοχυσίας θά ὑπῆρχε ἂν ἡ Τασούλα ἔμενε μέ τόν Κεφαλογιάννη, καί ὄχι ἂν ἐπέστρεφε στήν οἰκογενειακή ἐστία, ὅπως ἡ ἴδια ἰσχυρίζοταν (καί ἰσχυρίζεται καί σήμερα). Ἀλλά τό χωριό τοῦ Κουτσουρέλη πού σχολιάζω, ἐκτός ἀπό λάθη περιέχει καί μιάν ἀνακολουθία, ἡ ὁποία, ὑπό τό πρίσμα τῶν ὄσων ἔχω παρατηρήσει γι' αὐτό, καθιστᾶ ἀκόμη πιό εὐγλωττο τό τρίτο σημεῖο τῆς ἀμνηχανίας του. Ἡ ἀνακολουθία αὐτή ἀναδύεται μέ τήν ἀποψη τοῦ Κουτσουρέλη ὅτι «ἂν ἡ οἰκογένεια Πετρακογιώργη δέν ἀντέδρασε ὀ αὐτό [στό βιβλίο τοῦ Κοντογιαννίδη] ἐπισήμως, εἶναι διότι προφανῶς, καί πολύ εὐλογα, ἔλαβε ὑπ' ὄψιν τῆς τήν περιορισμένη σχετικά κυκλοφορία καί προβολή του». Τό «προφανῶς» σημαίνει, ὑποθέτω, ὅτι ὁ Κουτσουρέλης εἰκάζει ὅτι ἡ οἰκογένεια Πετρακογιώργη ἀντέδρασε (ὅτι θά πρέπει νά ἀντέδρασε) ἀνεπισήμως. Ὅμως, θά ρωτοῦσε κανεῖς, γιατί θά ἔπρεπε νά ἀντιδράσει, ἀφοῦ, σύμφωνα μέ τά ὅσα γράφει ὁ Κουτσουρέλης, «ὁ Κοντογιαννίδης οὔτε γιά ἐκούσια ἀπαγωγή κάνει λόγο, οὔτε προσωπικά δεδομένα τῆς Τασούλας δημοσιεύει, οὔτε δεβαίως ἀποκαλεῖ τό ἔργο του “μυθιστορηματικό χρονικό”». Ἐλπίζω ὁ Κουτσουρέλης νά χυθεῖ νά πεῖ ὅτι γιά νά ἀποφύγει τό ἀτόπημα τοῦ μηδαῖου βιογραφισμοῦ κάποιος πού θέλει νά δημοσιεύσει μιᾶ δημοσιογραφική «ἔρευνα-ντοκουμέντο» (ὅπως πιστεύει ὅτι εἶναι τό βιβλίο τοῦ Κοντογιαννίδη) θά πρέπει προηγουμένως, ἀκόμη καί ἂν τό πόνημά του δέν περιέχει προσωπικά δεδομένα, νά τό ὑποβάλει πρὸς ἔγκριση στοὺς πρωταγωνιστές τῆς ὑπόθεσης τήν ὁποία ἐξετάζει αὐτό.

Ἡ οἰκογένεια Πετρακογιώργη θά πρέπει νά ἀντέδρασε ἀνεπισήμως, δηλαδή νά διαμαρτυρήθηκε στόν Κοντογιαννίδη (ὅπως πολύ εὐλογα εἰκάζει ὁ Κουτσουρέλης, καί ὅπως θά περίμενε κανεῖς κρίνοντας ἀπό τίς ἀντιδράσεις τῆς στό βιβλίο τῆς Γαλανάκη), γιατί θά πρέπει νά ἐνοχλήθηκε ἀπό τό γεγονός ὅτι, παρά τή βοήθεια πού τοῦ ἔδωσε γιά τή συγγραφή τοῦ βιβλίου του, ἡ ἱστορία τήν ὁποία αὐτό ἀφηγεῖται δέν εἶναι ἀκριβῶς ὅπως τήν ἠθέλε ἡ κ. Πετρακογιώργη. Διότι ὁ Κοντογιαννίδης ναί μέν χαρακτηρίζει, σύμφωνα μέ τήν ἐκδοχή τῆς κ. Πετρακογιώργη, ἀκούσια τήν ἀπαγωγή τῆς Τασούλας: ναί μέν περιγράφει μέ μεγάλη συμπόνια τή δύσκολη θέση τῆς Τασούλας μετά τήν ἀπαγωγή της καί ἐκφράζει ἐπανειλημμένα (σ. 70, 73, 158) τόν θαυμασμό του γιά τήν ἀπόφασή της νά «θυσιαστεῖ» προκειμένου νά ἀποφευχθεῖ ἡ αἱματοχυσία («στάση», σχολιάζει, «ὑπεύθυνη κι ἐξυπνη, πού μαρτυρᾶ πραγματική θυσία, γιά νά φέρει τήν ἡρεμία καί τήν εἰρήνευση στό νησί», σ. 73): ναί μέν ἀποφεύγει νά μι-

λήσει γιά τό ποιά πιστεύει ὅτι ἦταν τά αἰσθήματα τῆς Τασούλας γιά τόν Κεφαλογιάννη μετά τήν ἀπαγωγή (ἀναφέρει μόνο, ἐδῶ κι ἐκεῖ, τίς δηλώσεις τῆς Τασούλας ὅτι τόν συμπάθησε γιατί τῆς φέρθηκε ἄσφογα), ὅμως λίγο πρὶν ἀπό τό τέλος τῆς ἀφήγησής του, καί ἀπροσδόκητα, παραθέτει (σ. 164), χωρίς καθόλου νά τό σχολιάζει, ἓνα μικρό ἀπόσπασμα ἀπό τό ὑπόμνημα τῆς Τασούλας πρὸς τό Συμβούλιο Πλημμελειοδικῶν Ἡρακλείου, μέ τό ὁποῖο ἡ Τασούλα δήλωνε τά ἑξῆς:

«Δέν κρίνετε σήμερον καί δέν δικάζετε τόν Κωνσταντῖνον Κεφαλογιάννη. Κατηγορούμενη καί ὑπόδικος εἶμαι ἐγώ καί μόνον ΕΓΩ, ἥτις εἰς οὐδέν ἔπαισα! Ἡ ἱπποτική διαγωγή τοῦ συζύγου μου, ἡ ὑπέροχος στάσις του καί ὁ σεβασμός ὃν μοί ἐπέδειξε κατά τήν εἰς τά ὄρη διαμονήν μου, μέ ἔπεισαν ὅτι πρόκειται περὶ ἐξαιρετικοῦ ἀνδρός, καί οὕτως, ὅπως ἀδιάστως καί ἐκουσίως ἀφοσιώθηκα εἰς αὐτόν ψυχή τε καί σῶματι. Οὐδεμία δέ δύναμις εἶναι ἰκανή νά μέ ἀπομακρύνῃ πλέον ἀπό τόν ἀνθρωπον αὐτόν, τόν ὁποῖον λατρεύω».

Θά πρέπει νά ἦταν αὐτές οἱ φράσεις καί ὁ ὑπότιτλος τοῦ βιβλίου τοῦ Κοντογιαννίδη, πού μιλά γιά «ἐκρηκτικό ρομάντζο τοῦ Κώστα Κεφαλογιάννη μέ τήν Τασούλα Πετρακογιώργη», ἐκεῖνα πού ἔκαναν τήν οἰκογένεια Πετρακογιώργη νά ἀντιδράσει ἀνεπισήμως στό βιβλίο αὐτό (ἂν ἀντέδρασε). Διότι διαφορετικά ἀπό τό βιβλίο τοῦ Μεσογειακοῦ, στό ὁποῖο τό ὑπόμνημα τῆς Τασούλας πού περιέχει αὐτές τίς φράσεις δέν ὑπάρχει καί τό ὁποῖο προβάλλει ὀλόκληρη τήν ἐκδοχή τῆς κ. Πετρακογιώργη γιά τήν ἱστορία τῆς ἀπαγωγῆς, ὅτι δηλαδή ἦταν ἀκούσια· «ἡ Τασούλα [ποτέ] δέν εἶχε ἐρωτευθεῖ τόν ἀπαγωγέα της», σ. 170), τό βιβλίο τοῦ Κοντογιαννίδη προωθεῖ αὐτή τήν ἐκδοχή κατά ἓνα μέρος – βέβαια κατά τό μεγαλύτερο, ὅμως ὄχι πλήρως – (ἡ ἀπαγωγή ἦταν ἀκούσια· ἡ Τασούλα ἴσως – ἡ φαίνεται – νά ἀγάπησε μετά τήν ἀπαγωγή τόν Κεφαλογιάννη).

Ὁ Κεφαλογιάννης πέθανε τό 1988, δύο χρόνια πρὶν ἀπό τή δημοσίευση τοῦ βιβλίου τοῦ Μεσογειακοῦ, κρατώντας ἱπποτικά τήν ὑπόσχεση σιωπῆς πού εἶχε δώσει στήν Τασούλα γιά τήν πρό τῆς ἀπαγωγῆς συναισθηματική σχέση τους· κρατώντας τήν καί στό δικαστήριο (σιωπή γιά τήν ὁποία τόν εὐχαριστοῦσε ἡ Τασούλα μέ τά ἐρωτικά της γράμματα πού τοῦ ἔστειλε στή φυλακή – βλ. τίς εὐχαριστίες της στό βιβλίο τῆς Γαλανάκη, σ. 342)· σωπαίνοντας καί μετά τήν πλήρη ἄρνηση ἀπό τήν Τασούλα τοῦ ἐρωτά της (7 Ἰανουαρίου 1980)· σωπαίνοντας καί μετά τή δεύτερη ἄρνηση, τήν τηλεοπτική (1980). Θά πρέπει κανεῖς νά πιστεύει ὅτι τά ἀποθέματα τοῦ ἀνθρώπινου ἱπποτισμοῦ εἶναι ἀπεριόριστα, γιά νά ὑποστηρίξει, ὅπως ὁ Κουτσορέλης, «ὅτι οἱ συνθήκες πού ὑπαγόρευσαν τή σιωπή τοῦ Κεφαλογιάννη» ἐξακολουθοῦσαν νά «ἰσχύουν στό ἀκέραιο» καί μετά τή δημοσίευση τοῦ βιβλίου τοῦ Μεσο-

γειακοῦ, ὅταν, πλέον, τήν ἐκδοχή τῆς Τασούλας ἐπαναλαμβάνει, πανομοιότυπη, ὄχι μόνο ἡ Τασούλα ἀλλά καί ἓνας τρίτος, μέ ὀλόκληρο βιβλίο· πολλῶ μάλλον ὅτι «ἰσχύουν στό ἀκέραιο καί σήμερα», μετά τήν τρίτη ἄρνηση τῆς Τασούλας (2000) καί τή δημοσίευση τοῦ βιβλίου τοῦ Κοντογιαννίδη (2005· τό βιβλίο τῆς Γαλανάκη ἐκδόθηκε, ὅπως εἶπαμε, τό 2006).

Ἄλλά τό πλέον ἐνδιαφέρον ἀπό τά σημεῖα ἀμηνανίας τοῦ Κουτσορέλη, τά ὁποῖα σχολιάζω, εἶναι τό τέταρτο. Εἶδαμε ὅτι ὀλόκληρη ἡ ἀπάντηση τοῦ Κουτσορέλη στό ἄρθρο μου ἀναλώνεται στήν προσπάθεια, μέ τήν ποικιλότητα ἐπίκληση καί τόν συνδυασμό πλῆθους νομικῶν στοιχείων, νά ἀποδείξει ὅτι ἡ Γαλανάκη δέν εἶχε τό δικαίωμα νά ἀποκαλύψει προσωπικά στοιχεία τῆς κ. Πετρακογιώργη. Πουθενά στό κύριο σῶμα τοῦ κειμένου τοῦ ὁ Κουτσορέλης δέν ἀμφισβητεῖ τό περιεχόμενο αὐτῶν τῶν ἀποκαλύψεων. Δέν τό ἀμφισβητεῖ γιατί τώρα, ὅπως εἶδαμε ὅτι γράφει (διαφορετικά ἀπ' ὅτι ἐγράφε στά δύο πρῶτα του κείμενα), πιστεύει ὅτι, ὅπως δέν ἔχει καμιά σημασία γιά τήν καλλιτεχνική ἀξιολόγηση ἑνός λογοτεχνικοῦ ἔργου ἂν τό βιβλίο αὐτό βιογραφεῖ χυδαῖα κάποιον (πράγμα γιά τό ὁποῖο συμφωνήσαμε, κατ' ἀρχήν, μέ τόν Κουτσορέλη), ἔτσι «καμιά σημασία δέν ἔχει καί τό ἂν τό συγκεκριμένο βιβλίο ἀνταποκρίνεται ἢ ὄχι στήν “ἀλήθεια”, ἂν δηλαδή τά ἀναγραφόμενα σέ αὐτό ἔχουν ἢ δέν ἔχουν πραγματική βάση». Ἐπειδή ἐδῶ ὁ Κουτσορέλης διαβλέπει τήν «πιθανή ἔνστασή» μου, σπεύδει νά διευκρινίσει: «Ἡ «ἀλήθεια», γράφει, «ἱστορική, ἐπιστημονική ἢ ἄλλη, κατ' ἀρχήν ἀποτελεῖ ἀσφαλῶς ἀξία. Δέν συνιστᾷ ὡστόσο αὐταξία, πολλῶ δέ μάλλον αὐτοσκοπό. Ὡς ἀξία προστατευόμενη, ὡς ἔννομο δηλαδή ἀγαθό, τό δικαίωμα στήν «ἀλήθεια» ἀσκεῖται στό μέτρο πού δέν θίγονται ἄλλα σταθμιστικῶς σημαντικότερα ἔννομα ἀγαθά. [...] Ἡ ῥῆση “μερικῆς ἀλήθειας δέν λέγονται” δέν εἶναι μόνο γέννημα τῆς κοινῆς λογικῆς, ἀλλά καί νομικός καί ἠθικός κανόνας θεμελιώδης».

Ἡ ἀλήθεια πού δέν λέγεται στήν ὑπόθεση πού μᾶς ἀπασχολεῖ εἶναι, βέβαια, τό ψεῦδος τῶν μετά τήν ἐπιστροφή στήν οἰκογενειακή ἐστία δηλώσεων τῆς κ. Πετρακογιώργη ὡς πρὸς τό ἀκούσιο τῆς ἀπαγωγῆς καί ὡς πρὸς τά αἰσθήματά της πρὸς τόν Κεφαλογιάννη. Ὁ Κουτσορέλης θά πρέπει νά ἐνιωθε ὅτι στό ἐρώτημα πού θά τοῦ ἔθετα «γιατί ἢ μή ἀποκάλυψη ἑνός ψέματος τό ὁποῖο σπιλώνει τήν τιμῆ καί τήν μνήμη ἑνός ἀνθρώπου εἶναι ἔννομο ἀγαθό λογικῶς, νομικῶς καί ἠθικῶς σημαντικότερο ἀπό τήν τιμῆ αὐτοῦ τοῦ – μή ψευδομένου – ἀνθρώπου;», θά ἔπρεπε νά δώσει μίαν ἀπάντηση, γι' αὐτό καί τή συνόψιση τοῦ ἐπιχειρηματός του («Ὡστε ὅπως δέν ἀπασχολεῖ τό ἐρώτημα ἂν τό βιβλίο τῆς κ. Γαλανάκη εἶναι καλό, μέτριο ἢ κακό, ἔτσι δέν ἀπασχολεῖ, κατ' ἀρχήν, καί τό ἂν ἀναπαράγει “πιστά” ἢ μή τήν πραγματικότητα») τή συνοδεύει μέ τήν ἐξῆς ὑποσημείωση:

«Ὡς γνωστόν, τά καθέκαστα γύρω ἀπό τήν ἀπαγω-

γή της Τασούλας παραμένουν ἐδῶ καὶ ἐξήντα σχεδόν χρόνια ἄκρωτος ἀμφιλεγόμενα. Ὁ Βαγενᾶς δέχεται ὡς μόνη ἀκριβὴ καὶ τεκμηριωμένη τὴν ἐκδοχὴ τῆς Γαλανάκη, πού δέν εἶναι παρά ἡ ἐκδοχὴ τῆς πλευρᾶς τοῦ ἀπαγωγέα Κώστα Κεφαλογιάννη ἢ Κουντόκωστα κατὰ βάσιν. Πολλές ἄλλες πηγές καὶ μαρτυρίες, σύγχρονες ἢ μεταγενέστερες τῶν γεγονότων, θεωροῦν τὴν ἐν λόγω ἐκδοχὴ ὀλίγελα στρεβλὴ καὶ παραποιημένη. Ὁ ἀναγνώστης πού θά μπεῖ στὸν κόπο νά ἀνατρέξει στὴν ἀρθρογραφία τοῦ ἡμερησίου τύπου τῆς ἐποχῆς (βλ. πρόχειρα τίς ἐφημερίδες Ἐμπρός καὶ Ἐλευθερία πού εἶναι διαθέσιμες πλέον καὶ σὲ ψηφιακὴ μορφή, <http://www.nlg.gr/digitalnewspapers/ns/main.html>, καθὼς ἐπίσης τὰ πρωτοσέλιδα τῆς Ἀκροπόλεως, <http://www.akropolis-press.gr/corpsite/display/main.asp>), ἂν ξεκινήσει μὲ δεδομένο ὅτι τὰ συμπεράσματα τῆς Γαλανάκη δέν ἐπιδέχονται ἀμφισβήτηση, θά βρεθεῖ προ ἐκπλήξεως. Καὶ μόνο τὰ ἀπαντῶτα χρονογραφήματα τοῦ Παύλου Παλαιολόγου μετὰ τὴν φυγὴ τῆς Τασούλας ἀπὸ τὸ σπῆτι τῶν Κεφαλογιάννηδων (ἐφ. Τό Βῆμα, 8, 9, 10 καὶ 11 Ἰανουαρίου 1952) δείχνουν ὅτι τὰ περὶ «νέας Ἰουλιέτας ἢ Ἀρετούσας» εἶχαν ἤδη τότε δεχθεῖ δομύτατη κριτικὴ. Γιὰ νά συμπληρωθεῖ ἡ εἰκόνα ἢ σχετικὴ μὲ τὸν τρόπο ἐργασίας τῆς Γαλανάκη, θυμίζω τὴν τοποθέτηση τῆς κ. Πετρακογιώργη (ἐφ. Ἐλευθεροτυπία, 27.3.2006)».

Ὁ Κουτσοурέλης δέν ἀντιλαμβάνεται ὅτι μὲ τὴν ὑποσημείωση αὐτὴ ὑπονομεύει τὴν περὶ τοῦ ἀπαραβίαστου τῶν προσωπικῶν δεδομένων γραμμὴ του, ὀδηγούμενος στὸ ἴδιο ἀδιέξοδο τὸ ὁποῖο προσπαθεῖ, μὲ τὴν ἀπάντησή του, νά ἐντοπίσει στὴν ἐπιχειρηματολογία τῆς Γαλανάκη: ὅτι θέλει καὶ τὴν πίτα ἀκέραια καὶ τὸν σκύλο (ἔστω σὲ ὑποσημείωση) χορτάτο. Ἡ πίτα εἶναι ἐδῶ ἡ διαφύλαξη τῶν προσωπικῶν δεδομένων τῆς κ. Πετρακογιώργη ὁ σκύλος εἶναι ἡ προσπάθεια ἢ ἐκδοχὴ τῆς κ. Πετρακογιώργη νά μὴ θεωρηθεῖ, μετὰ τὸ βιβλίο τῆς Γαλανάκη, ἀναξιόπιστη. Στὴν προσπάθειά του αὐτὴ, ὁ Κουτσοурέλης ἐπιστρατεύει καὶ τὸ ἐπιχειρημα τῆς σχετικότητας τῆς ἀλήθειας, θέτοντας στὴν ἐπίκλησή του νομικῶν διατάξεων τὴ λέξη ἀλήθεια ἐντὸς εἰσαγωγικῶν (ἀπ' ὅσο γνωρίζω, βασικὴ ἀρχὴ τῆς ἀστυκῆς δίκης εἶναι τὸ «καθῆκον ἀληθείας», ὄχι τὸ «καθῆκον "ἀληθείας"»). Ὅμως μὲ τὴν προσπάθειά του αὐτὴ ἀναδεικνύεται ἀκόμη περισσότερο ἡ ἀντιφατικότητα τῆς ἀπάντησής του. Διότι γιὰ νά μπορεῖ νά ὑποστηρίξει κανεὶς ὅτι τὰ καθέκαστα γύρω ἀπὸ τὴν ἀπαγωγή τῆς Τασούλας παραμένουν ἀκόμη, μετὰ τὸ βιβλίο τῆς Γαλανάκη, «ἄκρωτος ἀμφιλεγόμενα», θά πρέπει νά ἔχει ἀποδείξει ὅτι τὰ νέα στοιχεῖα τοῦ βιβλίου αὐτοῦ εἶναι μειωμένης ἰσχύος. Ὅμως ὁ Κουτσοурέλης ἀποφεύγει ἐπιμελῶς νά ἐπιχειρήσει κάτι τέτοιο. Ἄπλως ἐπαναφέρει τὴ συζήτηση στὰ ἐκατέρωθεν ἐπιχειρήματα τῆς ἐποχῆς τῆς πρὶν ἀπὸ τὸ βιβλίο τῆς Γαλανάκη, βιβλίο τὸ ὁποῖο ἀκριβῶς ἀποδεικνύει τὸ ἀνα-

ληθές τῆς ἐκδοχῆς τῆς κ. Πετρακογιώργη. Οὔτε, βέβαια, οἱ γενικόλογες κατηγορίες τῆς κ. Πετρακογιώργη περὶ κακοποιήσεως τῶν στοιχείων τῆς ὑπόθεσης ἀπὸ τὴ Γαλανάκη εἶναι πειστικές, ἀφοῦ καὶ ἡ κ. Πετρακογιώργη ἀποφεύγει, ἐξίσου ἐπιμελῶς, νά ἀναφερθεῖ στὰ νέα στοιχεῖα τῆς Γαλανάκη.

Συγκεφαλαίων: Τὸ Ἀμίλητα, βαθιὰ νερά δέν εἶναι βιβλίο χυδαίου βιογραφισμοῦ γιατί τὸ ἔννομο ἀγαθὸ πού θίγει (τὸ δικαίωμα τῆς προστασίας τῶν προσωπικῶν δεδομένων τῆς κ. Πετρακογιώργη, δηλαδή τὸ δικαίωμα προστασίας ἑνὸς ψεύδους) εἶναι σταθμιστικῶς λιγότερο σημαντικό ἀφενὸς ἀπὸ τὸ δικαίωμα τῆς ἀποκατάστασης τῆς τιμῆς ἑνὸς ἀνθρώπου (τῆς τιμῆς τοῦ Κώστα Κεφαλογιάννη), τὴν ὁποία προσβάλλει αὐτὸ τὸ ψεῦδος, καὶ ἀφετέρου ἀπὸ τὸ δικαίωμα τῆς κοινωνίας νά μάθει τὴν ἀλήθεια γι' αὐτὴ τὴν ὑπόθεση, πού ἀπότηλεσε δημόσιο καὶ ἱστορικὸ γεγονός. Ἄν ὑπάρχει κάτι τὸ χυδαῖο σὲ αὐτὴ τὴν ἱστορία, αὐτὸ εἶναι ἡ ἐπίμονη προσπάθεια ἀλλοίωσης ἀπὸ τὴν κ. Πετρακογιώργη τῶν γεγονότων τῆς ὑπόθεσης, ἢ παραποίηση ἀπὸ τὴν ἴδια στοιχείων τῆς βιογραφίας τῆς παραποίηση ἢ ὁποία, στὸ βαθμὸ πού θίγει τὴν τιμὴ ἑνὸς ἄλλου ἀνθρώπου, θά μπορούσε νά χαρακτηριστεῖ χυδαῖος αὐτοβιογραφισμός.

ΘΥΡΑΘΕΝ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Θεσσαλονικὴ Β. Ηρακλείου 40
τηλ. 2310 244609 fax 2310 241917
www.thyrathen.gr

David Close

ΕΛΛΑΔΑ

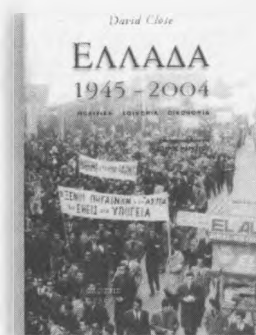
1945 - 2004

ΠΟΛΙΤΙΚΗ - ΚΟΙΝΩΝΙΑ - ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ

Επιστημονικὴ Θεώρηση: Σπύρος Μαρκέτος

Το ἔργο του Ντέιβιντ Κλόουζ, καθηγητῆ ἱστορίας στο πανεπιστήμιο Φλίντερς τῆς Αυστραλίας, εἶναι ἡ μόνη μέχρι στιγμῆς συνοπτικὴ παρουσίαση τῆς μεταπολεμικῆς ἐλληνικῆς ἱστορίας. Μεστό καὶ γλαφυρό, ἔχει ἤδη κερδίσει τὴν διεθνή ἀναγνώριση.

Βασικὴ του πρωτοτυπία εἶναι ὅτι συγκρίνει συστηματικὰ τὴν εξέλιξη τῆς Ἑλλάδας με ἐκεῖνη τῶν ἄλλων νοτιοευρωπαϊκῶν χωρῶν -τῆς Ἰταλίας, Ἰσπανίας καὶ Πορτογαλίας-, προσφέροντάς μας ἔτσι μιὰ πλούσια σύνθεση στηριγμένη στὴ μελέτη ἑνὸς μεγάλου ὄγκου υλικού.

ΤΟ ΜΝΗΜΕΙΟ ΩΣ ΠΟΛΛΑΠΛΟ ΔΙΑΚΥΒΕΥΜΑ: Τόποι τῆς μνήμης στήν Ἡπειρο

τοῦ Βαγγέλη Τζούκα

Η αἴσθηση τῆς τοπικῆς ἱστορίας στόν ἑλληνικό χώρο προκύπτει ὡς ἀποτέλεσμα πολλῶν παραγόντων: τοῦ χρόνου ἐνσωμάτωσης τῆς ἐκάστοτε περιοχῆς στό ἔθνος κράτος, τῆς ὑπαρξῆς ἢ μή ἰσχυρῆς τοπικῆς μειονότητας κατά τό παρελθόν ἢ καί τό παρόν, τῆς ἐξοικείωσης τῶν πολιτῶν μέ τήν «μεγάλη ἱστορία», ὅπως αὐτή μεταδίδεται ἀπό τοὺς κρατικούς ἐκπαιδευτικούς θεσμούς, τῆς παρουσίας ἢ μή ἱστορικῶν συμβάντων μεγάλης κλίμακας (καί τοῦ τρόπου μέ τόν ὁποῖο ἀξιολογοῦνται). Στόν χώρο τῆς Ἡπείρου ἀπαντῶνται ἱστορικά μνημεῖα πού ἀναφέρονται σέ προσωπικότητες ὑπερτοπικῆς ἐμβέλειας (ἀπό τόν ἀρχαῖο βασιλιά Πύρρο ὡς τόν ἡγέτη τοῦ ΕΔΕΣ Ναλ. Ζέρβα), σέ γεγονότα τῆς τοπικῆς ἱστορίας πού ἀξιολογοῦνται ὡς ἐθνικῆς σημασίας (ὅπως στό Ζάλογγο καί τό Καλπάκι), σέ νεκρούς καί θετνωῶτες ἐθνικῶν περιπετειῶν καί ἐμφυλίων πολέμων.

Στό κείμενο αὐτό θά ἐπιχειρήσουμε νά ἀνασυστήσουμε μερικές ὄψεις τῆς παρουσίας τῶν μνημείων στό χώρο τῆς Ἡπείρου, τῶν παραστάσεων πού ἀνακαλοῦν, τοῦ διακυβεύματος πού προασπίζου καί τῆς διαμάχης πού κάποιες φορές προκαλοῦν. Συγκεκριμένα, θά μᾶς ἀπασχολήσει ἡ διαπλοκή τοῦ τοπικοῦ μέ τό ὑπερτοπικό, ἡ ἐνταξή τοῦ χώρου στίς δομές τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας, ὅπως τεκμαίρεται ἀπό τά μνημεῖα, ἡ εἰκόνα τῶν ἰδίων τῶν τοπικῶν κοινωνιῶν περί τῶν μνημείων.

Οἱ βασικές κατηγορίες τῶν μνημείων πού θά μᾶς ἀπασχολήσουν εἶναι τρεῖς:

Στήν πρώτη κατηγορία ἀνήκουν μνημεῖα πού συνδέου τήν περιοχή μέ ὁρόσημα τῆς ἐθνικῆς ἱστορίας. Ἐδῶ ἀνήκουν τά μνημεῖα στό Ζάλογγο τῆς Πρέβεζας, στό Καλπάκι τῶν Ἰωαννίνων, στό Πέτα τῆς Ἄρτας, στήν Παραμυθιά κ.α. Στή δεύτερη κατηγορία ἀνήκουν μνημεῖα πού τιμοῦν ἱστορικά πρόσωπα, καταγόμενα ἀπό τήν περιοχή. Ἐδῶ ἀνήκουν, μεταξύ ἄλλων, τό ἄγαλμα τοῦ Πύρρου καί τοῦ Ζέρβα στήν Ἄρτα. Στήν τρίτη κατηγορία ἀνήκουν μνημεῖα πού συνδέονται μέ πολιτικά διακυβεύματα καί συγκρούσεις μεγάλης ἐμβέλειας, ὅπως ὁ ἑλληνικός ἐμφύλιος πόλεμος. Ἐδῶ ἀνήκουν διάφορα ἡρώα κοινοτήτων, ἀλλά καί μνημεῖα σέ τόπους ἐκτελέσεων τῶν πολιτικῶν ἀντιπάλων, ὅπως στήν Παργινόςκαλα καί τό Νταλαμάνι Πρεβέζης. Θά ἀναφερθοῦμε σέ ὁρισμένα ἀπό τά παραπάνω μνημεῖα,

ὡς χαρακτηριστικά παραδείγματα τῆς πολυσύνθετης σχέσης τοπικῆς καί ἐθνικῆς ἱστορίας.

Τό ἐντυπωσιακό μνημεῖο στό Ζάλογγο τῆς Πρέβεζας ὑπενθυμίζει τό περίφημο ἐπεισόδιο τοῦ 1803, τοῦ τελευταίου δηλαδή πολέμου Ἀλῆ πασᾶ καί Σουλιωτῶν, πού ὀδήγησε στήν ὀριστική ἐκδίωξη τῶν τελευταίων ἀπό τήν περιοχή. Τό μνημεῖο, ἐπιβλητικό καί δωρικό, ἀνακαλεῖ περιστατικά ἐθελοθυσίας γιά τήν πατρίδα. Ὡς γνωστόν, ὁ χορός τῶν γυναικῶν τοῦ Σουλίου ἔχει ἐγγραφεῖ ὀλοκληρωτικά στήν ἐθνική ἰδεολογία, ὡς κορυφαῖο σύμβολο τοῦ μαχόμενου προεπαναστατικοῦ ἑλληνισμοῦ, καί ὡς μιά διαρκῆς ὑπόμνηση γιά τό μέλλον. Τό μνημεῖο δημιουργήθηκε τό 1961, «ὕστερα ἀπό πανελλήνιο ἔρανο» καί εἶναι δημιουργία τοῦ γνωστοῦ καλλιτέχνη Ζογγολόπουλου. Ὅσοι τό ἐπισκέπτονται, μετέχουν σέ μιά ἀέναη τελετή κατάφασης μᾶς ἐκδοχῆς τῆς ἱστορίας, πού ἔχει κληροδοτηθεῖ ἀπό ἱστοριογράφους ὅπως ὁ Χρ. Περραιβός, ὁ Σπ. Ἀραβαντινός καί ὁ Ι. Λαμπρίδης. Καί ἂν εἶναι ἀλήθεια ὅτι τό ἴδιο τό τοπίο, τραχύ καί ἄγονο, ἐπιβάλλει στόν ἐπισκέπτη σκέψεις γιά τό εἶδος τοῦ πολέμου καί τῆς κοινωνίας πού συγκροτοῦσαν οἱ σουλιώτικες φάρες, ἄλλο τόσο εἶναι ἀλήθεια ὅτι μεγάλο μέρος τῆς γνώσης γιά τό τί συνέβη μᾶς παραδίδεται μέσω τῆς κοινοτοπῆς καί ἀποσπασματικῆς ἐκδοχῆς τοῦ σχολείου, ἀφαιρώντας μᾶς τή δυνατότητα νά προσεγγίσουμε κριτικά ἕνα γεγονός πού ἀπέκτησε πανελλήνια ἐμβέλεια.

Τό μνημεῖο στό Καλπάκι τῶν Ἰωαννίνων, πλησίον τοῦ πολεμικοῦ μουσεῖο πού λειτουργεῖ στόν χώρο, ἀντιπροσωπεύει κάτι διαφορετικό. Ἐδῶ τιμᾶται ἡ μεγάλη μάχη τῆς Ἡπείρου, τό φθινόπωρο τοῦ 1940, στό πλαίσιο τοῦ ἑλληνο-ἰταλικοῦ πολέμου. Ἡ μάχη, τήν ὁποία διεξήγαγε ἡ τοπική VIII Μεραρχία, ὑπό τή διοίκηση τοῦ στρατηγοῦ Χαρ. Κατοιμήτρου, σηματοδότησε τήν ἀπόκρουση τῆς ἰταλικῆς ἐπίθεσης σέ ἕνα κρίσιμο χρονικά σημεῖο τοῦ ἀγῶνα. Ἡ ἐθνική συναίνεση στό συγκεκριμένο θέμα εἶναι ἀπόλυτη, καθώς τιμᾶται τό πνεῦμα τοῦ '40. Ἐπιπλέον ὅμως τιμᾶται, καί ἡ ἀρχή μᾶς δεκαετίας πολέμων καί καταστροφῶν, ἡ ὁποία καταλήγει νά συμβολίζει καί νά συμπυκνώνει τήν ἐνότητα. Ἡ Ἑλλάδα κατέχει τήν ἱστορική ἰδιότητα, νά ἐορτάζει τήν εἰσοδό της στόν Β' παγκόσμιο

πόλεμο, καί μάλιστα παρά τήν άτυχή, σέ πρώτη φάση, κατάληξή του, τόν Ἀπρίλιο τοῦ 1941. Στό συγκεκριμένο χώρο υπενθυμίζεται ἡ ἀδάμαστη θέληση τοῦ ἔθνους νά πολεμήσει, ἀνακαλοῦνται περιστατικά ἀνδρείας καί ἀποφασιστικότητας, ἐπαναθεμελιώνεται ἡ περίφημη τρισχιλιετής συνέχεια τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Οἱ τελετές πού διεξάγονται κάθε χρόνο στήν περιοχή, μέ τή συμμετοχή στρατιωτῶν, ἀναπαριστοῦν τή μάχη, μέ τεχνικές πού παραλέμπουν στά ἀμφιβόλου αἰσθητικῆς κινηματογραφικά ἔργα τῆς δεκαετίας τοῦ 1970 καί τῆς δικτατορίας.

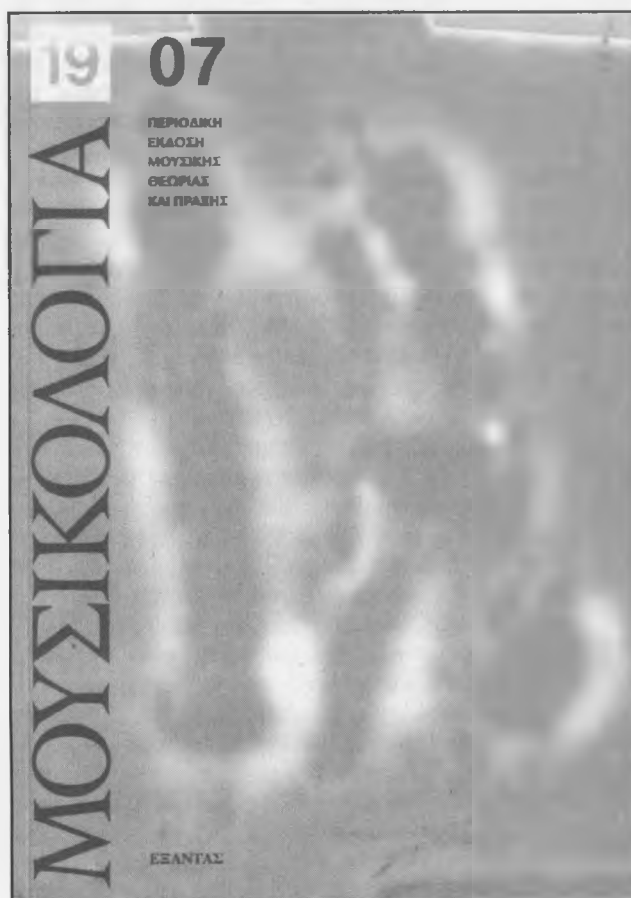
Αὐτό πού ἀποσιωπᾶται εἶναι τό γεγονός ὅτι λίγα χρόνια ἀργότερα ἀπό τή συγκεκριμένη μάχη ἡ ἴδια εὐρύτερη περιοχή, στά βόρεια τῶν Ἰωαννίνων, ἐγινε θέατρο ἐπιχειρήσεων τοῦ πολυαίμακτου ἐμφυλίου πολέμου. Ἀκολούθησαν δηλαδή πολλές μικρότερες μάχες μεταξύ τῶν ἀνταρτῶν τοῦ ΔΣΕ καί τοῦ Ἐθνικοῦ Στρατοῦ. Καί ὅσο κι ἂν ἡ ἐπίσημη μνήμη θέλησε νά καλύψει τά πάντα ὑπό τή σκιά τοῦ μεγάλου ἐθνικοῦ γεγονότος, ἡ τοπική μνήμη πολλές φορές ἐκπλήσσει, μέ τήν ἀδυναμία διάκρισης τῶν ἱστορικῶν περιόδων καί τήν ἐπακόλουθη σύγχυση. Εἶναι χαρακτηριστικό ὅτι λίγα χρόνια πρὶν, καί στό πλαίσιο ἀφιερώματος ἰδιωτικοῦ τηλεοπτικοῦ σταθμοῦ στή μάχη τοῦ Καλπακίου, ἐρωτήθηκε ἡλικιωμένη, κάτοικος, τῆς περιοχῆς, νά διηγηθεῖ τίς ἐμπειρίες της ἀπό τό συγκεκριμένο γεγονός. Ἀπαντώντας αὐτή, μέ ἀφοπλιστική εὐλικρίνεια, δήλωσε ὅτι θυμᾶται τοὺς «ἀντάρτες πού κατέβαιναν, τόν θόρυβο πού ἔκαναν τά ὄπλα, τό φόβο πού ἔνιωθε».

Στήν καμόπολη Παραμυθιά τῆς Θεσπρωτίας, ἕνα λιτό μνημεῖο υπενθυμίζει τήν ἐκτέλεση 49 Ἑλλήνων, τό Σεπτέμβριο τοῦ 1943. Σύμφωνα μέ τήν ἐπικρατοῦσα ἐκδοχή, οἱ Ἕλληνες πατριῶτες, πού συγκροτοῦσαν αὐτό πού θά λέγαμε τήν ἡγεσία τῆς πόλης, ὀδηγήθηκαν στό ἐκτελεστικό ἀπόσπασμα καθ' ὑπόδειξη στελεχῶν τῆς μειονότητας τῶν Τσάμηδων πού συνεργάζονταν μέ τοὺς Γερμανοὺς. Τό μνημεῖο ἐγκαλεῖ τήν ιδιαίτερα βίαιη περίοδο τῆς Κατοχῆς, κατά τήν ὁποία ὀλόκληρη ἡ περιοχή τῆς Θεσπρωτίας βρέθηκε στή δίνη μιᾶς γενικευμένης σύγκρουσης τόσο μεταξύ τῶν ἀντιστασιακῶν ὀργανώσεων καί τῶν δυνάμεων κατοχῆς, ὅσο καί μεταξύ τοῦ τσάμικου πληθυσμοῦ καί τῶν ὑπολοίπων κατοίκων. Εἶναι ἐντυπωσιακό ὅτι ἡ ἐπίσημη ἱστοσελίδα τοῦ δήμου στό διαδίκτυο κάνει ἐλάχιστη μνεία γιά τόν τσάμικο πληθυσμό, καί φυσικά ἀπουσιάζει οἰαδήποτε ἀναφορά στά γεγονότα τοῦ καλοκαιριοῦ τοῦ 1944, μέ τήν ἀσκησιμότητα συλλογικῆς βίας ἐναντίον τῶν Τσάμηδων ἀπό τίς δυνάμεις τῶν ΕΟΕΑ (ἀντάρτες Ζέρβα) καί τόν τοπικό πληθυσμό.

Στόν χώρο αὐτό ἡ ἀποσιώπηση λείπει περισσότερο ἀπό αὐτά πού ἀφηγεῖται ἡ ἐπίσημη ἱστορία. Θά μπορούσαμε νά ποῦμε ὅτι λείπει ἐντελῶς μιᾶ τοπική ἱστορική συνείδηση πού νά τοποθετεῖ στόν ἱστορικό καμβά ὅλες τίς πολυποίκιλες ὄψεις μιᾶς πολύπλοκης ἱστορικής πραγματικότητας. Ἡ ἀμνησία, ἡ λήθη τοῦ ἐντελῶς πρόσφατου ἱστορικοῦ παρελθόντος, δέν εἶναι

ἄσχετη πρὸς τήν ἐπιλογή τοῦ συγκεκριμένου περιστατικοῦ. Ἀναμφίβολα ἡ ἐκτέλεση τῶν 49 Ἑλλήνων ὑπῆρξε γεγονός πού σημάδεψε τήν τοπική μνήμη. Ἡ ἐπιλεκτικότητα ὅμως τῆς ἐπίσημης μνήμης εἶναι προφανῆς, στό βαθμό πού τίποτε δέν θυμίζει τή σημαντική παρουσία τοῦ ἄλλου, τῆς μειονότητας ἡ ὁποία ἐξορίζεται στήν πλήρη ἱστορική λήθη, σάν νά μήν ὑπῆρξε ποτέ. Μέ τήν ἐννοια αὐτή, τό μνημεῖο στήν Παραμυθιά συνιστᾶ, μεταξύ ἄλλων, μιᾶ κατάφαση στήν ἐπικρατοῦσα ἐκδοχή γιά τό εἶδος τῶν ἐνόπλων συγκρούσεων πού ἔλαβαν χώρα στήν περιοχή καί μιᾶ ἀπόρριψη τῆς σημαντικῆς ἐτερότητας, πού συνιστοῦσε ἱστορικά ἡ παρουσία τῆς τσάμικης μειονότητας.

Στό Πέτα, καμόπολη πού ἀπέχει λίγα χιλιόμετρα ἀπό τήν Ἄρτα, βρίσκεται ἕνα λιτό μνημεῖο μέ τά ὀνόματα τῶν νεκρῶν φιλελλήνων πού ἔπεσαν γιά τήν ἑλληνική ὑπόθεση, στή γνωστή ἀτυχή μάχη τοῦ 1822, ἡ ὁποία, μεταξύ ἄλλων, σηματοδότησε καί τό οὐσιαστικό τέλος τῆς Ἐπανάστασης στήν Ἠπειρο. Ἐδῶ τό σκηνικό εἶναι διαφορετικό. Μέσω τοῦ μνημείου ἡ σύνδεση τῆς κοινότητας μέ τό ἱστορικό γεγονός τῆς σημαντικῆς αὐτῆς μάχης καθίσταται ἀναμφισβήτητη, τόσο στίς συνειδήσεις τῶν ντόπιων, ὅσο καί στόν ἐπισκέπτη τῆς περιοχῆς. Ἐξαιτίας τῆς γειννίας με τήν

πρωτεύουσα του νομού, τό Πέτα δέν είχε ιδιαίτερη συμβολή στό αντίρτικο τής δεκαετίας του 1940. Καί, παρά τή συμμετοχή κατοίκων του χωριού στίς πολεμικές περιπέτειες του έλληνικού έθνους, θά μπορούσαμε νά πούμε ότι είναι ή συγκεκριμένη μάχη πού έχει ταυτίσει τήν κοινότητα μέ τή μεγάλη ιστορία. Οί κάτοικοι του Πέτα γνωρίζουν ότι κάτι πολύ σημαντικό γιά τό έθνος διαδραματίστηκε στόν τόπο τους. Καί μπορεί νά αδυνατούν νά μεταφράσουν, μέ σύγχρονους όρους, τό ακριβές διακύβευμα τής μάχης, γνωρίζουν όμως τήν άμετάκλητη σύνδεση του τόπου τους μέ τή θεμελιακή ιστορική περίοδο τής Έλληνικής Έπανάστασης. Είναι χαρακτηριστικό ότι ακριβώς δίπλα στό σημείο άνέγερσης τής αναθηματικής στήλης, λειτουργεί καφετέρια μέ τήν όνομασία «Μνημείο».

Στήν τοποθεσία Νταλαμάνι, στά σύνορα τών νομών Ίωαννίνων καί Πρεβέξης, στήν περιοχή Λάκκα Σούλι, μιά στήλη ύπενθυμίζει τούς νεκρούς τής περιόδου Δεκεμβρίου 1944 Ίανουαρίου 1945. Έδώ, τό σκηνικό είναι διαφορετικό. Κάθε χρόνο, στίς 25 Ίανουαρίου, άνήμερα του Άγίου Γρηγορίου, διεξάγεται έπιμνημόσυνη δέηση γιά τά «άθωα θύματα του κομμουνιστοσυμμοριτισμού». Στή συγκεκριμένη τελετή παρευρίσκονται πολλοί θετεράνοι του ΕΔΕΣ, εκπρόσωποι «έθνικών άντιστασιακών όργανώσεων», ένώσεων άποστράτων αξιωματικών κ.λπ. Οί περισσότερες εκτελέσεις άφορούν τό γνωστό στήν περιοχή τοπικο-συγγενικό δίκτυο τών Κολιοδημητριάων, πού είχε ένταχθεί στή διάρκεια τής Κατοχής, στό έδεσίοτικο αντίρτικο. Μέ τήν άποχώρηση τών δυνάμεων του Ζέρβα από τήν Ήπειρο, τό Δεκέμβριο του 1944, ή φατρία προτίμησε νά παραμείνει στόν τόπο της καί νά διαπραγματευτεί τήν προσχώρησή της στόν ΕΛΑΣ. Οί γενικότερες όμως συνθήκες πού επικρατούσαν στήν περίοδο αυτή, αλλά καί ή προηγούμενη συμπεριφορά τής φατρίας, όδήγησαν σέ μαζικές εκτελέσεις στήν περιοχή τής Λάκκας Σουλίου. Τά περισσότερα στελέχη τής Άριστεράς έκαναν μεταπολεμικά λόγο γιά άδικαιολόγητες ύπερβασίες καί έξτρεμισμούς όσον άφορά τό συγκεκριμένο περιστατικό.

Άπό τήν άλλη πλευρά, οι εκτιμήσεις τών Έδεσιτών γιά τή συμπεριφορά τών Κολιοδημητριάων δέν αποτελεσαν μεταπολεμικά εμπόδιο γιά τή διενέργεια «έπιμνημόσυνων τελετών» γιά «τά άθωα θύματα του συμμοριτισμού» στή Λάκκα Σουλίου. Τό στίγμα τής προδοσίας τής φατρίας ύποχωρεί καί τή θέση του λαμβάνει ή ταυτότητα του θύματος τών κομμουνιστών. Πρόκειται γιά τήν επαναδιαπραγμάτευση του ιστορικού γεγονότος τών εκτελέσεων στή νέα συγκυρία πού δημιούργησε τό κυρίαρχο μεταπολεμικό έρμηνευτικό σχήμα γιά τήν Άντίσταση. Τό συνολικό πλαίσιο έρμηνείας τής Δεξιάς έπιτρέπει τήν τοπική αυτή άναθεώρηση του ιστορικού καί τήν ένταξη τών εκτελέσεων σέ μιά ένότητα παρόμοιων περιστατικών «άκραιας κομμουνιστικής βίας». Στό πλαίσιο τής επανερμηνείας έπιλέγεται ή άποσιώπηση τής συνολικής συμπεριφοράς τής φατρίας. Άν καί οι περισσότεροι παλαίμαχοι του

ΕΔΕΣ θεωρούν ότι οι πρακτικές τής ομάδας ήταν άπονομιμοποιημένες, στήν ουσία τό διακύβευμα φαίνεται νά παραμένει ή άνάδειξη τής βίας του αντίπαλου. Η άποσιώπηση τών πρακτικών τής φατρίας καί τής συνολικής τους συμπεριφοράς έναντι του ΕΔΕΣ συγκροτεί τή βάση αυτής τής τελετουργίας. Τό έπιχείρημα εδράζεται στό έξής: οι εκτελέσεις δέν άφορούσαν μόνον τή συγκεκριμένη φατρία, αλλά ένα ευρύτερο αριθμό «φιλήσυχων» χωρικών. Έπομένως ήταν εκδικητικές καί μή νομιμοποιημένες. Η άπόπειρα τής Άριστεράς νά εμφάνισι τις εκτελέσεις ως δίκαιες καταγράφεται μέ τήν άρνηση παραδοχής τών ληστρικών δραστηριοτήτων τής φατρίας. Τό όλο ζήτημα τίθεται στή βάση μιās οίονει εκδικητικής συμπεριφοράς του ΕΑΜ πρós τούς τοπικούς παράγοντες τής περιοχής, έξαιτίας τής συστράτευσής τους μέ τόν Ζέρβα. Προβάλλεται ή «θυσία» τών κατοίκων τής Λάκκας καί ή «παράλογη» βία τής Άριστεράς, ή όποια μάλιστα προσέλαβε τή μορφή τών μαζικών εκτελέσεων. Δημιουργείται μέ τόν τρόπο αυτό ένα ακόμη μνημείο ύπενθυμησης τής «παράλογης» κομμουνιστικής βίας. Η διαχείριση τής έπίσημης μνήμης τής άντικομμουνιστικής παράταξης, όδηγεί στήν άρση τών παλαιότερων διαιρέσεων στό έσωτερικό τής όργάνωσης καί τήν άντιμετώπισή της ως ενός ενιαίου συνόλου. Οί τοπικές διαστάσεις ύποτάσσονται στό γενικό σχήμα καί ή περίπτωση τών εκτελέσεων στή Λάκκα άντιμετωπίζεται ως μιά ακόμη χαρακτηριστική ένέργεια του επαναστατικού κομμουνισμού.

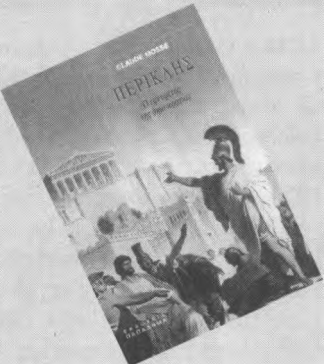
Ίδιαίτερο ενδιαφέρον έχουν καί τά τοπικά μνημεία-ήρώα τών διαφόρων κοινοτήτων τής Ήλείου. Σοβαρές άντιδράσεις προέβησαν, ιδιαίτερα στήν πολωμένη δεκαετία του 1980, άγάλματα, προτομές καί στήλες μέ τά όνόματα τών πεσόντων στους άγώνες του έθνους, όταν, νεαρά τότε στελέχη τής Άριστεράς καί του ΠΑΣΟΚ προέβησαν σέ έντονες διαμαρτυρίες πρós τούς τοπικούς κοινοτάρχες, ύποστηρίζοντας ότι ή έπίλογή τών όνομάτων ήταν κάθε άλλο παρά τυχαία. Στό ιδιαίτερα φορτισμένο κλίμα τής περιόδου, ένέργειες του τύπου αυτού έξέφραζαν τή ριζοσπαστικοποίηση καί τήν πολιτικοποίηση ευρύτερων στρωμάτων τής υπαίθρου, θέτοντας ξανά σέ κίνηση προβληματισμούς καί μνήμες από μιά περίοδο έντονου διχασμού, αυτή τής δεκαετίας 1940-50. Άπό τήν άλλη πλευρά, στους χώρους εκείνους πού ύποστήριξαν άπόλυτα τόν άντικομμουνιστικό άγώνα συναντούμε, ακόμη καί στίς μέρες μας, άδράνεις κοινωνικές, πού πολλές φορές έξηγούν τόν ιδιόμορφο τρόπο πού έλαβε ή ένσωμάτωση άπομονωμένων κοινωνικά χώρων στίς δομές του έθνικού κράτους. Έτσι π.χ. στό όρεινό κτηνοτροφικό χωριό Άνώγειο, ύπάρχει ή πλατεία «Συντάγματος Ά. Παπαδοπούλου», ή όποια όνομάστηκε έτσι πρós τιμήν του πρώην έδεσίτη όπλαρχηγού καί μετέπειτα ύφυπουργού τής στρ. δικτατορίας Άλ. Παπαδόπουλου, ό όποιος ήγήθηκε στή διάρκεια τής Άντίστασης καί του έμφυλίου πολέμου ένοπλου σχηματισμού πού μετείχε

σέ ὅλες τίς πολεμικές ἀναμετρήσεις στήν περιοχή.

Τό ἴδιο τό ἄγαλμα τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς ὀργάνωσης, Ναπ. Ζέρβα, στήν Ἄρτα, προξένησε πολλές συζητήσεις καί ἀντιδράσεις. Θεμελιώθηκε στή διάρκεια τῆς δικτατορίας, μέ πρωτοβουλία τῆς ΠΕΣΕΑ, τῆς ἔνωσης δηλαδή τῶν «ἐθνικοφρόνων ὀργανώσεων ἀντιστάσεως». Στήν ἐορταστική τελετή, τό 1969, τά παλαιά στελέχη τοῦ ΕΔΕΣ ἐμφανίστηκαν μέ τήν περιβολή τοῦ ἀντάρτη τῶν ἐτῶν 1942-44, θέλοντας νά ὑπενθυμίσουν τήν ὀρθότητα τῆς ἐπιλογῆς τῶν χρόνων τῆς νεότητάς τους, ἀλλά καί τήν ἰδιαίτερη τοπική διάσταση τοῦ ἐδεσίτικου ἀντάρτικου, πού παρέμεινε περιορισμένο κυρίως στήν Ἡπειρο. Τά τελευταία χρόνια μάλιστα ὑπῆρξε διαμάχη ἀνάμεσα στίς τοπικές ἐνώσεις βετεράνων τοῦ ΕΔΕΣ, γιά τό ποιά πόλη δικαιούται νά ὑπερηφανεύεται γιά τά πρωτεία τῆς ἐθνικῆς ἀντίστασης, φυσικά

στήν ἰδιαίτερη ἐκδοχή τῆς ὀργάνωσης.

Μνημεῖα συναίνεσης καί μνημεῖα διχασμοῦ, συνυπάρχουν στό ἰδιαίτερο περιβάλλον τῆς Ἡπείρου. Μνήμες οἰκείες, πολλές φορές μοιάζουν μακρινές στίς νεώτερες γενιές, πού ἀδυνατοῦν νά κατανοήσουν τό πῶς καί τό γιατί. Σέ ἀρκετές περιπτώσεις ἡ ἀδιαφορία στή θεά τῶν μνημείων συναντᾷ τήν κοινοτοπία τῶν τελετῶν, πού ἀποκτοῦν μέ τόν χρόνο χαρακτήρα στερεότυπης ἀναπαραγωγῆς κατεστημένων μύθων. Καθώς τά ἴδια τά μνημεῖα προβάλλουν ἰδιαίτερες καί σαφείς ἐκδοχές γιά τά ἱστορικά γεγονότα, πολλές φορές ἀντιφατικές καί μονοδιάστατες, καλοῦνται νά ἐνσαρκώσουν μνήμες ἀπό φορτισμένες περιόδους σέ μιά ἐποχή πού ὅλο καί περισσότερο προβάλλει τήν ὁμοιογένεια, τή «συναίνεση» καί τή λήθη, ἔστω καί ἂν ἡ τελευταία βαπτίζεται ὡς ἱστορία.

ΕΚΔΟΣΕΙΣ ΠΟΙΟΤΗΤΑΣ

CLAUDE MOSSÉ

ΠΕΡΙΚΛΗΣ

Ο ΕΦΕΥΡΕΤΗΣ ΤΗΣ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑΣ

Μετάφραση Σταύρος Βλοντάκης, φιλόλογος, επιμέλεια Χαράλαμπος Μπάλας, φιλόλογος – συγγραφέας, σχ. 8^ο σελίδες 270 με 4 χάρτες και 18 εικόνες εκτός κειμένου

Το ὄνομα του Περικλή (περίπου 495-429 π.Χ.), του «πρώτου πολίτη» της Αθήνας, που κυβέρνησε την πόλη για περισσότερο από τριάντα χρόνια, μένει για πάντα δεμένο με τον 5ο αιώνα π.Χ., τον πιο λαμπρό του αρχαίου ελληνικού πολιτισμού, αυτού που δίκαια ονομάζεται «αιώνας του Περικλή». Είναι αυτός στον οποίο χρωστάμε την πρωτότυπη αυτή πολιτική εμπειρία –τη δημοκρατία– ένα πολιτικό σύστημα από το οποίο οι σημερινοί άνθρωποι μπορούν ακόμα να αντλούν διδάγματα.

**ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ΠΑΠΑΔΗΜΑ**
Από το 1960

Προσφορά στον Πολιτισμό και στην Παιδεία
 Ιλποκράτους 8 Αθήνα Τηλ.: 210.36.27.318
 www.papadimasbooks.gr • papadimas@atp.gr

Η ΛΟΓΟΤΕΧΝΙΚΗ ΚΟΡΥΦΩΣΗ ΤΟΥ ΝΙΚΟΥ ΚΑΖΑΝΤΖΑΚΗ

του Δημήτρη Κόκορη

Η λογοτεχνική πορεία του Νίκου Καζαντζάκη (1883-1957) υπήρξε μακρά και περίπλοκη. Στίς ποικίλες φάσεις τής συγγραφικής του παρουσίας καλλιέργησε τήν ποίηση, τή φιλοσοφική μελέτη, τή θεατρική γραφή, τό ταξιδιωτικό και λογοτεχνικό δοκίμιο, τή μεταφρασμένη ποίηση, τή μυθολογική πεζογραφία. Άρκετά γνωστός στό φιλολογικό πεδίο από τίς πρώτες δεκαετίες του είκοστού αιώνα: ή Άλκης Θρύλος δημοσιεύει μιá έκτενή μελέτη γιά τόν *Πρωτομάστορα* στόν *Νουμά* του 1916, ό Κώστας Βάρναλης γράφει γιά τήν τραγωδία *Χριστός* στήν *Αναγέννηση* του 1928 (στό ίδιο περιοδικό, πού διηύθυνε ό Δημήτρης Γληνός, είχε δημοσιεύσει ό Καζαντζάκης τήν *Άσκητική*), ενώ ό έπιφανής και ώς κριτικός Κωστής Παλαμάς δέν παρέλειψε νά κρίνει θετικά (έφ. *Ελευθέρος Λόγος*, 23-2-1925) και τήν τραγωδία *Όδυσσέας*, τήν όποία είχε δημοσιεύσει ό Καζαντζάκης στήν άλεξανδρινή *Νέα Ζωή* μέ τό ψευδώνυμο Α. Γερανός.

Ό Καζαντζάκης στόν *Όδυσσέα* ώς «μόνο του πρόλογο», όπως έπισημαίνει και ό Παλαμάς, θέτει ότι «τό έργο τουτό δέ γράφτηκε καθόλου γιά τό θέατρο». Η φράση ύποδεικνύει και τίς άναζητήσεις του Καζαντζάκη στό πολυποίκιλο πεδίο τών ειδών λογοτεχνικής έκφρασης: γράφει μιá τραγωδία, πού προγραμματικά δέν φτιάχτηκε γιά θεατρική άπόδοση, αλλά περισσότερο λειτουργεί ώς φιλοσοφική και ποιητική δυναμική (ό Παλαμάς έπαινει τόν ένδεκασύλλαβο στίχο του έργου). Η άλήθεια είναι ότι από τά πριν από τόν Β' Παγκόσμιο Πόλεμο δημοσιευμένα έργα του Καζαντζάκη και μέ όρους γενικότερης πρόσληψης και άποδοχής, πού υπερβαίνουν τό στενό πλαίσιο τής φιλολογικής επικαιρότητας, ξεχώρισαν ή *Άσκητική* (1927) και ή *Όδύσεια* (1938): ή πρώτη δέν είναι έργο μυθολογικό. Η λογοτεχνίζουσα γλώσσα της άπλώς ένδύει τή φιλοσοφική-δοκιμακή φόρτιση του κειμένου. Η *Όδύσεια*, τό τεράστιο σέ όγκο και σέ φιλοσοφική συμπύκνωση ποίημα, πού δίχασε τήν κριτική, διακρίνεται γιά τό γλωσσικό και ιδεολογικό της πλούτο, αλλά μάλλον ύστερεί από πλευράς ρυθμικής άνάσας, παρότι ό δημιουργός θεωρούσε ότι ήταν τό πλέον σημαντικό από τά έργα του. Είναι συνηθισμένο, πάντως, στό λογοτεχνικό χώρο, άλλο έργο ό συγγραφέας νά θεωρεί ώς τό ύψηλότερο τής παραγωγής του και άλλο (ή άλλα) οι άναγνώστες και οι μελετητές νά δέχονται ώς κορυφαίο του.

Τό μυθιστόρημα *Βίος και πολιτεία* του Άλέξη

Ζορμπά (1946) εγκαινιάζει τή σειρά τών έπτά άφηγηματικών κειμένων, τά όποία ό Καζαντζάκης έγραψε πρós τό τέλος του βίου του και διαδόθηκαν πλατιά. Ακολούθησαν *Ό Καπετάν Μιχάλης* (1953), *Ό Χριστός ξανασταυρώνεται* (1954), *Ό τελευταίος πειρασμός* (1955), *Ό φτωχούλης του Θεού* (1956), ή *Άναφορά στό Γκρέκο* (1961), *Οι άδερφοφάδες* (1963). Ό Καζαντζάκης έπιζητούσε μέ πάθος νά βρεί ύπαρξιακό έρμα. Οι φιλοσοφικές, θεοσοφικές και βιοθεωρητικές του άναζητήσεις τόν όδήγησαν κατά καιρούς σέ θαύτατους έπηρεασμούς από σημαντικούς φιλοσόφους (άπό Μπερξόν έως και Νίτσε) και στήν πρόσκαιρη άποδοχή μεσσιανικών κοσμοθεωριών (π.χ. χριστιανισμός, κομμουνισμός, βουδισμός), πού ούσιαστικά πρέσβευαν ότι μέ τήν επικράτησή τους θά έλυναν και τό πρόβλημα τής ύπαρξιακής περιπέτειας. Μέσα από ποικίλες έναγώνιες άναζητήσεις δέν αποστασιοποιήθηκε από όρισμένες ιδεολογικές σταθερές (π.χ. ύπεροχή του συναισθήματος έναντι τής λογικής, παντοδυναμία βαθύτερων ένστίκτων πού γκρεμίζουν τίς ήθικές άξίες κ.ά.), αλλά απέληξε σέ ένα προσωπικό είδος μηδενισμού, ταυτίζοντας τήν έσωτερική έλευθερία του άνθρώπου μέ τήν εκδίωξη κάθε φόβου, κάθε έλπίδας, κάθε μεσσιανικού όράματος («δέν φοβούμαι τίποτα, δέν έλπίζω τίποτα, είμαι λεύτερος»). Αύτή ή ύπαρξιακή-ιδεολογική θέση είναι ούσιαστικά διαμορφωμένη ήδη από τήν *Άσκητική*. Προσφύως ό Βασίλης Λαούρδας εκτίμησε ήδη από τό 1943 ότι ή «*Όδύσεια* του Καζαντζάκη είναι ή *Άσκητική* του μέ τή μορφή καλλιτεχνήματος» (βλ. *Φιλολογικά Δοκίμια*,

εκδόσεις Διαγωνίου 1977, σελ. 11).

Η συγκεκριμένη παρατήρηση μπορεί εν μέρει να μάς εισαγάγει στον προβληματισμό για την ποικιλία των ειδών λογοτεχνικής έκφρασης από τα όποια πέρασε ο Καζαντζάκης. Μας δίδεται η αίσθηση ότι ο συγγραφέας έψαξε, αναθεώρησε, πειραματίστηκε, δηλαδή ουσιαστικά προετοιμάστηκε επί δεκαετίες, ώστε να απολήξει σε ένα προσωπικό μείγμα, τεχνοτροπικό και μυθολογικό, τό οποίο λογοτεχνικά τον απογείωσε. Τα έπτά τελευταία μυθιστορήματα του Καζαντζάκη αναχωνεύουν δημιουργικά ικανά στοιχεία της λογοτεχνικής μας παράδοσης: ρεαλιστικό πλαίσιο, ήθογραφική δυναμική, νατουραλιστικές επιρροές. Ριζώνουν σε μία γλώσσα προσωπική, αλλά υποβλητική, που καταφέρνει να συνδυάσει εκφράσεις του κρητικού ιδιώματος και απόηχους του «ήρωικού» δημοτικισμού με γλωσσολογικές εκτινάξεις. Είναι παραδοσιακά από αφηγηματικής-δομικής πλευράς ως προς το ότι τα κεφάλαιά τους διέπονται από λογική αλληλουχία, επιβαλλόμενη από την εκάστοτε μυθολογική συνθήκη, χωρίς οι διασπάσεις του αφηγηματικού χρόνου να είναι περίπλοκες.

Από θεματικής πλευράς κινούνται σε επίπεδο καθορισμένο και από ιστορικά στοιχεία (Ο Καπετάν Μιχάλης) ή και από ιστορικώς φορτισμένα θεολογικά δρώμενα (Ο τελευταίος πειρασμός, Ο φτωχούλης του Θεού), δέν απομακρύνονται από τό ευρύτερο κοινωνικό πλαίσιο, διανθισμένο με αναζητήσεις διαχρονικού χαρακτήρα (Βίος και πολιτεία του Άλέξη Ζορμπά, Ο Χριστός ξανασταυρώνεται), ένιστε συνδέονται ένκρινως με ιστορικές συνθήκες άμεσης επικαιρότητας αλλά διαχρονικού ένδιαφέροντος (Οι άδερφοφάδες καθρεφτίζουν τόν αίματηρό έλληνικό έμφύλιο, στό χρονικό πλαίσιο του οποίου και γράφτηκαν), ένω έντεινόνται έως και τήν περιοχή τής μυθιστορηματικής αυτόβιογραφίας (Αναφορά στό Γκρέκο). Συγκροτούν ένφανως τά λογοτεχνικώς κορυφαία έργα του δημιουργού, που διαβάστηκαν και διαβάζονται πολύ, ένδραϊσαν τή θέση του Καζαντζάκη στό λογοτεχνικό Κανόνα και στήν αναγνωστική μας συνείδηση, μεταφράστηκαν και τόν έκαναν ιδιαίτερα γνωστό στό έξωτερικό. Τό τελευταίο δέν συνέβη μόνο ένπειδή τά συγκεκριμένα έργα διακρίνονται από ένα νεοελληνικό φολκλόρ και ανταποκρίνονται στίς αναζητήσεις των ξένων αναγνωστών για έξωτικούς κόσμους, αλλά και ένπειδή, χωρίς τά κείμενα να άπεμπολούν τή νεοελληνική ίθαγένεια, καταφέρνουν να ένσωματώσουν στήν ένκυστική μυθολογία τους ύπαρξιακούς άναπαλμούς και φιλοσοφικές προεκτάσεις διαχρονικού και ύπερτοπικού χαρακτήρα. Σέ αυτά τά έργα του Καζαντζάκη καθώς και στήν ποίηση του Καβάφη (οι δύο τους είναι οι γνωστότεροι λογοτέχνες μας έντός Έλλάδος) συμβαίνει τό έξης: συνδυάζεται η αίσθηση τής ελληνικής ταυτότητας (ό Καβάφης, παρά τά περι του έντιθέτου από όρισμένους ύποστηριζόμενα,

έναι από τούς πλέον έλληνοκεντρικούς ποιητές μας) με ύπαρξιακά στοιχεία, που λειτουργούν με όρους διεθνισμού και διαχρονίας, ώστε να νιώθουμε ότι τά κείμενα έχουν να πούν πράγματα και για τή ζωή μας σήμερα, όπου και αν ζούμε, όποιαν ένθνοτική ταυτότητα και αν έχουμε. Αυτό έναι τό κομβικό σημείο ως προς τό όποιο κρίνεται η ουσιαδής λογοτεχνική άξία. Και ένω στήν Έλλάδα ό Καβάφης έχει καθολικά αναγνωριστεί, ό Καζαντζάκης παραμένει σημείο άμφιλεγόμενο. Οι περισσότεροι από τούς διακατεχόμενους από χριστιανική όρθοδοξία και οι κήσορες τής ήθικης τόν άδίκησαν κατάφωρα. Οι φανατικοί ύποστηρικτές του θόλωσαν τό τοπίο τής κριτικής νηφαλιότητας, θέλοντας σώνει και καλά να ύπερτιμήσουν και τίς άδύνατες πλευρές ενός πολυδαίδαλου έργου. Όχι άσημαντοι κριτικοί τόν άρνήθηκαν, όρισμένοι πανεπιστημιακοί φιλόλογοι τόν άγνόησαν. Και όμως τά κορυφαία έργα του διαβάζονται με άδιάπτωτο ένδιαφέρον, παρέχουν γόνιμο έδαφος κριτικών και φιλολογικών αναζητήσεων, ένχαν και έχουν πολλαπλή άπήχηση, και αυτό έναι κάτι που δέν πρέπει να προσπεράσουμε άβασάνιστα.

**ΘΥΡΑΘΕΝ
ΕΚΔΟΣΕΙΣ**
OXFORD UNIVERSITY
PRESS

www.thyrathen.gr

**Η ΠΤΩΣΗ ΤΗΣ ΡΩΜΗΣ
ΚΑΙ ΤΟ ΤΕΛΟΣ ΤΟΥ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ**

Είναι φανερό πως η περιβόητη διαμάχη που διχάζει την κοινότητα των ιστορικών επιστημόνων σε «αναθεωρητές» και «παραδοσιακούς», μολονότι στρέφεται γύρω από γεγονότα του μακρινού παρελθόντος, αφορά στο σήμερα, στις προκλήσεις που αντιμετωπίζει ο δυτικός κόσμος, στις σημερινές αξίες του και στη διαμόρφωση της ευρωπαϊκής ταυτότητάς μας.

Ο καθηγητής Μπράϊαν Ουωρντ-Πέρκινς, αυστηρά προσελαωμένος στις πηγές, αφηγείται την πτώση της Ρώμης εξετάζοντας τους λόγους της διάλυσης και της ήττας στη Δύση και, παράλληλα, της επιβίωσης της αυτοκρατορίας στην Ανατολή. Εξετάζει το πώς και γιατί διαδοχικές γενιές αντιλαμβάνονται την περίοδο αυτή διαφορετικά – και εξηγεί γιατί αυτή η ιστορία είναι σήμερα τόσο σημαντική.

ΤΗΓΑΝΙΖΟΝΤΑΣ ΨΑΡΙΑ ΣΤΟ ΜΠΑΛΟΥΚΛΙ

Διερεύνηση ενός θρύλου

του Άλέξη Πολίτη

Τὸν Νοέμβρη τοῦ 1850 ὁ Φλομπέρ βρίσκεται στὴν Κωνσταντινούπολη· στίς 22 τοῦ μηνὸς ἐπισκέπτεται τὸ Μπαλουκλί, καὶ σημειώνει στὸ τετράδιό του: «Τὸ μεγάλο νεκροταφεῖο τῆς Σταμπούλ, τεράστιο· πού νά τελειώσει ἀτελείωτοι τάφοι καὶ κυπαρίσσια. Τά ἄλογά μας τοὺς διασχίζουν περνώντας ἀπὸ πάνω τους. Χαλί στρωμένο μὲ ἑλληνικά μνήματα, τὸ μέρος μὲ τοὺς Φαναριώτες, τοὺς ἀπογόνους τῶν Κομνηνῶν καὶ τῶν Παλαιολόγων. – Ἐκκλησιά τοῦ Μπουλουκλί (τῶν ψαριῶν): γυναῖκες ἀσπάζονται στὴν εἴσοδο ἕναν ἅ-Νικόλα, στὸ σημεῖο ἐκεῖνο ἢ ἐπιφάνεια μαύρη ἀπὸ τὴ βρωμιά· οἱ πωλητές τῶν κεριῶν πλήθος. Μᾶς δείχνουν μιὰ πηγή, ὅπου φτάνεις κατεβαίνοντας πολλά σκαλιά καὶ πού βρίσκεται μέσα σὲ μιὰ μικρὴ ὑπόγεια ἐκκλησίτσα· τὸ νερὸ εἶναι τόσο καθαρό πού στὴν ἀρχὴ δέν τὸ διακρίναμε καθόλου, καὶ τὸ εἶδαμε μονάχα ὅταν ἔκανε ἕνα κυματάκι. Μᾶς ἀφηγοῦνται τοῦτον τὸν θρύλο: ἕνας ναυτικός πεθαίνει στὴ θάλασσα· προτοῦ πεθάνει ὀρκίζει τὸν καπετάνιο τοῦ πλοιάριου νά φέρει τὸ νεκρὸ κορμί του σ' αὐτὴν ἐδῶ τὴν ἐκκλησιά καὶ νά τὸ γυρίσει τρεῖς φορές γύρω-γύρω. Ὁ καπετάνιος κράτησε τὴν ὑπόσχεσή του, ὁ πεθαμένος ἀναστήθηκε κι ἔμεινε στὸ μοναστήρι. Ἡ φήμη τοῦ θαύματος ἔφτασε ἕως τὴν Ἀγγλία, ὅπου κάποιος, μὴ πιστεύοντάς την, βάλθηκε νά πάει νά δεῖ τὸν ἀναστημένο· τὸν βρῆκε νά τηγανίζει ψάρια δίπλα στὴ βρύση· μὴ θέλοντας νά πιστέψει τὸ θαῦμα, τοῦ εἶπε: “Δέν θά τὸ πιστέψω αὐτὸ πού μοῦ λέτε, ὅπως δέν πιστεύω ὅτι αὐτά τὰ τηγανισμένα ψάρια μποροῦν νά ξανακολυμπήσουν”. “Ὅ,τι εἰπώθηκε, ἔγινε· πήδηξαν ἀπ' τὸ τηγάνι στὸ νερὸ καὶ ξανάρχισαν νά κολυμποῦν. Πραγματικά, βλέπουμε στὸ νερὸ μικρὰ ψαράκια πού μόλις διακρίνονται».¹

Σύμφωνα ὅμως μὲ μιὰν ἄλλην ἐκδοχὴ, ὁ ἄπιστος δέν ἦταν Ἑγγλέζος, παρὰ ἕνας συμπατριώτης τοῦ νεκρὰ ἀναστημένου: «ἔβγαλε ἀπ' τὸ δισάκι του τηγανισμένα ψάρια, καὶ κραύγασε: “Ξαναζωντανεύουν αὐτά τὰ ψάρια;” Στὴ στιγμή ἔγινε ἕνα καινούριο θαῦμα. Τὰ ψάρια ξαναζωντανεψαν καὶ πήδηξαν στὴν Πηγὴ, ὅπου τὰ βλέπει κανεὶς ἀκόμα».²

Τὸ Μπαλουκλί, δηλαδή τὸ μικρὸ μοναστήρι κι ἡ ἐκκλησία τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, ἦταν ἀπὸ τὰ σημαντικότερα ἱερά τῆς χριστιανικῆς Κωνσταντινούπολης. Ἐξω ἀπὸ τὰ τεῖχη, πλάι σὲ μιὰ μικρὴ πηγὴ, κοντά

στὸ παλιὸ βυζαντινὸ κοιμητήριο μὲ τοὺς τάφους τῶν πατριαρχῶν καὶ τῶν αὐτοκρατόρων, λίγο πέρα ἀπὸ τὴν πύλη τῆς Σηλυβρίας. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἴσως νά ὑπῆρχε καὶ ἀρχαῖο ἱερό· μὲ τὴ χριστιανικὴ λατρεία συνδέθηκε ἀπὸ τὰ μέσα τοῦ 5ου αἰῶνα: λέγεται ὅτι ἡ πηγὴ εἶχε καταπλακωθεῖ ἀπὸ χώματα κι ἀποκαλύφθηκε μὲ θαυματουργὸ τρόπο σ' ἕναν ἀπλό καὶ θεοφοβούμενο στρατιώτη. Ἀργότερα, ὅταν ὁ ἀπλὸς αὐτὸς στρατιώτης ἀναγορεύθηκε αὐτοκράτωρ, Λέων ὁ Α', ἔκτισε μιὰν ἐκκλησία, πού ὁ Ἰουστινιανὸς τὴν ἀντικατέστησε μὲ μιὰν ἄλλη, πιὸ μεγαλόπρεπη. Ἡ πηγὴ – κάποτε ὀνομάζεται καὶ πηγὴ τοῦ Ἁγίου Δημητρίου – ἀποδείχθηκε πολὺ θαυματουργή: τὰ θαύματα πολλαπλασιάζονταν μὲ τὰ χρόνια, σχετίζονταν μάλιστα καὶ μὲ αὐτοκρατορικά πρόσωπα· κοντά της λοιπὸν χτίστηκαν καὶ παλάτια. Στίς ἀρχές τοῦ 14ου αἰῶνα ἕνας σημαντικὸς συγγραφέας, ὁ Νικηφόρος Κάλλιστος Ξανθόπουλος ἀνέλαβε νά ἐξιστορήσει τὸ σύνολο τῶν θαυμάτων, πού διαδόθηκαν στὸ ὀρθόδοξο ποιμνιο ἀπὸ τὰ διάφορα συναξάρια πού διαβάζονταν κατὰ τὴν ἑορτὴ τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς, δηλαδή τὴν Παρασκευὴ τῆς Διακαινισίμου· ὀρισμένα μάλιστα περιλήφθηκαν καὶ στὴν Ἀμρατωλῶν σωτηρία, βιβλίον πολυδιαβασμένο ἀπὸ τίς ἀρχές τοῦ

---

* Τὸ κείμενο αὐτὸ ἐκφωνήθηκε στὸ τιμητικὸ διήμερο γιὰ τὸν Κωνσταντῖνο Τσουκαλά πού διοργάνωσε τὸ Τμήμα Κοινωνικῶν Ἐπιστημῶν μὲ τὴν εὐκαιρίαν τῆς ἀναγόρευσης του σὲ ἐπίτιμο διδάκτορα τοῦ Πανεπιστημίου Κρήτης τὸν περασμένο Ἰούνιο· θά δημοσιευτεῖ πλήρως, μὲ ὅλες τίς ὑποσημειώσεις στὸν τόμο πού θά κυκλοφορήσει σύντομα ἀπὸ τίς ἐκδόσεις Καστανιώτη. Γιὰ νά τὸ συντάξω χρειάστηκα τὴ βοήθεια πολλῶν συναδέλφων καὶ φίλων: Ἰόλη Βιγγοπούλου, Μαριλίτσα Μητσοῦ, Ἰωάννα Πετροπούλου, Albrecht Berger (καθηγητὴ στὸ Πανεπιστήμιον τοῦ Μονάχου), Μάριο Χατζόπουλο – τοὺς εὐχαριστῶ ὅλους καὶ ἀπὸ αὐτὴ τὴ θέση. Εὐχαριστῶ ἐπίσης τὸν Κωνσταντῖνο Τσουκαλά πού πρόθυμα συγκατένευσε γιὰ τὴν προδημοσίευση.

1. Gustave Flaubert, *Voyage en Orient* (1849-1851), Παρίσι 1925, 251. Τὸ ἡμερολόγιον τοῦ ταξιδιοῦ ἐκδόθηκε γιὰ πρώτη φορὰ τὸ 1910.

2. H. Carnoy J. Nicolaidis, *Folklore de Constantinople*, Παρίσι 1894, 58. Τὰ σχετικὰ μὲ τὸ Μπαλουκλί στίς σελ. 54-68.

17ου έως τὰ τέλη περίπου τοῦ 19ου αἰώνα. Ἐνα ἀπὸ τὰ πιὸ γνωστὰ θαύματα ἦταν κι ἐκεῖνο ἐνός Θεσσαλοῦ, ὁ ὁποῖος ξεκίνησε νὰ πάει νὰ προσκυνήσει, ταξιδεύοντας γιὰ τὴν Πόλη πέθανε στὸ καράβι, κι ἐξόρκισε τὸν καπετάνιο νὰ τὸν μεταφέρει καί νεκρὸ στὴν ἐκκλησία, ὅπου, ὅταν τὸν ράντισαν μὲ τὸ ἅγιοσμα γιὰ νὰ ἐκπληρωθεῖ μετὰ θάνατον τὸ τάμα του, ἀναστήθηκε.³ Πρόκειται βέβαια γιὰ τὴν ἱστορία πού διηγήθηκαν καί στὸν Φλομπέρ – μονάχα πού ἡ προσθήκη γιὰ τὸν ἄπιστο Ἑγγλέσο καί τὰ ψάρια δὲν ὑπάρχει στίς γραπτές ἀφηγήσεις. Τὴ βρίσκουμε ὅμως συνεχῶς, καί σὲ ποικίλες παραλλαγές, στίς προφορικές – καί ἡ προσθήκη αὐτῆ, τὸ ξαναζωντάνεμα δηλαδὴ τῶν ψαριῶν, θὰ εἶναι τὸ θέμα μας.

Φαίνεται πὼς μοναστήρι κι ἐκκλησιὰ καταστράφηκαν κατὰ τὴν πολιορκία τῆς Πόλης τοῦ 1424 ἀπὸ τὸν Μουράτ τὸν Β΄, καί τὸ πιθανότερο εἶναι πὼς μονάχα στίς ἀρχές τοῦ 18ου αἰώνα ξαναχτίστηκε ἕνα ταπεινὸ ἐκκλησάκι ὅμως ὁ τόπος εἶχε διατηρήσει τὴν ιερότητά του, καί οἱ προσκυνητὲς συνέρεαν, ὀρθόδοξοι καί ἀρμένιοι, πού ἐπίσης τιμοῦσαν τὸν τόπο – προσπάθησαν μάλιστα νὰ τὸν οἰκειοποιηθοῦν, καθὼς ἡ αἶγλη, ἀλλὰ καί τὰ εἰσοδήματα δὲν ἦταν διόλου ἀσημαντα. Τὸ οἰκουμενικὸ πατριαρχεῖο ἀμύνθηκε καί κράτησε τὸ ἱερό, καί στὰ τέλη τοῦ 18ου αἰώνα ὀνόμασε τὴ μονὴ σταυροπήγιο. Τὸν Μάρτη τοῦ 1821, μόλις μαθεύτηκε ἡ ἀποστασία τοῦ Ὑψηλάντη, πλήθη Ὁθωμανῶν μαζί μὲ γενιτσάρους κατέστρεψαν ὁλότελα τὰ οἰκοδομήματα: τὸ 1833 ἄρχισε νὰ κτίζεται ἡ καινούρια ἐκκλησιὰ, ἕνα ἐντυπωσιακὸ κτίριο πού ἐγκαινιάστηκε τὸ 1835. Οἱ καταστροφές τῶν κτιριῶν δὲν ἀνέκοψαν τοὺς προσκυνητὲς, ἀλλὰ σίγουρα μὲ τὸν καιρὸ τὸ ρεῦμα πολλαπλασιάστηκε: μιά περιγραφή ἀπὸ ἀγγλικὴ ἐφημερίδα τῆς Κωνσταντινούπολης τοῦ 1887 ἀνεβάζει τὸ πλῆθος σὲ 40.000 –ἐκτός ἀπὸ τοὺς ὀρθόδοξους, ἄλλωστε, προσέρχονταν καί Ἀρμένηδες, καθολικοί, καθὼς καί Τουρκαλες– ἀκόμα καί Τούρκοι, πότε-πότε.

Γιὰ τὰ γεγονότα τοῦ 1821 μᾶς ἔχει ἀφήσει ἐξαιρετικὰ λεπτομερειακὲς περιγραφές ὁ ἱερέας τότε τῆς ἀγγλικῆς πρεσβείας στὴν Κωνσταντινούπολη, ὁ αἰδουμότατος Robert Walsh. Ὁ ἴδιος καταγράφει, πρώτη φορά ὅσο ξέρω, καί τὴν ἱστορία μὲ τὰ ψάρια, πού τηγανίστηκαν ὅμως σὲ ἄλλη ἐποχὴ καί σὲ διαφορετικὲς συνθήκες. Τὸν ἀκοῦμε νὰ περιγράφει τὴν περιοχή: «Βγήκαμε τώρα ἀπὸ τὰ τείχη, καί προχωρήσαμε στὸ δρόμο πού ὀδηγεῖ στὴ Σηλυβρία· μετὰ ἀπὸ ἕνα τέταρτο τοῦ μιλίου φτάσαμε στὸ Μπαλουκλί, ἢ ἀλλιῶς, ἐκκλησιὰ τῶν ψαριῶν. Ὀνομάζεται ἔτσι ἀπὸ ἕναν θρύλο πού τὴν ἔχει κάνει πολὺ φημισμένη στοὺς Ἕλληνες. Ὑπῆρχε ἐκεῖ ἕνα μικρὸ μοναστήρι ἐλλήνων καλογέρων ὅταν ὁ Μωάμεθ πολιορκοῦσε τὴν Κωνσταντινούπολη, πού ὡς φαίνεται ὁ στρατὸς του δὲν τὸ εἶχε πειράξει. Τὴν ἡμέρα τῆς ἀποφασιστικῆς ἐπίθεσης, ἕνας καλόγερος τηγανίζε κάτι ψάρια, ὅταν ἔφτασαν ξαφνικά τὰ νέα στὴ μονὴ ὅτι οἱ Τούρκοι μῆχαν στὴν πό-

λη ἀπὸ ἕνα ρήγμα στὰ τείχη. “Θα τὸ πιστέψω ἀμέσως”, εἶπε “ἂν ἐτοῦτα τὰ τηγανισμένα ψάρια πηδήξουν ἀπὸ τὸ τηγάνι καί ξαναζωντανέψουν”. Γιὰ νὰ τιμωρηθεῖ ὁ δύσπιστος καλόγερος, τὰ ψάρια πηδήξαν ἀπ’ τὸ τηγάνι σὲ μιά γούρνα πού ἦταν ἐκεῖ κοντά καί κολυμποῦσαν σάν νὰ μὴν εἶχαν ποτέ βγεῖ ἀπὸ τὸ νερό». Στὴ μνήμη τοῦ περιστατικοῦ, συνεχίζει ἡ ἀφήγησις, χτίστηκε ἡ Ζωοδόχος Πηγὴ, ὅπου κάθε χρόνο γίνεται μεγάλο πανηγύρι «στὶς 29 τοῦ Ἀπρίλη», καί τὸ πλῆθος θαυμάζει αὐτὰ τὰ ψάρια, πού ζοῦνε στοὺς αἰῶνες. Στὰ 1821 τὸ μοναστήρι ἀποτελέσε ἕναν ἀπὸ τοὺς πρώτους στόχους τῶν Τούρκων, ὅμως, σύμφωνα πάντα μὲ τὸν Ἀγγλο ἱερωμένο, «οἱ Ἕλληνες λένε πὼς οἱ Τούρκοι δὲν μπόρεσαν νὰ σκοτώσουν τὰ ὀλοζώντανα ψάρια», κι ἕνας καλόγερος τὸν ὀδήγησε στὴ μικρὴ γούρνα πού ἦταν κάτω ἀπὸ ἕνα χαλασμένο πέτρινο λούκι, καί τοῦ τὰ ἔδειξε: «“Idhoo psari, affenti””. Εἶδα πραγματικὰ κάτι μικρὰ ψαράκια νὰ διασχίζουν τὸ νερό, πού φαινόταν νὰ ἔρχεται ἀπὸ κάποια πηγὴ μὲ τὴν ὁποία συγκοινωνοῦσε ἡ γούρνα. Ἐδῶσα στὸν καλὸν ἄνθρωπο ἕνα ἢ δύο πιάστρα. Τὰ πῆρε πολὺ εὐχαριστημένος, μὰ εὐχαριστήθηκε ἀκόμα πιὸ πολὺ πού εἶχα δεῖ τὸ θαῦμα· καί τὸν ἄφησα μὲ τὴν χαρὰ ὅτι ἕνας, τουλάχιστον, ἐπισκέπτης δὲν ἔφυγε ἀπὸ τὴν ἐκκλησιὰ χωρίς νὰ τὸ πιστεῦει».⁴

Ὁ θρύλος εἶναι ἀρκετὰ διαδεδομένος: τὸν ἀναφέρουν ἀρκετοὶ περιηγητὲς, ἄλλοι ἀπλῶς ἀντιγράφοντας ἀπὸ τὸ βιβλίον τοῦ Walsh, πού διαβάστηκε πολὺ, ἄλλοι ὄχι – ἕνας μάλιστα ἀλλάζει τὰ πρόσωπα καί βάζει μιά γυναίκα νὰ τηγανίζει τὸν συναντᾶμε πάντως καί στὸν ἑλλαδικὸ χῶρο, «πολλαχοῦ», σημειώνει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, καί παρέχει ἕνα κείμενο γιὰ τὸ ὁποῖο ὅμως δὲν μᾶς δίνει συγκεκριμένη παραπομπή: ἀπὸ τὴν πλούσια βιβλιογραφία πού παραθέτει μοροῦμε νὰ ὑποθέσουμε ὅτι τὸ συνέθεσε ὁ ἴδιος πάνω στὸν καμβά πού δίνει τὸ ποίημα τοῦ Βιζυηνοῦ· θὰ τὸ ἐξετάσουμε λοιπὸν ὅταν ἔρθει ἡ ὥρα του, τὸ 1882.⁵

Τὸ περιεργό ὅμως εἶναι ὅτι σύμφωνα μὲ κάποιους λαογράφους παρόμοιες παραδόσεις κυκλοφοροῦσαν καί στοὺς Τούρκους, καί μάλιστα πρωταγωνιστὴς δὲν ἦταν ἕνας ἀπλὸς καλόγερος, παρά ὁ ἴδιος ὁ Κωνσταντῖνος: «ὁ Κωνσταντῖνος (ὡς ὀνομάζουσιν οἱ Τούρκοι τὸν τελευταῖον βασιλέα τῆς Κωνσταντινουπόλεως), καθ’ ὃν χρόνον ἐπολιορκεῖτο ἡ πόλις διεσκέδαζε παρά τὴν πηγὴν, ὅτε τοῦ ἀνηγγέλθη ὅτι οἱ πολιορκηταὶ εἰσῆλθον εἰς τὴν πόλιν. Ὁ Κωνσταντῖνος δὲν ἠθέλησε νὰ

3. Ἡ βιβλιογραφία γιὰ τὴ Ζωοδόχο Πηγὴ τοῦ Μπαλουκλί εἶναι ἀφθονή· στὸ Πανεπιστήμιο Κρήτης ἡ συλλογὴ Ἀρβανιτῆ περιέχει τὰ σημαντικότερα δημοσιεύματα.

4. Rev. R. Walsh, *Narrative of a Journey from Constantinople to England*, Λονδίνο 31829, 99-101

5. Ν. Γ. Πολίτης, *Παραδόσεις, Α΄-Β΄*, Αθήνα 1904, ἀρ. 31 καί 32, σελ. 21 καί 656-658.

τό πιστεύσει. Αυτό είναι τόσο αδύνατον, εἶπε, ὅσο καί νά ζωντανεύσουν τά ψάρια πού μου τηγανίζουν". Παρευθύς ὁμως τά ψάρια ἐπήδησαν ἀπό τό τηγάνι εἰς τήν πηγήν. Τότε ἐνόησεν ὁ βασιλεὺς πῶς οἱ Τοῦρκοι ἐμπήκαν στήν Πόλιν. Ἐτρεξε κατεπάνω των, ἀλλά δέν ἠμπόρεσε πλέον νά κάμει τίποτε. Βεβαιοῦν ὅτι τά ψάρια εἰς τό Μπαλουκλί εἶναι μισοτηγανισμένα. Ἄλλοτε ἦσαν ἐπτὰ, τώρα μένουν μόνον πέντε».⁶ Στήν τουρκική αὐτήν ἐκδοχή, ὅπως καί στήν ἀντίστοιχη τοῦ Walsh, δέν μνημονεύεται μιά ἀναμενόμενη ἀνάσταση τοῦ Βυζαντίου.

Τήν ἐκδοχή ὅτι ὁ αὐτοκράτορας Κωνσταντῖνος συμμετεῖχε ἄμεσα στό τηγάνισμα τή συναντᾶμε καί σέ ἑλληνικές παραδόσεις, ἀπό τόν ἑλληνικό χῶρο μάλιστα.⁷ Κυκλοφοροῦσε ὥστόσο καί μιά ὀλότελα ἀπαλλαγμένη ἀπό ἰδεολογήματα παραλλαγῆ τήν ἀναφέρει ὁ Μανουήλ Γεδεών, πού ζεῖ πιά στήν Ἀθήνα μέ τίς ἀναμνήσεις του – καί τά ὅσα λέει πρέπει νά τά εἶδε μέ τά μάτια του πολλές φορές. Περιγράφοντας τή μεγάλη κοσμοσυρροή τήν ἡμέρα τῆς πανήγυρης, προσθέτει κάπως εἰρωνικά:

«Τά εἰς τό ἁγίασμα ζῶντα ὀψάρια ἦσαν ἱστορικά ἐξεπηδήσαν ἐνῶ ἐτηγανίζοντο ὑπό τοῦ Κωνσταντίνου Παλαιολόγου κατά τήν ὥραν τῆς ἀλώσεως, διά τοῦτο δέ ἔμειναν ἐξ ἑνός μέρους κόκκινα καί ἐξ ἑτέρου μαῦρα» ἐπειδή δέ πολλοί πανηγυρισταί, καί μεγάλοι καί μικροί τήν ἡλικίαν, ἐπόθουν νά προῖδωσι «τήν τύχην των», ὅποτε ἔδλεπον ἐν τῶν ὀψαρίων πλησιάζον εἰς τό φωτεινόν μέρος τοῦ λουμάτος, ἔριπτον μίαν δεκάραν ἐπ' αὐτοῦ δεχόμενον τήν δεκάραν τό ὀψάριον ἐπὶ τῆς κοκκίνης πλευρᾶς, ἐδείκνυνεν ὅτι ἡ ὑπόθεσις, ἣν εἶχε κατά νοῦν ὁ ρίπτων τό μικρόν νόμισμα, θά ἔχει τό ποθούμενον τέλος, ἀπορρίπτον τήν δεκάραν προεμάντευε τό ἐναντίον καί συνηθροίζοντο κατ' ἔτος χιλιάδες δεκαρῶν».⁸

*

Ἡ μεγάλη ποικιλία τῶν ἐκδοχῶν μᾶς φανερώνει νομίζω δύο πράγματα: πρῶτον ὅτι δέν ἔχουμε ἕναν ἐθνικῆς ἐμπνευσης κατασκευασμένο μῦθο τοῦ 19ου αἰῶνα· ὄχι, ὁ πυρήνας πρέπει νά προϋπάρχει. Τό δεύτερο εἶναι ὅτι αὐτός ὁ πυρήνας στήθηκε πάνω σ' ἕνα πανάρχαιο ὑπόβαθρο, κοινό σέ χριστιανούς καί μουσουλμάνους: τό μαγικό ξαναζωντάνεμα τηγανισμένων (ἢ παστῶν) ψαριῶν ἀναφέρεται σέ ἀρχαίες παραδόσεις, σ' ἕνα ἀπόκρυφο Εὐαγγέλιο, ἀλλά καί στό Κοράνι – εἶναι ἕνα θεϊκό σημάδι γιά νά πιστέψουμε κάτι ἀπίστευτο: ὑπάρχει μάλιστα μιά παρόμοια μουσουλμανική παράδοση, καταγεγραμμένη ἤδη ἀπό τά μέσα τοῦ 17ου αἰῶνα, γιά μιά πηγή κι ἕναν δερβίση στή Συρία, πού καί τά δικά του ψάρια πήδηξαν ξαφνικά ἀπ' τό τηγάνι.⁹ Καθώς μάλιστα ἡ Ζωοδόχος Πηγή συνδέεται μέ θαύματα νεκρανάστασης, ἡ παραπάνω ἀρχέγονη δοξασία μπορεῖ εὐκόλα νά τῆς ἀποδοθεῖ: τό ζήτημα εἶναι πότε καί μέ ποιές συνθήκες ὁ θρύλος

πῆρε τή μορφή πού ξέροουμε.

Ὅσο μπόρεσα νά ἐλέγξω, ἡ ὑπαρξη ψαριῶν στή γούρνα πού σχηματίζαν τά νερά τῆς πηγῆς μνημονεύονται γιά πρώτη φορά στά τέλη τοῦ 14ου αἰῶνα σέ μιά περιγραφή τῆς Πόλης ἀπό ἕναν ἀνώνυμο Ρῶσο·¹⁰ ἡ ἐπόμενη γνωστή μου μνεία εἶναι τοῦ 1576, καί προέρχεται ἀπό τόν γνωστό περιηγητή St. Gerlach: τώρα, γιάτί ἐπικράτησε ἡ τουρκική ὀνοματοθεσία –balik εἶναι τό ψάρι– καί γιάτί οἱ Βυζαντινοί δέν εἶχαν μιά παρόμοια ὀνομασία, ἢ γιάτί, ἂν εἶχαν, ξεχάστηκε, δέν μπορῶ νά προτείνω οὔτε ἐξήγηση οὔτε ὑπόθεση. Πάντως ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος στήν περιγραφή τῆς γενέτειρας πόλης του ἀναφέρεται μέ πολλή συγκίνηση στό μοναστήρι· κάνοντας λόγο γιά τά περιήφια ψάρια – σέ θαύματα δέν ἀναφέρεται καθόλου –, σχολιάζει: «ἀλλ' ἐάν εἶναι μόνον ἐπτὰ, καί ταῦτα μηδέποτε ἀλλοιούμενα ἀπ' αὐτῶν ἀκόμη τῶν πρό τῆς ἀλώσεως χρόνων, καθὼς καί πῶς καί πόθεν ἐπήδησαν εἰς τό ὕδωρ, ἤδη ἡμίσητα, κτλ., τῶν τοιούτων οὐ πρός ἡμῖν ἡ ἐξέτασις, οἷτινες γνωρίζομεν μόνον ὅτι πολλά τῶν πηγαίων ὑδάτων τρέφουσιν ἐν αὐτοῖς ἰχθύας» ... «πῶς δέ περί ἐν τῇ πηγῇ ταύτῃ ἰχθυδίων οὐδεὶς τῶν πάλαι ἱστορικῶν ἀνέφερε ποτέ τι, ἱκανῶν ἄλλως νά ἐφελευσῶσι τήν προσοχήν ἐκάστου, φαίνεται ἄπορον».¹¹ Ὅπωςδήποτε, ὅποτε κι ἂν ἐφανίστηκαν τά κοκκινόμαυρα ψαράκια, ἡ σπάνια μορφή τους προκάλεσε τήν ἀνάγκη γιά κάποιον ἐρμηνευτικό θρύλο λαϊκῆς προέλευσης· καί ἄς προσέξουμε πῶς κανένα ἀπό τά βιβλία ἡ φυλλάδια πού τυπώθηκαν γιά τίς λατρευτικές πρακτικῆς δέν ἀναγράφει τόν σχετικό θρύλο: ἦταν μιά προφορική διήγηση, πού δέν πέρασε στά γραπτά κείμενα.

6. Ν. Γ. Πολίτης, ὀ.π., Β', 656 ὑποσ., πού παραπέμπει στοὺς Η. Carnoy J. Nicolaidis, *Folklore de Constantinople*, Παρίσι 1894, 59. (Κρατᾶν πάντως μιά μικρὴ ἐπιφύλαξη γιά τήν «τουρκικότητα» τῆς παράδοσης· μήπως εἶναι ἀπλῶς σέ τουρκικὴ γλῶσσα, δηλαδή ἀπό караμανλῆδες χριστιανούς;) Στήν ἐπόμενη σελίδα οἱ συγγραφεῖς καταγράφουν περιληπτικά τήν ἑλληνικὴ ἐκδοχή τοῦ θρύλου, παρόμοια μέ ἐκείνην τοῦ Walsh.

7. Εἶναι ἡ δευτέρη παράδοση πού δίνει ὁ Ν. Γ. Πολίτης, ἀρ. 32, καταγεγραμμένη τό 1902 (ὀ.π., Α', 21 καί Β', 657).

8. Μανουήλ Γεδεών, *Μνεία τῶν πρό ἐμοῦ*, Ἀθήνα 1934, 335.

9. Βλ. Fred. W. Hasluck, *Χριστιανισμός καί Ἰσλάμ τήν ἐποχὴ τῶν σουλτάνων*, Α', Ἀθήνα 2004, 348-352 καί 356-359, καθὼς καί Στέφ. Δ. Ἡμελλος, «Ἡ παράδοση γιά τήν ἀναδύση τῶν τηγανισμένων ψαριῶν κατά τήν ἄλωση τῆς Πόλης», *Λαογραφία*, 34 (1985-86) 44-57.

10. Βλ. George P. Majeska, *Russian Travellers to Constantinople in the Fourteenth and Fifteenth Centuries*, Οὐάσιγκτον 1984, 148.

11. Σκαρλάτος Βυζάντιος, *Κωνσταντινούπολις*, Α', Ἀθήνα 1851, 338-339· ἡ περιγραφή τῆς μονῆς καί τῶν πέριξ σελ. 335-340.

*

Ἐδῶ κάπου σταματοῦν οἱ –ἀμφίβολες, ἔστω γνώσεις– μας κι ἀρχίζουν οἱ ὑποθέσεις. Ποιό εἶναι τὸ νόημα τοῦ θρύλου; Ὅτι «ἡ ἀγγελία τῆς ἀλώσεως ἐφάνη ἀπίστευτος», ὅπως σχολιάζει ὁ Ν. Γ. Πολίτης;¹² Μήπως ὁ καλόγερος δὲν τόλμησε νὰ πεῖ στὸν Walsh ὀλόκληρη τὴν ἱστορία, ὅτι δηλαδή τὰ ψάρια θ' ἀποτηγανιστοῦν ὅταν ξαναπάρουμε τὴν Πόλη, μιᾶς καὶ οἱ μέρες, 1822 ἢ 1823 μᾶλλον, ἦταν πονηρές; Ἡ μήπως αὐτὸ δὲν εἶναι ἡ κατακλείδα τοῦ ἀρχικοῦ θρύλου, παρά πρόκειται γιὰ ὑστερότερη, καμωμένη στὰ χρόνια τῶν ἐθνικιστικῶν διεκδικήσεων προσθήκη; Ἡ ἐπόμενη μνεία πού γνωρίζω, μιὰ ἀναφορά στὴ σύγχρονη ἐφημερίδα *Ἰωνικὴ Μέλισσα* τὸ 1850, εἶναι πολὺ ἀόριστη: γιὰ τὸ Μπαλουκλί «ὑπάρχει τις διήγησις παράδοξος».¹³

Ὅταν τὴν ἴδια χρονιά, 1850, ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος ἀναφέρεται στὸ θέμα, ἀποφεύγει, εἶδαμε, νὰ μιλήσει μὲ σαφήνεια. Ὁ Στέφανος Κουμανούδης, πού ἐνοχλήθηκε ιδιαίτερα ἀπὸ τὴν ιδεολογικὴ θέση ἐκείνου τοῦ διβλίου – ἓνα φαναριώτικης ὑφῆς μίγμα ἐθνικισμοῦ στηριγμένου στὴν ὀρθοδοξία ἀλλὰ καὶ σὲ μιὰ πολὺ ἀνεκτικὴ ἀντιμετώπιση τῶν Τούρκων – καταγγέλλει μὲ αὐστηρότητα τὴ στάση του: «Κρίνει ἐκεῖ καλὸν νὰ σεμνολογήσει περὶ τῶν μισοψημένων ὄψαριων τοῦ βαρβαροφώνου Μπαλουκλί καὶ λέγει φυσικοῖστορικῶς τινὰ περὶ ἰχθύων ἐν πηγαίοις ὕδασι, χωρὶς κἀν διὰ μιᾶς λέξεως νὰ ὑπαινιχθεῖ τὴν σημασίαν τὴν κυρίαν τῶν ἐν τῷ ἁγιάσματι ὄψαριων, ἐνῶ τόσα καὶ τόσα λέγει ἐκάστοτε, εὐκαιρίας τυχοῦσης, περὶ τῶν λογοπλαστούντων Φράγκων» ... «ἀλλὰ βέβαια ἡ ἡμετέρα δεισιδαιμονία ἔπρεπε νὰ καλυφθεῖ, διὰ νὰ τὴν ἔχωμεν πάντοτε καὶ μὴ μᾶς φύγει ἡ σωτήριος χάρις τῆς, πρυτανουμένη ὑπὸ λειτουργῶν τοῦ ὑψίστου. Ἀλίμονον, Ἕλλάς! Σιωνίται προσκυνηταὶ καὶ σοβαροὶ ἰχθυολόγοι ἔμελλον νὰ σὲ διαβουκολῶσιν ἐν μέσῳ τῷ ἸΘ' αἰῶνι».¹⁴ Τὸ κείμενο γράφεται τὸν Ἰούνιο τοῦ 1852· τί νὰ ἤξερε τότε γιὰ τὸν θρύλο ὁ Κουμανούδης, ἢ σωστότερα, ἡ νεοελληνικὴ κοινωνία;

Ἀκριβῶς ἐκείνη τὴν ἐποχὴ δημοσιεύεται ἡ συλλογὴ τοῦ Σπυρίδωνα Ζαμπέλιου, *Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος*. Ξέρουμε βέβαια ὅτι δὲν ἐπρόκειτο, κυριολεκτικὰ, γιὰ «συλλογὴ»· ὁ Ζαμπέλιος ἀντλήσε ἀπὸ ποικίλες, τυπωμένες καὶ ἀνέκδοτες, πηγές, προσθέτοντας πολλοὺς στίχους πλασμένους ἀπὸ τὸν ἴδιο, καὶ μονάχα μετρημένα τραγούδια δὲν ἔχουν «φιλολογικὸ πρόγονο» – κι αὐτὰ ὅμως πρέπει νὰ τὰ θεωρήσουμε ἢ διὰ τὴν ἢ πολὺ ἐπεξεργασμένα ἀπὸ ἐκείνον. Πρόκειται πάντως γιὰ τὴν πρώτη, ὅσο ξέρω, ἀκέραια παρουσίαση τοῦ θρύλου στὸν ἐλληνικὸ χῶρο.

*Καλόγρια ἐμαγεύρευε ψαράκια στὸ τηγάνι,
καὶ μιὰ φανή, ψιλὴ φανή, ἀπανωθιὸ τῆς λέγει·
«Πάψε, γριά, τὸ μαγεριὸ, κι ἡ Πόλη θὰ τουρκέψει».
«Ὅταν τὰ ψάρια πεταχτοῦν, καὶ βγοῦν,*

*καὶ ζωντανέψουν,
τότε καὶ ὁ Τούρκος θέλει μπεῖ, κι ἡ Πόλη
θὰ τουρκέψει».
Τὰ ψάρια ἐπεταχτήκανε, τὰ ψάρια ζωντανέψαν,
κι ὁ Ἀμιρᾶς εἰσέβηκε ἀτὸς του καβαλάρης.*

Στὸ σίγουρα κατασκευασμένο αὐτὸ τραγούδι¹⁵, ἡ ἱστορία θέλει νὰ φαίνεται πανελλήνια, καὶ δὲν συνδέεται διόλου μὲ τὸ Μπαλουκλί, πού ἡ φήμη του ἀπλωνόταν κυρίως «στοὺς Ἑλληνας πού κατοικοῦν σ' ὅλη τὴν ἀκτὴ ἀπὸ τὰ Δαρδανέλια ἕως τὴ Μαύρη Θάλασσα, ἀλλὰ καὶ ἕως τὴν ἐνδοχώρα τῆς Θράκης», καὶ δὲν ξεπερνοῦσε τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Κωνσταντινούπολης παρά σποραδικὰ. Ὁ Ζαμπέλιος λοιπὸν ἴσως νὰ εἶχε ἀκούσει κάπου τὸν θρύλο, ἴσως νὰ τὸν διάβασε στὸν Walsh ἢ σὲ κάποιον ἄλλον περιηγητὴ, τὸν Quitzmann λόγου χάρι, καὶ προτίμησε τὴν καλόγρια ἀπὸ τὸν καλόγερο· πάντως, εἴτε τὸ ἓνα εἴτε τὸ ἄλλο συνέβη, τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ἡ ἄλωση ἐμφανίζεται σὲ «δημοτικὸ τραγούδι» δίχως τὴν παραμυθία τῆς μελλοντικῆς ἀποκατάστασης τοῦ Βυζαντίου – κι αὐτὸ μᾶς ὀδηγεῖ στὴν πιθανότητα εἶται νὰ ἦταν τότε γνωστὸς ὁ θρύλος· ἐκεῖ μᾶς ὀδηγοῦν ὅλα τὰ δεδομένα πού γνωρίζουμε ἕως τώρα.

Ἡ ἐντύπωση αὐτὴ ἐπιβεβαιώνεται ἀπὸ τίς πληροφορίες ἐνὸς Γάλλου περιηγητῆ, τοῦ Antonin Proust δέκα χρόνια ἀργότερα· τίς σφηνώνει σ' ἓνα ἰδιότυπο ἀφήγημα γιὰ τὴν Κωνσταντινούπολη: μιὰ παρέα, Γάλλοι, Ἑλληνας, μουσουλμάνοι Ἀρμένιοι ἐπισκέπτονται τὴ μονή. Ἀφηγεῖται ὁ συγγραφέας: «Τὸ μοναστήρι αὐτὸ εἶναι μισοκαταστραμμένο· τὰ μακριὰ κλαριά τῆς κληματαριάς καὶ τὰ νευρώδη πλοκάμια τοῦ κισσοῦ ἀγκαλιάζονται γιὰ νὰ συγκρατήσουν τοὺς ἐτοιμόρροπους τοίχους τοῦ προκειμένου νὰ μπεῖ κανεῖς, πρέπει ν' ἀνασηκώσει αὐτὸ τὸ παραπέτασμα τῆς πρασινάδας σάν ἓνα κικλίδωμα, καὶ στὴν αὐλὴ νιώθει τίς πλάκες νὰ σειοῦνται κάτω ἀπ' τὰ πόδια του»... «Ἄς ἀφήσουμε τὰ παλιὰ κτίρια νὰ καταρρεύσουν· ἄς θαυμάσουμε σ' αὐτὰ τὴν ποίηση, ἀλλὰ ἄς μὴν προσπαθοῦμε νὰ τὰ ἀνοικοδομήσουμε. Νὰ τὸ δυσάρεστο στὸ Μπαλουκλί, ὅπως καὶ σὲ ἄλλα μοναστήρια ἡ πίστη χάνεται· σκαρώνουν θαύματα γιὰ νὰ τὴν κρατήσουν. Θλιβερὴ ἀγυρ-

12. Ν. Γ. Πολίτης, ὀ.π., Β', Ἀθήνα 1904, 657.

13. Ν. Γ. Πολίτης, ὀ.π., 656.

14. Στέφ. Α. Κουμανούδης, Ἀνταπάντησις τῶν κ. Σκαρλάτω Δ. Βυζαντίω, Ἀθήνα 1852, 16· ὀδηγήθηκα στὸ χωριὸ ἀπὸ τὴν Μαριλίτσα Μητσοῦ, Στεφάνου Α. Κουμανούδη Στρατῆς Καλοπύχειρος. Α'. Παράλληλη ἐκδοσις, Ἀθήνα 2005, 305. Σιωνίτης προσκυνητῆς εἶναι ὁ Σκαρλάτος Βυζάντιος, ὀ.π., Β', 257 (πδ. καὶ 253-257, ὅπου διαφωτιστικὴ περιγραφή τῆς ἀντιπαράθεσης Κουμανούδη καὶ Σκ. Βυζάντιου).

15. Σπ. Ζαμπέλιος, Ἄσματα δημοτικὰ τῆς Ἑλλάδος, Κέρκυρα 1852, ἀρ. 2 σελ. 600.

τεία! Τό θαῦμα στό Μπαλουκλί εἶναι τό ἀγίασμα, ἡ ἱερή πηγή.

Τόν καιρό πού ὁ Μωάμεθ ὁ Β΄ ἔμπαινε στήν πόλη τῶν αὐτοκρατόρων, λέει ὁ θρύλος, ἕνας καλόγερος τηγάνιζε ψάρια, καί μιά φωνή, μιά φωνή ἀπό ψηλά, τοῦ εἶπε:

“Παράτα τό τηγάνι, καλόγερε, γιατί ἡ πόλη πάρθηκε ἀπό τοὺς Τούρκους”.

–“Ὅταν αὐτά τὰ ψάρια ξαναζωντανέψουν, ὅταν πηδήξουν ἔξω ἀπ’ τό τηγάνι θά τό πιστέψω”, ἀπάντησε ὁ καλόγερος.

Τά ψάρια ξαναζωντανέψαν, τά ψάρια πηδήξαν ἔξω ἀπ’ τό τηγάνι, κι ἄρχισαν νά κολυμποῦν στήν πηγή τοῦ Μπαλουκλί.

Αὐτός ὁ θρύλος κοστίζει δύο πιάστρα μαζί μέ μιάν εἰκόνα, καί ὁ λιγδιάρης καλόγερος πού τόν πουλάει προσθέτει, ὀδηγώντας σας πρὸς τήν πηγή “Idos psari,

effenti (δές τὰ ψάρια, ἐφέντη)”. Μά τὰ ψάρια αὐτά εἶναι ἔξυπνα καί δέν δείχνουν τήν κόκκινη πλευρά τους, τήν ψημένη, παρά μόνο ἂν ρίξεις στή γούρνα ἕνα ἀσημένιο νόμισμα».

Εἴκοσι χρόνια ἀργότερα, Ἀπρίλιο τοῦ 1882, πρωτοδημοσιεύεται τό γνωστό ποίημα τοῦ Βιζυηνοῦ:

ΤΟ ΜΠΑΛΟΥΚΛΙ

(Τά ψάρια τῆς Ζωοδόχου Πηγῆς)

*Σαράντα μέρες πολεμᾶ ὁ Μωχαμέτ νά πάρει
τήν Πόλη τήν μεγάλη.*

*Σαράντα μέρες ἔκαμεν ὁ γούμενος τό ψάρι
στά χεῖλη του νά βάλει*

*Ἀπ’ τέσ σαράντα κι ὕστερα πεθύμησε νά φάγει
τηγανισμένο ψάρι.*

«Ἄν μᾶς φυλάγ᾽ ἡ Παναγιά καθὼς μᾶς ἐφυλάγει,
τὴν Πόλη ποιὸς θά πάρει;»

Ρίχτει τὰ δίχτυα στὸν γιολό, τρία ψαράκια πιάνει,
– Θεὸς νά τὰ βλογήσει! –
Τό λάδι βάλει στή φωτιά μές στ' ἀργυρό τηγάνι,
γιὰ νά τὰ τηγανίσει.

Τὰ τηγανίζ' ἀπὸ τὴν μιά, καί πᾶ' νά τὰ γυρίσει
κι ἀπὸ τὸ ἄλλο μέρος.
Ὁ παραγιός του διαστικά πετᾶ νά τοῦ μιλήσει,
καί τὰ χάσεν ὁ γέρος!

«Μὴν τηγανίζεις γέροντα, καί μῶσχισε τὸ ψάρι
στήν Πόλη τὴν μεγάλη!
Τὴν Πόλη τὴν ἐξακουστή οἱ Τοῦρκοι ἔχουν πάρει,
μᾶς κόβουν τὸ κεφάλι!»
–«Στὴν Πόλη Τοῦρκου δὲν πατοῦν κι Ἀγαρηνοῦ ποδά-
ρια!

Μέ φαίνεται σάν ψεῦμα!
Μ' ἂν εἶν' ἀλήθεια τὸ κακό, νά σηκωθοῦν τὰ ψάρια,
νά πέσουν μές στοῦ ρεῦμα!»
Ἀκόμ' ὁ λόγος βάσταγε: τὰ ψάρι' ἀπ' τὸ τηγάνι,
τὴν μιά μεριά ψημένα,
πληθῆξαν κι ἐπέσανε στῆς λίμνης τῆ λεκάνη,
γερά, ζωντανεμένα

Ἀκόμ' ὡς τώρα πλέουνε, κόκκιν' ἀπὸ τὸ μέρος
ὅπου τὰ εἶχε ψήσει.
Φυλάγουν τὸ Βυζάντιο, ν' ἀναστηθεῖ κι ὁ γέρος,
νά τ' ἀποτηγανίσει.

Εἶναι ἡ πρώτη καί μοναδική φορά – πάντα ὅσο ξέ-
ρω – πού ἀναφέρεται ἡ ἀνάσταση τοῦ Βυζαντίου. Νά
πρόκειται γιὰ προσθήκη τοῦ Βιζυηνοῦ, ἢ ἀπλῶς γιὰ
τὴν πρώτη ὀλοκληρωμένη ἀποτύπωση τοῦ θρύλου; Τὸν
ἐπόμενο χρόνο, πάντως, πού ὁ ἴδιος δημοσιεύει τὸ διή-
γημα «Ποῖος ἦτον ὁ φονεὺς τοῦ ἀδελφοῦ μου», βάζει
τῆ μητέρα τοῦ ἀφηγητῆ, μιά χωριάτισσα ἀπὸ τῆ Θρά-
κη, νά πηγαίνει στὴν Κωνσταντινούπολη, ὅπου τῆ φι-
λοξενεῖ μιά Τουρκάλα καί τὴν γυρίζει νά δεῖ τ' ἀξιο-
θέατα, χριστιανικά καί ὀθωμανικά: τὴν Ἁγιά Σοφιά,
τὸν τάφο τοῦ Κωνσταντίνου, ἓνα τζαμί, «καί εἶδαμεν
ἐπάνω σ' ἓνα παλαιὸ δένδρο τὴν ἀλυσίδα, πού ἦταν
κρεμασμένη ἡ χεῖρα τῆς Δικαιοσύνης. Κι ἐπήγαμεν καί
στό Μβαλουκλί, καί εἶδαμε τὰ ψάρια πού ζωντάνεψαν
μῆς στοῦ τηγάνι, ὅταν ἐπάρθηκεν ἡ Πόλη». Τόσο μόνον
– ὁ θρύλος ἀθῶος, χωρὶς συσχετισμούς.

Ἡ ἐπόμενη μνεία πού γνωρίζω εἶναι μιά εἰρωνική
ἀναφορά. Ὁ Στέφανος Κουμανούδης, πού τὸν εἶδαμε
νά ἐξάπτεται ἀπὸ τὰ μισόλογα τοῦ Σκαρλάτου Βυζά-
ντιου, στὰ 1888 δημοσιεύει ξανά τὸ ἀφηγηματικὸ του
ποίημα *Στράτης Καλοπίχειρος*. Ἐκεῖ, ὅταν ὁ Στράτης
ταξιδεύοντας γιὰ τὴ Ρωσία περνάει ἀπ' τὴν Κωνστα-
ντινούπολη, εἶναι τόσο ταραγμένος γιὰ τὰ δικὰ του

ζητήματα πού ἀρνεῖται νά κατέβει ἀπὸ τὸ καράβι
ἔστω καί γιὰ λίγο στὴ μεγάλη πρωτεύουσα: διόλου δὲν
ἐνδιαφέρεται οὔτε νά δεῖ τοὺς Τοῦρκους νά παίζουν
τζιρίτι, οὔτε τοὺς θαυματοποιούς, οὔτε ν' ἀκούσει τὰ
περίφημα βιολιά,

ἢ νά ἀκούσει μύθων διηγήτορας
ἐν καφενεῖοις, τοὺς διὰ τὴν χάριν των
δικαίως φημισμένους, ἢ τουλάχιστον
νά προσπελάσει τὸ ἀρχαιοσέβαστον
Ἁγιοσοφίας τέμενος ἢ τὴν πηγὴν
τοῦ Μπαλουκλίου, τὴν τὰ ψάρια ἔχουσιν
τὰ ἀψητοψημένα καί προσμένοντα,
τῆς Ρωμοσύνης ὅταν ἔλθει ὁ καιρὸς,
ν' ἀποτηγανισθῶσι διὰ θαύματος
κι ἐλευθερία νά μᾶς εὔρει ποθητή.

Στὴν πρώτη ἐκδοση τοῦ 1851 δὲν ὑπῆρχε ἡ σχετι-
κὴ περικοπή, οὔτε κάποια ἐνδειξη πού νά δείχνει πῶς
ἐπρόκειτο γιὰ ἠθελημένη παράλειψη, ὅπως τὸ κάνει
συχνά μὲ ἄλλα ἀνάλογης ιδεολογικῆς ὑφῆς χωρία.¹⁶
Ἐπομένως ὑποθέτω πῶς ὁ Κουμανούδης πρώτη φορά
γράφει τοὺς στίχους τώρα – πιθανότατα σάν ἀπάντη-
ση στοῦ ποίημα τοῦ Βιζυηνοῦ.

Μιά λίγο κατοπινότερη περιγραφή τοῦ μοναστη-
ριοῦ ἀπὸ κάποιον Ἀθηναῖο, δὲν ἔχει νά μᾶς προσθέ-
σει τίποτε, παρά μόνον πῶς τὰ ψάρια εἶχαν γίνει πιά
τέσσερα: ὁ ταξιδιώτης ἀναφερόμενος στὴν «ῶραιαν βυ-
ζαντινὴν παράδοσιν», βάζει τὸν ἱερέα νά ἀφηγεῖται σέ
πεζό, δραματοποιημένον, λόγο τὸ τραγοῦδι τοῦ Ζα-
μπέλιου.¹⁷

Καί ἡ δική μας κατακλείδα; Περιλάμβανε ἄραγε
πάντοτε ὁ θρύλος τὸ δεύτερο σκέλος, τὴ μελλοντικὴ
ἀποκατάσταση τοῦ Βυζαντίου καί ἀπλῶς λογοκρινό-
ταν κατὰ τὴν καταγραφή του, ἢ αὐτὸ προστέθηκε στὰ
τέλη τοῦ 19ου αἰῶνα γιὰ τῆς ἐλληνικῆς ἀνάγκης τῆς
ἐποχῆς; Καί ἂν τὸ περιλάμβανε, μήπως αὐτὸ συνέβαι-
νε ἀκόμα καί στὴν τουρκικὴ ἐκδοχή του;

Ἡ μία πιθανότητα εἶναι ὁ ἀρχικός θρύλος νά ἐπι-

16. Στέφ. Ἀθ. Κουμανούδης, *Στράτης Καλοπίχειρος*, Ἀθή-
να² 1888, 193, ³1901, 215.

17. Ἐφημ. Ἀκρόπολις, 24.8.1892. Δὲν παρακολουθῶ διόλου
τὴν τύχη τοῦ θρύλου στὸν 20ό αἰ., οὔτε πολὺ περισσότερο,
στὸν 21ο – ἂν ἀνοίξει κανεὶς τὸ διαδίκτυο ἐντυπωσιάζεται,
ιδίως ἀπὸ τὴν ἐντονη ἐμπορευματοποίηση· ὁ θερησκευτικὸς
τουρισμὸς ἀνθεῖ καί θάλλει. Καί γιὰ ν' ἀλλάξουμε ὕψος καί
τόνο, ἀντιγράφω ἀπὸ τὴ στήλη τοῦ Γιώργου Κυρίτση καί
τοῦ Ἀγγέλου Τσέκερη, «Κακοήθειες» στὴν Κυριακάτικη
(καί ἐκλογικὴ Ἀγῆ) 16.9.2007: τὸ Κ.Κ.Ε., «ἄλει θά εἴμαστε
ἴδιοι καί τὴν ἐπόμενη ἡμέρα τῶν ἐκλογῶν, ὅπως εἴμαστε
ἴδιοι ἐδῶ καί 70 χρόνια καί θά παραμείνουμε ἴδιοι ἄλλα
100 ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὴν πραγματικότητα καί τίς ἐξελίξεις,
μέχρι νά ξεπαγῶσει ὁ μαρμαρωμένος Μπρέζνιεφ. – Καί πε-
ταχτοῦν τὰ ψάρια ἔξω ἀπὸ τὸ τηγάνι».

δεβαιώνει ένα ανεξήγητο γεγονός: η ιστορία των παστών ή τηγανισμένων ψαριών που ξαναζούνει είναι πανάρχαια, και αρμόζει σ' ένα ιερό όπως η Ζωοδόχος Πηγή: κάποια στιγμή λοιπόν πλάστηκε από τη λαϊκή φαντασία ή ιστορία, και συνδέθηκε με κάποιο άπιστευτο γεγονός: είτε την ανάσταση ενός νεκρού είτε την ίδια την Άλωση.

Η δεύτερη πιθανότητα στηρίζεται στα μισοψημένα ψάρια: λογικά, θα πρέπει σε κάποια ευκαιρία ν' αποτηγανιστούν, κι αυτό δεν μπορεί νά συμβεί παρά σε μιά κατάσταση όμοια με την αρχική στιγμή, με την Πόλη δηλαδή ξανά στα χέρια των χριστιανών. Άς μὴν αποκλείσουμε ωστόσο πώς κάτι τέτοιο ἐνδέχεται νά ὑποκρύπτεται καί στην μουσουλμανική ἐκδοχή: πολλοί ὀθωμανικοί θρύλοι ἐμπεριείχαν τὴ μόνιμη φοβία ὅτι θά ἔρθει ἡ ὥρα πού οἱ χριστιανοί θά τοὺς ἐκδιώξουν ἀπ' τὴν Εὐρώπη. Γιὰ τὸν λόγο αὐτόν τὰ νεκροταφεία τοὺς βρίσκονται στήν ἄσιατική ἀκτὴ τοῦ Βοσπόρου, καί ὁ Walsh μᾶς ἀναφέρει ἀρκετές σχετικές δεισιδαιμονίες, πού, σωστά νομίζω, τίς θεωρεῖ κληρονομημένες ἀπὸ τὴν πλοῦσια, με πανάρχαιες καταβολές, μυθολογική παράδοση γύρω ἀπὸ τὴν τύχη τῆς βασιλίδας τῶν πόλεων: «Τὴν ἀντίληψή τους ἀπὸ τὴν ἐπιβεβαιώνουν ἀρχαῖες προφητείες, πολὺ κοινές ἀνάμεσά τους. Ἀνάλογες προφητείες ὑπῆρχαν καί στοὺς Ἕλληνες, ἀπὸ τὸν καιρὸ τῶν παλαιῶν ρωσικῶν ἐπιδρομῶν καί μερικές τίς ἀναφέρει ὁ Νικήτας, ὁ Κωδινός καί οἱ βυζαντινοὶ χρονογράφοι, πράγμα πού δείχνει πὼς ἦταν ἀπὸ καιρὸ κοινές στήν αὐτοκρατορία».¹⁸ Καθὼς μάλιστα στὰ 1821 τὸ ὄνομα τοῦ σουλτάνου συνέπιπτε μετὰ τὸ ὄνομα τοῦ Πορθητῆ, καί οἱ Ρῶσοι ἦταν ἐξαιρετικά ἐπίφοβοι νά μὴν ξεχνᾶμε ὅτι μιλάμε ἀκόμα γιὰ τὴν ἐξέγερση στὴ Μολδοβλαχία, ἡ ἐπανάσταση τῆς Ἑλλάδας δὲν εἶχε ξεσπάσει – οἱ φοβίες πῆραν τεράστιες διαστάσεις: ἴσως λοιπὸν ἡ συθέμελη καταστροφή τοῦ Μπαλουκλί νά ἐγινε καί γιὰ τίς συμβολικές του συνδηλώσεις. Ἄς προσέξουμε ὅτι οἱ Ἕλληνες στήν ἀφήγηση τοῦ Walsh ἐπισήμαιναν τὴν ἀδυναμία τῶν Τούρκων νά σκοτώσουν τὰ ψάρια, ἐνῶ στήν τουρκική ἀφήγηση ἴσως νά ἔχει κάποια σημασία ἡ μείωση τοῦ ἀριθμοῦ τους ἀπὸ ἑπτὰ σὲ πέντε. Κι ἀφοῦ εἴμαστε στὸν χῶρο τῶν ὑποθέσεων, ἄς προσθῶ μίαν ἀκόμα, πῶς τολμηρῆ: μήπως τὸ πρῶτο σπέρμα τοῦ θρύλου εἶναι ὀθωμανικῆς προέλευσης, προσαρμογὴ ἑνὸς μουσουλμανικοῦ θρύλου; Ἡ μήπως ὅ,τι ἐμεῖς ὀνομάζουμε «τούρκικο» – εἴτε τὴν ὀνομασία τῆς μο-

νῆς εἴτε τὴν τουρκική ἀφήγηση γιὰ τὰ ψάρια καί τὸν Κωσταντῆ, οφείλεται ἀπλῶς στοὺς τουρκόφωνους χριστιανούς;

Τελειῶνω μετὰ δύο μεθοδολογικές παρατηρήσεις: ἡ πρώτη εἶναι γενική: καθὼς οἱ θρύλοι ἀνήκουν στὸν χῶρο τοῦ προφορικοῦ, ἡ μορφή καί ἡ σημασιολογία τους εἶναι πρωτεύουσα καί μοιάζει κάπως μάταιο ν' ἀναζητᾶμε τὸ γενεαλογικὸ τους δέντρο – τὸ ψάχνουμε βέβαια, ὅμως γιὰ τὴν χαρὰ τοῦ ταξιδιοῦ, ὄχι γιὰ τὴν Ἰθάκη. Ἡ δεύτερη σχετίζεται μετὰ τίς γραπτές ἀποτυπώσεις τοῦ προφορικοῦ, εἶσι ὅπως ἔφτασαν σὲ ἐμᾶς: ἂν δὲν ὑπῆρχε ἡ μαρτυρία τοῦ Walsh, καί οἱ ἔξωθεν πληροφορίες ἀρχίζαν μετὰ τὸν Φλομπέρ, εὐλόγα θά μπορούσαμε νά θεωρήσουμε ὅτι ὁ «γνήσιος» θρύλος ἦταν ἐκεῖνος πού ἤθελε τὰ ψάρια νά ἐπιβεβαιώνουν τὴν ἀλήθεια τῆς νεκροανάστασης τοῦ Θεσσαλοῦ προσκυνητῆ, καί πὼς ἡ «κατασκευασμένη συνείδηση ἑλληνικότητας» πῆρε τὸν θρύλο καί τὸν μετέλαξε ἐπὶ τὸ ἐθνικότερον – καί θά εἶχαμε φτιάξει τὸ γενεαλογικὸ σχῆμα ἑνὸς ἀκόμα ἐθνικοῦ μύθου. Νά ὁμολογήσω ὅτι κάπως εἶσι ξεκίνησα;

ΘΥΡΑΘΕΝ ΕΚΔΟΣΕΙΣ

Θεσσαλονικὴ Β. Ηρακλείου 40
τηλ. 2310 244609 fax 2310 241917
www.thyrathen.gr

Τζων Μήρσχαίμερ
& Στήβεν Ουώλτ

Πρόλογος: Μαρκ Μαζάουερ

ΤΟ ΙΣΡΑΗΛΙΝΟ ΛΟΜΠΙ ΚΑΙ Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΩΝ ΗΠΑ

Μία εμπειριστατωμένη μελέτη της δράσης του ισραηλινού λόμπι στις ΗΠΑ, και της καθοριστικής επιρροής του στις διεθνείς υποθέσεις. Η περιβόητη έκθεση των MEARSHEIMER & WALT έκανε πάταγο στις ΗΠΑ, πυροδοτώντας αλυσιδωτές αντιδράσεις που δεν προβλέπεται να κοπάσουν στο εγγύς μέλλον...

Μαρκ Μαζάουερ: «Κάθε συζήτηση για την ιδιαίτερη σχέση ΗΠΑ-Ισραήλ εξακολουθεί να παραμένει ταμπού. Και όπως το είχαν προβλέψει οι ίδιοι οι συγγραφείς, εκτοξεύτηκε και εναντί τους η εμπρηστική κατηγορία του αντισημιτισμού...»

18. R. Walsh, ὁ.π., 48 - 51 καί αὐτὴ ἡ ἐπίσημανση τοῦ Μάριου Χατζόπουλου. Γιὰ τοὺς ὀθωμανικοὺς μύθους καί τὰ σχετικά μετὰ τὴν Κωνσταντινούπολη, βλ. καί τὴν ἐξαιρετικά πλοῦσια μελέτη τοῦ Στέφανου Γερασίμου, «Ἀπὸ τὴν Κόκκινη Μηλιά στὸν Κόκκινο Μῆλο. Ἡ γενεαλογία ἑνὸς θέματος τῶν ἀποκαλυπτικῶν κειμένων», *Σύγχρονα θέματα*, τχ. 93 (Ἀπρ. - Ἰούν. 2006) 50 - 70.

Η ΕΛΛΗΝΟΤΟΥΡΚΙΚΗ ΑΝΤΑΛΛΑΓΗ ΠΛΗΘΥΣΜΩΝ.

Πτυχές μιᾶς ἐθνικῆς σύγκρουσης

Κωνσταντίνος Τσιτσελίκης (ἐπιμ.), ἐκδ. Κριτική καί Κ.Ε.Μ.Ο., Ἀθήνα 2006

Γιῶργος Ἀγγελόπουλος

Η ἑλληνο-τουρκική ἀνταλλαγή πληθυσμῶν ἀποτελεσε ἀντικείμενο ἀνάλυσης ἤδη ἀπὸ τῆ δεκαετία τοῦ 1930 μέσα ἀπὸ τὰ ἔργα τῶν C. Eddy (1931), Σ. Λαδᾶ (1932) κ.ά. Ἡ σχετική μὲ τὸ ζήτημα βιβλιογραφία τῶν μεταπολεμικῶν δεκαετιῶν ἐστιάστηκε κυρίως στὰ πραγματολογικά δεδομένα καί στὶς κοινωνικοοικονομικὲς συνέπειες τῆς ἀνταλλαγῆς γιὰ τὴν Ἑλλάδα καί τὴν Τουρκία. Οἱ προσεγγίσεις αὐτὲς ἀκολουθοῦσαν συνήθως τὴν ὀπτική τοῦ «ἐθνικοῦ συμφέροντος» καί ἀναπαρήγαγαν, σύμφωνα μὲ τὸν ἐπιμελητὴ τοῦ τόμου Κώστα Τσιτσελίκη, δύο κυρίαρχα σενάρια: τῆς «θυματοποίησης» τῶν ἀνταλλάξιμων ἑλληνορθόδοξων στὴν περίπτωση τῆς Ἑλλάδας καί τῆς «λήθης» τοῦ βαλκανικοῦ παρελθόντος τῶν ἀνταλλάξιμων μουσουλμάνων στὴν περίπτωση τῆς Τουρκίας.

Ὁ συλλογικὸς αὐτὸς τόμος ἀποτελεῖ προϊόν τῶν προσπαθειῶν τοῦ Κέντρου Ἐρευνῶν Μειονοτικῶν Ὁμάδων νὰ φωτίσει ὀψεις τῆς Ἀνταλλαγῆς χωρὶς νὰ υἱοθετεῖ μιὰ μονόπλευρη θεώρηση καί δίνοντας ἐξίσου ἔμφαση στὸ ἐπίπεδο τῶν δομῶν (κράτος, κοινωνία, διεθνῆς κοινότητα) ὅσο καί σὲ αὐτὸ τῶν ὑποκειμένων, τῶν ἀτόμων πού τραυματικά βίωσαν τὸν ξεριζωμὸ. Ὁ τόμος περιλαμβάνει 23 ἄρθρα ἱστορικῶν, κοινωνικῶν ἀνθρωπολόγων, νομικῶν, διεθνολόγων, ἀρχιτεκτόνων, κοινωνιολόγων καί κριτικῶν λογοτεχνίας ἀπὸ ἑλληνικά, τουρκικά, βρετανικά, καί ἀμερικανικά πανεπιστήμια καί ἐρευνητικὰ κέντρα. Τὰ κείμενα ὀργανώνονται σὲ τέσσερις θεματικὲς ἐνότητες. Ἡ πρώτη ἐνότητα ἀφορᾷ «τὴν Ἀνταλλαγή ὡς διακύβευμα στὴν ὑπηρεσία τῆς ἐθνοκάθαρσης» (μηχανισμοὶ λήθης, ἐθνικὲς ἱστοριογραφίες, πρακτικὲς ἐνσωμάτωσης κ.α.). Ἡ δεύτερη ἀναφέρεται «σὲ αὐτοὺς πού ἔφυγαν» μέσω τῆς ἀνάλυσης εἰδικῶν περιπτώσεων (Κρήτες Μουσουλμάνοι, Μικρασιάτες ἑλληνορθόδοξοι πρόσφυγες, κ.α.). Ἡ τρίτη ἐνότητα ἐξετάζει ὀρισμένους ἀπὸ «αὐτοὺς πού ἔμειναν» (Κωνσταντινουπολίτες καί Ἰμβριοῦς, Μουσουλμάνους τῆς Θράκης) καί ἡ τέταρτη ἀφορᾷ τὰ ὅσα παρέμειναν ὡς μνήμες, μνημεῖα καί ἐθνικὲς ἀφηγήσεις (κτίρια, λογοτεχνικὲς

περιγραφές, στερεότυπες ἐθνικὲς ἀφηγήσεις). Τὸ βιβλίο περιέχει χρήσιμους στατιστικὸς πίνακες καί χάρτες μέ τίς μουσουλμανικὲς καί ἑλληνορθόδοξες κοινότητες πού ὑπάχθησαν καί ἐξαιρέθηκαν τῆς Ἀνταλλαγῆς καθὼς καί τὸ πλήρες κείμενο τῆς Σύμβασης τῆς Λωζάννης.

Οἱ συγγραφεῖς τοῦ τόμου υἱοθετοῦν μιὰ κριτικὴ καί φρέσκια ματιὰ σὲ πολλαπλὲς ὀψεις τῆς Ἀνταλλαγῆς. Τὰ κείμενά τους χαρακτηρίζονται ἀπὸ διεπιστημονικότητα καί μιὰ προσπάθεια ἀπομάκρυνσης ἀπὸ τίς κακοτοπιὲς τῶν μεροληπτικῶν ἀφηγήσεων, εἴτε αὐτὲς προέρχονται ἀπὸ τὴν Ἑλλάδα, τὴν Τουρκία ἢ τὴ διεθνή κοινότητα. Ἀναλύοντας τὴ σχέση τῆς ἐθνοθησκευτικῆς ἑτερότητας καί τοῦ ἐθνικισμοῦ, τὴν πορεία τῆς ἐνσωμάτωσης τῶν ἀνταλλάξιμων πληθυσμῶν, τὴ διαπραγμάτευση τῆς μνήμης καί τῆς λήθης, καθὼς καί τὴν ἐργαλειακὴ χρησιμοποίηση τοῦ δικαίου, οἱ συγγραφεῖς ἀναδεικνύουν τὸ ὅτι «ἡ συμφωνία Ἀνταλλαγῆς ἀποτελεῖ μιὰ μνημειώδη γιὰ τὴν ὀμότητά της ἔκφραση τῆς κρατικῆς βούλησης κατὰ τῶν ἴδιων τους τῶν πολιτῶν».

Ἡ συμβολὴ αὐτοῦ τοῦ τόμου ἀφενὸς ἔγκειται στὴν ἀνάδειξη τοῦ κόστους τῆς Ἀνταλλαγῆς σὲ ἀτομικὸ ἐπίπεδο. Ἀφετέρου, στή θαρραλέα διαπίστωση ὅτι τὸ κόστος τῶν πρακτικῶν ἐθνοκάθαρσης πού ἐγκαινιάστηκαν τὸ 1922 δὲν ἐπέφερε τὰ ἀναμενόμενα ὀφέλη στὶς ἑλληνο-τουρκικὲς σχέσεις. Οἱ ἀποφάσεις τῆς Λωζάννης ἀποτελοῦν προϊόν συμβιβασμοῦ τῶν διαπραγματευτῶν καί ἀπηχοῦν «τίς ἐκτιμήσεις τους γιὰ τὴν ἐπόμενη ἡμέρα». Ἡ προσμονὴ ἑνὸς μέλλοντος εἰρηνικῶν ἑλληνο-τουρκικῶν σχέσεων ἀποδείχθηκε ὅμως φρούδα ἐλπίδα. Ἡ Ἀνταλλαγή δὲν λειτούργησε τελικὰ ἀποτρεπτικά ὡς πρὸς τίς ἑλληνο-τουρκικὲς συγκρούσεις, ὅπως ἀποδείχθηκε ἀπὸ τίς δεκαετίες πού ἀκολούθησαν. Τὸ γεγονός ὀφείλεται, ὅπως εὔστοχα ἐπισημαίνει ὁ Κ. Τσιτσελίκης, στὸ ὅτι «ἡ ἐθνοθησκευτικὴ ἑτερότητα δὲν ἀποτελεῖ ἀφ' ἑαυτῆς αἰτία συγκρούσεων ἀλλὰ πεδίο στὸ ὀποῖο ἀσκοῦνται πολιτικὲς ἀνταγωνισμῶν».

ΜΑΘΗΜΑΤΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ

Σπύρος Ι. Ἀσδραχᾶς, *Βίωση καί καταγραφή τοῦ οἰκονομικοῦ**Ἡ μαρτυρία τῆς ἀπομνημόνευσης,*

Κύκλος σεμιναρίων, I.N.E./E.I.E., Ἀθήνα 2007, σ. 257

τοῦ Νίκου Θεοδοῦ

Στά τέλη τῆς ἀνοιξης κυκλοφόρησε τό νέο βιβλίου τοῦ Σπύρου Ἀσδραχᾶ, *Βίωση καί καταγραφή τοῦ οἰκονομικοῦ Ἡ μαρτυρία τῆς ἀπομνημόνευσης*. Πρόκειται γιά ἐπεξεργασμένες, μέ τήν ἐκδοτική φροντίδα τῶν Εὐ. Λιάτα, Α. Ματθαίου καί Π. Πολέμη, ἀπομαγνητοφωνήσεις δέκα «παραδόσεων του» (1994-1995) στό τακτικό σεμινάριο πού πραγματοποιεῖται στό Ἰνστιτούτο Νεοελληνικῶν Ἐρευνῶν τοῦ Ἐθνικοῦ Ἰδρύματος Ἐρευνῶν καί μιᾶς ὁμιλίας του στήν Ἐταιρεία Μελέτης Νέου Ἑλληνισμοῦ, στόν γνωστό μας «Μνήμονα» (1994).

Τά σεμινάρια τοῦ Σπύρου Ἀσδραχᾶ ξεκίνησαν τό 1974 στό Παρίσι, στό 4ο Τμήμα τῆς Ecole Pratique des Hautes Etudes (1974-1984) καί στό πανεπιστήμιο Paris I, Pantheon-Sorbonne (1982-1998) ἐνῶ ἀπό 1994 ὡς σήμερα διεξάγονται στήν Ἀθήνα, στό Ἐθνικό Ἰδρυμα Ἐρευνῶν. Τά κείμενα πού περιλαμβάνονται στό βιβλίο εἶναι εἰσηγήσεις-παραδόσεις τοῦ Σπ. Ἀσδραχᾶ ἀπό τήν πρώτη φάση αὐτῆς τῆς τελευταίας ἐνότητας σεμιναρίων (Κ.Ν.Ε./Ε.Ι.Ε., 1994-1995). Ἀποτελοῦν, δηλαδή, μέρος μιᾶς μακρόχρονης διαδικασίας διδασκαλίας τῆς ἔρευνας μέ τίς προδιαγραφές πού ἀπαιτεῖ ἕνα σύστημα μεταπτυχιακῶν καί διδακτορικῶν σπουδῶν, ἐνταγμένης σήμερα στίς ἐπιστημονικές καί διδακτικές δραστηριότητες ἐνός ἐρευνητικοῦ Ἰνστιτούτου.

Πρὶν ἀναφερθῶ στό ἴδια τά κείμενα, θά σταθῶ σ' ἕνα σημεῖο ὅπου τό βιβλίο ἀποκτᾶ μιᾶ ἐπικαιρότητα πολιτική, καθώς οἱ μεταπτυχιακές σπουδές καί ἡ ἔρευνα στήν Ἑλλάδα θρῖσκονται σέ ἐξαιρετικά κρίσιμη καμπή, ἀναμένοντας τήν ψήφιση ἀπό τήν ἐπόμενη Βουλή νέων νόμων γιά τή λειτουργία τους πού, σύμφωνα μέ τά προσχέδια τά ὁποῖα κυκλοφόρησαν, τοὺς ἐπιφυλάσσει τήν πλήρη ὑπαγωγή τους στή λογική ὑπηρετήσης μιᾶς ἄμεσα ἐπιχειρησιακῆς καί, κατά συνεκδοχὴν, ἐμπορευματοποιήσιμης γνώσης: «Ὅ,τι δέν ἔχει ζήτηση ἀπό τήν ἀγορά εἶναι ἀπορριπτό». Ὅ,τι δέν μεταφράζεται σέ χρηματικό ἀποτέλεσμα τῆς ζήτησης γιά γνώση, καί ἄρα δέν μπορεῖ νά «αὐτοχρηματοδοτηθεῖ, δέν ἐνδιαφέρει τίς κυβερνήσεις πού «ἐκφράζουν τήν κοινωνία τῶν πολιτῶν»».

Μισό δῆμα πρὶν ἀπό τήν καταστροφή, ὁ Σπ. Ἀσδραχᾶς ἐπιμένει νά ἀντιπροτείνει «ὡς πράξη ἀντί-

στασης» ἕνα σχῆμα διαφορετικό, δοκιμασμένο στά μεγάλα ἐρευνητικά καί πανεπιστημιακά ἰδρύματα τῆς Ἑσπερίας (τῶν Η.Π.Α. μὴ ἐξαιρουμένων ἀσφαλῶς), ὅπου οἱ ἐπιστημονικές οἰκονομίες τῆς γνώσης εἶχαν θεσπίσει γιά πολλές δεκαετίες στά ἰδρύματα τοὺς δικούς τους πολὺ αὐστηροὺς ὅρους καί κανόνες ὅρους καί κανόνες, οἱ ὁποῖοι δέν μεταγράφονται στή λογιστική τοῦ ἐμπορίου καί τῶν προτιμήσεων, ὅπως θέλουν οἱ ὑποστηρικτές τῆς νεοφιλελεύθερης ἰδεολογικῆς κατασκευῆς πού ὀρίζεται ὡς «κοινωνία τῆς γνώσης καί τῆς πληροφορίας» καί πού τείνει σήμερα νά ἐπικρατήσῃ διὰ τοῦ πολιτικοῦ ἐκδιασμοῦ καί τῶν στοχευμένων δημοσίων χρηματοδοτήσεων σέ ὅλο σχεδόν τό πανεπιστημιακό καί ἐρευνητικό στερέωμα.

Θέλω νά πῶ ὅτι τό βιβλίο αὐτό κομίζει πρὸς τήν ἐρευνητική καί πανεπιστημιακή ἐπιστημονική κοινότητα ἕνα παράδειγμα περὶ τοῦ τί ἦταν ὡς προχθές ἀκόμη τό εὐρωπαϊκό κεκτημένο στή γνώση καί περὶ τοῦ τί μπορεῖ στίς μέρες μας νά ἀποτελέσει τό περιεχόμενο τῶν μεταπτυχιακῶν καί διδακτορικῶν σπουδῶν στίς κοινωνικές, τουλάχιστον, ἐπιστήμες. Ὁ Σπ. Ἀσδραχᾶς ἀντιτάσσει, λοιπόν, στά κελεύσματα τῶν «νέων καιρῶν» τήν ἐμμονή σέ μιᾶ ἐπιτυχῶς δοκιμασμένη διδασκαλία πού συνδέεται ὀργανικά μέ τή διαδικασία παραγωγῆς νέας γνώσης, σέ ἕναν τύπο σεμιναρίου πού πασχίζει νά καταστήσει τοὺς φοιτητές, τοὺς ἐρευνητές καί τοὺς ἀκροατές συμμετοχούς καί ὄχι «χρηστες» τῆς παραγωγῆς αὐτῆς. Διδασκαλία τῆς ἔρευνας, λοιπόν, ἡ ὁποία ἀπευθύνεται σέ ἄτομα διαφορετικῆς ἡλικίας, «διαφορετικῆς πνευματικῆς καί ἐγκύκλιος σκευῆς». Στή σημερινή πραγματικότητα ὅπου, στό ὄνομα τῆς «διεπιστημονικότητας» καί τῆς ἐπιχειρησιακῆς κατάρτισης, δοκιμάζονται οἱ ἴδιες οἱ βάσεις τῶν ἐγκυκλίων σπουδῶν, ὁ τύπος τῶν «παραδόσεων» πού εἰσηγεῖται ὁ Σπ. Ἀσδραχᾶς ὑποδεικνύει μιᾶ ἐναλλακτική κατεύθυνση, ἡ ὁποία προσφέρει τά ἐρεθίσματα καί ἐπιτρέπει στοὺς συμμετέχοντες νά ἐλέγχουν τίς θεωρητικές καί πραγματολογικές ἀναφορές τοῦ εἰσηγητῆ καί νά κατανοοῦν τά προβλήματα καί τά ἐρωτήματα πού θέτει ὁ ἱστορικός μέσα ἀπό τό πρίσμα τῶν διαφορετικῶν ἐπιστημονικῶν πειθαρχιῶν τίς ὁποῖες ἐνδεχομένως συμμερίζεται καθένας τους. Χρειάζεται κάτι ἀκόμη, πού δέν ἐμφιλοχωρεῖ

στό τυπωμένο κείμενο και άφορᾶ ειδικῶς τούς μεταπτυχιακούς φοιτητές ἢ τούς ὑποψηφίους διδάκτορες: ἡ συμμετοχή τους στή συζήτηση, ἡ προετοιμασία τους καί ἡ διεύθυνση τῶν ἐρευνῶν πού ἐκπονοῦν.

Ἄς ἐρθοῦμε ὅμως στό προκείμενο. Τά τρία πρῶτα κεφάλαια τοῦ βιβλίου, «Προβλήματα οικονομικῆς ἱστορίας», «Ἀπό τίς χρήσεις τῶν πηγῶν τῆς οικονομικῆς ἱστορίας» καί «Ἱστορία τῶν κατακτητῶν, Ἱστορία τῶν κατακτημένων», εἰσάγουν τόν ἀναγνώστη στή ἐργαλεία τοῦ ἱστορικοῦ. Θά πρότευνα νά διαβαστοῦν παράλληλα μ' ἕνα ἄλλο κείμενο, ὑψηλότερης ἀφάισης (= Σ. Ι. Ἀσδραχάς, «Αἰτούμενα τῆς ἱστορίας: οἱ μεταμορφώσεις τῆς ἀναγκαιότητας», Ἑταιρεία Σπουδῶν Νεοελληνικοῦ Πολιτισμοῦ καί Γενικῆς Παιδείας, Ἰδρυτής: Σχολή Μωραΐτη, 30 χρόνια, Ἀθήνα 2002, σ. 117-123).

Στό τέταρτο κεφάλαιο, «ἡ μικρή ἱστορία τοῦ Χριστοῦ Μιλίονη, 1753», παρακολουθοῦμε μιά συναρπαστική πορεία ἀποκρυπτογράφησης τῶν πληροφοριῶν πού διασώζει σχετικά τό δημοτικό τραγούδι, ἡ λόγια διαχείρισή του καί μιά παράλληλη διαδικασία διασταύρωσης τῶν ἰχνῶν μέ τεκμήρια ὀλότελα διαφορετικῆς λογικῆς, ὅπως τά βενετσιάνικα ἄρχεια. Ἡ σύνθεση ὁδηγεῖ στήν ἀνάδειξη καί τήν ἀνασύσταση σχέσεων, δικτύων, ἀντιθέσεων καί μηχανισμῶν. Τῆς πολυπλοκότητας δηλαδή πού καθόρισε στήν ἱστορία τῆ ζωῆ πραγματικῶν ἀνθρώπων μέ σάρκα καί ὀστά στή μέσα τοῦ 18ου αἰώνα. Ἐδῶ τό οικονομικό ἀναδεικνύεται καί ἀπογράφεται ὡς ὅρος ἀναπαραγωγῆς τῆς ζωῆς, τῶν ἱεραρχιῶν, τῆς κινητικότητας καί τῶν διανοητικῶν στάσεων οἱ ὁποῖες χαρακτήριζαν τίς ἔνοπλες αὐθεντίες πού συνδέονταν, θετικά ἢ ἀρνητικά, μέ τήν «πρωτόγονη ἐπανάσταση».

Στό κείμενο αὐτό ξεδιπλώνονται πρὸς ἀποκατάσταση ἰχνη πού ἀποδεσμεύτηκαν ἀπό τίς πηγές. Ὀνόματα, τοπωνύμια, πληροφορίες γιά περιστατικά καί γιά σχέσεις ἀνάμεσα σέ πρόσωπα καί πράγματα. Καί, ἐπὶ τῶν μαρτυρούμενων, ὁ ἱστορικός δοκιμάζει ὑποθέσεις συνοχῶν καί ἐρμηνευτικῶν συναρμογῶν. Κάποιες ἀπό αὐτές ὁδηγοῦν σέ νέα ἐρωτήματα, κάποιες ἄλλες καταλήγουν σέ συνθέσεις οἱ ὁποῖες θεμελιώνονται σέ διασταυρώσεις. Τά βενετσιάνικα ἔγγραφα, γιά παράδειγμα, ἐπιτρέπουν τήν ἐπαναπραγματεύση τῶν περιστατικῶν πού ἀπογράφει τό δημοτικό τραγούδι. Καί τό ἀντίστροφο. Τελικά, ἐκεῖνο πού προκύπτει μέσα ἀπό τῆ βάσανο τῶν ὑποθέσεων, τῶν διασταυρώσεων καί τῆς τεκμηρίωσης εἶναι ἡ, μερικῆ ἔστω, ἀνασύσταση τῶν μηχανισμῶν πού προσοδίδισαν τῆ μία ἢ τήν ἄλλη ἐξέλιξη τῶν γεγονότων. Ἀναδεικνύεται, δηλαδή, τό πλέγμα τῶν σχέσεων, τῶν ἀλληλεγγυοτήτων καί τῶν ἀντιθέσεων πού ἀποτελοῦν τό κοινωνικό, οικονομικό καί πολιτισμικό ὑπόστρωμα τῶν ἀφηγησεων. [Παράθεμα 1]

Τά ἑπτὰ κεφάλαια πού ἀκολουθοῦν πραγματευοῦνται ἀπομνημονεματικές γραφές προσώπων πού ἡ τύχη τους σφραγίστηκε ἀπό τῆ συμμετοχή τους στήν

Ἐπανάσταση καί στόν πόλεμο τῆς Ἀνεξαρτησίας (Ν. Κασομούλης, Φωτάκος, Μ. Οἰκονόμου, Κ. Δεληγιάννης, Π. Παπατῶνης, Α. Φραντζής, Μακρυγιάννης). Τό ὑπό διερεύνηση πρόβλημα εἶναι ἡ «βίωση καί καταγραφή τοῦ οικονομικοῦ». Οἱ «παραδόσεις», ἐκκινώντας ἀπό τίς κατατεθειμένες μαρτυρίες, ἀναδεικνύουν καί ἀνα-

συντάσσουν στό ἴδιωμα καί στό σύστημα πειθαρχιῶν ἐνός ἐρωτηματολογίου τούς κοινωνικούς, οικονομικούς καί πολιτισμικούς ὅρους τῆς Ἐπανάστασης, ἀνασυγκροτώντας τό ἀνάγλυφο τῶν ἑλληνικῶν κοινωνιῶν πού, διά τοῦ πολέμου τῆς Ἀνεξαρτησίας, συναποτέλεσαν τό «πολιτικό ἔθνος». Μέσα ἀπό τήν ἐπιλεκτική ἀτομική μαρτυρία καί τήν ἐπεξεργασία τῶν προβλημάτων πού θέτει, ὁ συγγραφέας ἀνιχνεύει κάποιους ἀπό τούς ὅρους πού διέπουν τήν πρόσληψη τῶν μηχανισμῶν τοῦ καθημερινοῦ καί τῆς ἀναπαραγωγῆς τῶν ἐξουσιαστικῶν σχέσεων, «ὅρους ὑποκειμενικούς κατά τά φαινόμενα ἀλλά στήν οὐσία συλλογικούς, ἄρα κοινωνικούς». Ἡ συνάφεια τῆς ἐρμηνείας παραπέμπει σ' ἕνα τεράστιο σύνολο γραφῶν.

Οὔτε ὁ συγγραφέας οὔτε, ἀπό μόνες τους, οἱ πηγές του ὁμιλοῦν στό κενό. Ὁ ἱστορικός πραγματεύεται τά τεκμήρια διαχειριζόμενος καί ἐλέγχοντας ταυτόχρονα μιά ἱστοριογραφική κληρονομιά. Γνωρίζει, δηλαδή, ὅτι ἡ «μεθερμηνεία» τοῦ παρελθόντος ἀπό τήν ἱστοριογραφία ἔχει σωρεύσει στίς πηγές

Παράθεμα 1

[...] Γιά μένα [οἱ συναντήσεις αὐτές] εἶναι μιά πράξη ἀντίστασης. Γιατί εἶναι μιά πράξη ἀντίστασης; Γιατί θεωρῶ ὅτι στήν παγίδα ὅπου ἔχουν πέσει οἱ κοινωνικοί ἐπιστήμονες, ὄχι μόνον οἱ ἱστορικοί, μέ ὅλες αὐτές τίς ἱστορίες τῆς χρηματοδοτούμενης ἐρευνας, στόχος τῆς ὁποίας εἶναι ἡ δημιουργία μιάς σοδαρῆς υποδομῆς, τεχνοδομῆς, καί ἀντικείμενο τῆς ὁποίας εἶναι ὀρισμένα κοινωνικά ἀγαθά, σέ αὐτή τήν ἱστορία ἀπό τῆ δική μου πλευρά βλέπω ὅτι ἡ μόνη δυνατή ἀπάντηση εἶναι νά προσπαθήσουμε νά φτιάξουμε δίκτυα καί νά φτιάξουμε ἕναν ἰστό ἐπικοινωνίας πού νά περνάει παράλληλα πάνω ἢ κάτω ἀπό τούς καταναγκασμούς τοῦ ὁποίου ἀναφέρθηκα.

Καταναγκασμοί πού διακρίνονται σέ ὅλα τά ἐπίπεδα στό ἐπίπεδο τοῦ τρόπου πού πάει νά οργανωθεῖ ἡ ἐρευνα, στοῦς τρόπους μέ τούς ὁποίους θεομοθετήθηκε ἡ θεομοθετεῖται ἡ πανεπιστημιακή ἐκπαίδευση, στοῦς τρόπους, τελικῶς, μέ τούς ὁποίους διαμορφώνονται ψευτικές συγκρούσεις ἀνάμεσα σέ ἀληθινές ἢ ψευτικές ἐπιστημονικές, κοινωνικές καί πολιτικές αὐθεντίες.

Σκέφτηκα ὅτι ἡ καλύτερη ἀπάντηση θά ἦταν μιά συνάντηση μέ ἀντικείμενο ζητήματα, τά ὁποῖα μᾶς ἀπασχολοῦν σέ τέτοιο βαθμό, ὥστε περίπου νά γίνονται ὑπαρξιακά, καί αὐτή ἡ συνάντηση νά προσπαθήσει νά ξεφύγει ἀπό τό παγιωμένο ἔδαφος στό ὁποῖο βαδίζουν οἱ κοινωνικές ἐπιστήμες, ἀπό τίς ὁποῖες ζήτησε ἀνύπαρκτες ἀποδοτικότητες παραγωγῆς ἐνός ἐμπορευματοποιήσιμου ἀποτελέσματος, μέ μέγιστο κίνδυνο νά ὑποκαθίσταται ἡ ἐννοια τῆς μελέτης μέ τήν ἐννοια τῆς ἐρευνας, μέ ἀκόμα πῶ μέγιστο κίνδυνο νά ὀνομάζεται ἡ ἐκλαϊκευση, ὑψηλή ἢ χαμηλή, ἐρευνα, γιατί ἡ ἀγορά σοῦ ζητάει ἐκλαϊκευση. Δέν χρειάζεται νά ἐπιμείνω ἐδῶ περισσότερο, νομίζω ὅτι ἡ συνεννόηση εἶναι εὐκόλη.

Σπ. Ἀσδραχάς, «Προβλήματα οικονομικῆς ἱστορίας», στό *Βίωση καί καταγραφή τοῦ οικονομικοῦ*, ὅ.π., σ. 21-22.

ένα ιδεολογικό ἴζημα πού μᾶς ὠθεῖ νά τίς διαβά-
ζουμε ἀναδρομικά. Αὐτός ὁ «ἐκσυγχρονισμός τοῦ
παρελθόντος» τείνει νά ἀφαιρεῖ ἀπό τίς μαρτυρίες

τή χρονικότητά
τους. Τή γραμμα-
τική καί τό συ-
ντακτικό τους
δηλαδή, τούς
τρόπους, ἐν τέ-
λει, σύνδεσης
τους μέ τήν πολ-
λυπλοκότητα τῆς
πραγματικότητας
στήν ὁποῖα ἀνα-
φέρονται. Οἱ ιδε-
ολογικές διαχει-
ρίσεις τῶν πηγῶν
διασώζουν τίς λέ-
ξεις (μέ τίς λέ-
ξεις φτιάχνεις
ὄ,τι ἐπιθυμεῖς,
μᾶς προειδοποιεῖ
ὁ Γκαίτε μέ τά
λόγια τοῦ Μεφι-
στοφελή) ἀλλά
συσκοτίζουν τίς
πειθαρχίες τῶν
νοηματικῶν συ-
ναρτήσεων πού
παραπέμπουν
στά πράγματα.
Καμιά ἀφήγηση
δέν λείει κάτι ἄν
δέν ὑπακούει
ταυτόχρονα
στούς ὅρους τῆς
παραγωγῆς τῆς
καί στούς ὅρους
τῆς μεταδιδασί-
της, τῆς μετά-
φρασῆς τῆς δη-
λαδή, σέ διαφο-
ρετικά περιβάλ-
λοντα πρόσλη-
ψης. Σ' αὐτή τή
διαδικασία τῆς
μετάφρασης συ-
ντελοῦνται τά
δράματα τοῦ
ιστορικοῦ. Ἡ με-
ταφορά τῶν ση-
μαινόντων σέ

ὅπως σημειώνει ὁ ἱστορικός, ἡ ἐπιλεκτική μνήμη τῶν
μαρτυρούντων διασώζει ἴχνη πού «δέν ὑποστασιώ-
νουν τήν πραγματικότητα», ἀλλά «δίνουν μίαν ἀφορ-
μή νά τήν κατανοήσουμε». Ἄνοιγουν, δηλαδή, ἕνα
παράθυρο στό παρελθόν ἀπ' ὅπου, ἴσως, μποροῦμε
νά δοκιμάσουμε τρόπους ὥστε οἱ μερικῶς διασωζόμε-
νοι ἀπό τίς μαρτυρίες μηχανισμοί νά τοπογραφοῦν
συλλογικές στάσεις καί συμπεριφορές οἱ ὁποῖες ὑπερ-
βαίνουν τήν ὑποκειμενική «προσληπτική ἱκανότητα»
τοῦ μάρτυρα.

Ὁ ἀναγνώστης μαθητεύει, λοιπόν, στούς τρόπους
μέ τούς ὁποίους δουλεύει ὁ ἱστορικός στό ἐργαστήρι-
οῦ, στούς τρόπους, δηλαδή, μέ τούς ὁποίους διαμορ-
φώνεται, ὀργανώνεται καί ἐλέγχεται μέ βάση τίς δια-
θέσιμες πληροφορίες μιά ὑπόθεση ἔρευνας. Πρόκειται
γιά τό σημεῖο ἀπ' ὅπου ξεκινᾷ ἡ περιπέτεια τοῦ
ιστορικοῦ καί τῆς γραφῆς του.

Τά τεκμήρια καί οἱ μαρτυρίες ἀποτελοῦν καταγρα-
φές δεδομένων καί γεγονότων πού δέν μποροῦν νά
«κλήρουν» ἀπό μόνες τους, νά ἐξηγήσουν τίς περι-
στάσεις, νά ὑπαγορεύσουν τή λογική, τίς μέριμνες ἢ
τούς καταναγκασμούς ὑπό τούς ὁποίους παρήχθησαν.
Οἱ πηγές εἶναι μερικῶς διασωσμένα, μερικῶς συντη-
ρημένα καί ἀποκατεστημένα ἢ μισοσθημένα ἀπό τόν
χρόνο καί τίς περιστάσεις ἴχνη πού μαρτυροῦν γιά
τίς σχέσεις καί τή δράση, γιά τίς συνέχειες καί τίς
τομές πού ἔζησαν ἢ παρήγαγαν οἱ κοινωνίες καί οἱ
ἄνθρωποι τοῦ παρελθόντος. Τά ἐρωτήματα, λοιπόν,
τῆς ιστοριογραφίας ἀφοροῦν στούς τρόπους ἀνασύ-
στασης τῶν πραγματικῶν σχέσεων πού ἀποτυπώθη-
καν στά ἴχνη τά ὁποῖα ἔχουμε στή διάθεσή μας.

Νομίζω πῶς, ἐπισκοπώντας τίς πηγές καί μή μιλώ-
ντας «θεωρητικά», ὁ Σπύρος Ἀσδραχάς συμβάλλει
καθοριστικά στούς τρόπους μέ τούς ὁποίους συγκρο-
τεῖται ἡ θεωρία, στίς προϋποθέσεις ἄρα τῆς θεωρή-
σης τῶν πηγῶν πού διασώζουν τίς πράξεις τοῦ πα-
ρελθόντος. Στούς τρόπους, τελικά, μέ τούς ὁποίους
διαφεύδονται, διασώζονται ἢ ἀνανεώνονται τά διανο-
ητικά μας ἐργαλεῖα. Κι αὐτό τό τελευταῖο δέν ἀφο-
ρᾷ εἰδικῶς τούς ἱστορικούς. Ἄφορᾷ καί τούς πολίτες
πού ἐπιμένουν νά σκέφτονται γιά τό παρόν καί γιά
τό μέλλον τῶν κοινωνιῶν μας.

Παράθεμα 2

[...] Τό ζήτημα τῆς ἀντικειμενικότη-
τας συνίσταται στό ἐρώτημα, ἀν τά νο-
ητικά ἐργαλεῖα πού χρησιμοποιοῦμε ἐπι-
δέχονται ἐφαρμογή σέ διαφορετικές
ἐποχές ἀπό ἐκεῖνες στίς ὁποῖες δημιουρ-
γήθηκαν. Ἡ ἴδια ἡ συγχρονική παρατη-
ρηση μᾶς ἔχει δεῖξει ὅτι ὁ κόσμος δέν
εἶναι ενιαῖος καί δέν ὑπακούει στίς ἴδιες
λογικές, ἰδίως στή λογική ἐκείνη πού
ὑποτίθεται ὅτι ἀνταποκρίνεται στίς κα-
θέκαστα δυναμικές τῶν σύγχρονων κοι-
νωνιῶν. Τοῦτο κάνει τόν ἱστορικό νά
ὑποχρεῶνεται νά βρεῖ τό μέτρο τῆς
ἀντικειμενικότητας ἀνακαλύπτοντας τά
δίκτυα τῶν μηχανισμῶν πού διέπουν
ὅσα ἀνθρώπινα μορφώματα, ὑπῆρξαν
πρὶν ἀπ' αὐτόν ἢ ζοῦν παράλληλα μ'
αὐτόν, ἀνθρώπινα μορφώματα δηλαδή
κοινωνίες, ὅπως τά ὀνομαζόμενα μέ μιά
λέξη πού δέν εἶχε πάντα τό ἴδιο σημα-
νόμενο. Χρειάζεται, λοιπόν, δίπλα στήν
πολυσημία τῶν λέξεων, νά ἀνακαλύ-
πτουμε τό μεταβαλλόμενο μέσα στό
χρόνο κυρίαρχο σημαίνοντό τους, εἴτε
πρόκειται γιά τή λέξη «ἐλευθερία» εἴτε
γιά τήν πληθώρα τῶν λέξεων πού φαί-
νονται ὅτι ἔχουν σημασιολογική καθαρ-
ρότητα. Μέ δύο λόγια, χρειάζεται νά
κατανοοῦμε τή λογική, συνεπῶς τούς
τρόπους συνοχῆς τῶν κόσμων τῆς ἱστο-
ρίας, ἱστοριοποιώντας ἐπίσης τό ὄργανο
τῆς ἐπικοινωνίας μας, τίς ἐννοιες.
Κάπως εἶται γίνεται νά χαραχθοῦν οἱ
δρόμοι τοῦ ἀντικειμενικοῦ. Ἀποτελοῦν
μᾶν ἀναγκασιόττητα.

Ναί, στό μέτρο ὅπου ἡ ἱστορία ὡς
διανοητική στάση ἐξυπηρετεῖ τήν αὐτο-
γνωσία καί στό μέτρο ὅπου ἡ αὐτογνω-
σία μπορεῖ νά ἀντισταθεῖ στίς ἡγεμονεύ-
σεις πού προβάλλονται μέ τό ἐπιχείρη-
μα τῆς δεδαιότητας. Ναί, φυσικά, στό
μέτρο ὅπου ὁ ἄνθρωπος δέν εἶναι μόνο
ένα προσαρμολογούμενο ὄν, ἀλλά κυρίως
ένα ὄν πού δημιουργεῖ ἀνατρεπτικά
τούς ὅρους τῆς ζωῆς του. Ναί, κυρίως,
γιατί οἱ ἄνθρωποι δέν ὑπῆρξαν ποτέ μο-
νάδες ἀλλά συλλογικότητες καί ὡς συλ-
λογικότητες δίπλα στά κέντρα δημιούρ-
γησαν τά ἀκέντρα, δικτυωτά ὡστόσο
σημεῖα μέσα στό χῶρο καί στό χρόνο...

Ἡ ἱστορία ὡς γραφή εἶναι μεταβλη-
τή, ἐνῶ τά ὄντα τῆς ἱστορίας εἶναι αὐτά
πού ὑπῆρξαν καί δέ γίνεται νά μεταμορ-
φωθοῦν καθ' ἑαυτά ἐπειδή μεταμορφώ-
νονται οἱ τρόποι τῆς δικῆς μας πρόσλη-
ψης.

Σπύρος Ἀσδραχάς, «Αἰτούμενα τῆς
ἱστορίας...»

διαφορετικά συστήματα σκέψης ἐξαφανίζει τά ση-
μαινόμενα.

Ἐξίσου, ἡ διασωθείσα ἀφήγηση τῆς μαρτυρίας μιλά
στή δική της κι ὄχι στή δική μας γλώσσα. Ἐν τέλει,

ΕΝΑ ΜΙΚΡΟ ΒΙΒΛΙΑΡΑΚΙ ΓΙΑ ΕΝΑ ΜΕΓΑΛΟ ΘΕΜΑ

Γ. Μ. Σηφάκης, *Λόγος για μιά σύγχρονη δημόσια βιβλιοθήκη.*
Η περίπτωση τής Βικελαίας, Ήράκλειο 2007, σ. 24

του Στρατή Μπουρνάζου

Ενα μικρό βιβλιαράκι, με ημερομηνία έκδοσης «Οκτώβριος 2007», μόλις έφτασε στά γραφεία του *Πολίτη*. Εικοσιτέσσερις σελίδες όλο κι όλο, τυπωμένο στό Ήράκλειο, ιδιωτική έκδοση. Μικρό, αλλά αξιοπρόσεκτο. Όχι μόνο γιατί συγγραφέας του είναι ο Γρηγόρης Σηφάκης, ένας από τούς κραταιότερους κλασικούς φιλόλογους μας -οί άναγνώστες του περιοδικού τόν γνωρίζουν και τό γνωρίζουν-, αλλά και επειδή μιλάει για θέματα μεγάλα και άνθρωπος σπουδαίους, αρχίζοντας από τόν Ίωάννη Γεννάδιο και τόν Δημήτριο Βικέλα και καταλήγοντας στόν Νίκο Γιανναδάκη.

Άφορμή για τήν έκδοση υπήρξε «ή προσωρινή, όπως έλπίζεται, αναστάτωση τής Βικελαίας Βιβλιοθήκης, προκειμένου νά επισκευαστεί τό κτήριο “Αχτάρικα”, όπου στεγαζόταν μέχρι πρότινος» και ή γενικότερη συζήτηση πού γίνεται στην πόλη του Ήρακλείου για τό μέλλον της. Ξεκινώντας από τό γεγονός αυτό, ο Γρ. Σηφάκης μεθοδεύει μιά συζήτηση για τό σημαίνει -και τί πρέπει νά σημαίνει- μιά δημόσια βιβλιοθήκη σήμερα. Υπηρετώντας τόν σκοπό αυτό, θά περιπλανηθεί, έπ' όλιγον, στην ιστορία των βιβλιοθηκών, στόν διεθνή περίγυρο και τά ευρωπαϊκά ηλεκτρονικά δίκτυα, καθώς και στις άποκλίνουσες διαδρομές των δωρεών Γενναδίου και Βικέλα (άποκλίνουσες, επειδή, όπως έξηγηεί, τέσσερα μόλις χρόνια μετά τή δωρεά του Γενναδίου, τό 1926, ή Γεννάδειος «στεγαζόταν σέ ένα άληθινό παλάτι», ενώ έναν όλόκληρο αιώνα μετά τή δωρεά του Βικέλα, σήμερα, «συζητούμε ακόμα πού θά στεγαστεί ή Βικελαία»).

Όλα αυτά βέβαια αναπτύσσονται, κατ' ανάγκην, συνοπτικά, αλλά περιεκτικά, με πυξίδα τή βαθιά γνώση και τό πάθος του συγγραφέα για τό ζήτημα. Ένα πάθος πού τόν οδηγεί και στην υπερβολή. Πιστεύω λ.χ., ότι, έλεεινολογώντας (και δικαίως) τήν έν γενει κατάσταση των έλληνικών βιβλιοθηκών, παραγνωρίζει τό γεγονός ότι δήματα πού έχουν γίνει τήν τελευταία δεκαετία (από τή διευρυνση των ώραρίων λειτουργίας μέχρι τήν ψηφιοποίηση έφημερίδων), όσο άνεπαρκή κι αν είναι,

κάνουν τή ζωή των βιβλιόφιλων πολύ εύκολότερη.

Τό σημαντικότερο, ωστόσο, είναι ότι ο Γρ. Σηφάκης, συζητώντας τό μέλλον τής Βικελαίας (μιάς βιβλιοθήκης πού αριθμεί 150.000 τόμους, χωρίς τά αρχεία) δέν μένει στά τοπικά προβλήματα, τίς κατοπιές και τήν ένδοξη δεκατετραετία της (τήν άνοιξη πού γνώρισε όσο ο Νίκος Γιανναδάκης ήταν διευθυντής της, με έκδηλώσεις, εκθέσεις και σημαντικές εκδόσεις - ανάμεσά τους και τό σπουδαίο περιοδικό *Παλίμψηστον*). Με άφετηρία όλα αυτά, καταθέτει τήν αντίληψη του για τό τί σημαίνει μιά σύγχρονη δημόσια βιβλιοθήκη. Τό καλύτερο πού έχω νά κάνω, τελειώνοντας, είναι νά αντιγράψω λίγες άράδες:

«*Η δημόσια βιβλιοθήκη, λοιπόν, εξακολουθεί πάντα νά είναι τό θησαυροφυλάκιο τής συλλογικής μνήμης. Αυτό αντιστοιχεί προς τό ένα άκρο τής κλίμακας των δραστηριοτήτων της: περισυλλογή και διαφύλαξη αρχείων, χειρογράφων και παλαιών και σπάνιων βιβλίων. Τή μέση τής κλίμακας κατέχουν τά νεότερα βιβλία, χάρτες, δίσκοι μουσικής, φωτογραφίες και κινηματογραφικές ταινίες, και κάθε άλλο τεκμήριο δημιουργικής δραστηριότητας και πολιτισμού. [...]*

Τό άλλο άκρο τής κλίμακας είναι μιά έντελώς νέα λειτουργία: ή διαμεσολάβηση ανάμεσα στόν πολίτη και τόν λεγόμενο Παγκόσμιο Ίστό. Πρόκειται για μιά πρωτόγνωρη συσσώρευση, ταξινόμηση και διάδοση γνώσεων και πληροφοριών οργανωμένων σέ ψηφιακές βιβλιοθήκες και ηλεκτρονικές βάσεις δεδομένων [...]. Οί βιβλιοθήκες -κυρίως πανεπιστημιακές και δημόσιες- είναι οί ιδεώδεις πύλες εισόδου στόν κόσμο του Διαδικτύου, γιατί μπορούν νά εξασφαλίζουν τό δικαίωμα τής πρόσβασης στις μεγάλες βάσεις δεδομένων πού είναι προσιτές μόνο σέ συνδρομητές».

Σημ. Τό βιβλιαράκι μπορεί νά τό προμηθευθεί, όποιος ενδιαφέρεται, από τή Βικέλειο Μορφωτική Έταιρεία (τηλ. 2810-334952) ή τόν συγγραφέα (gs7@nyu.edu, τηλ. 2310-900650).